

ERAZMO^{10/2017}

ERAZMO 10

Impresum:

OSNIVAČ
Raša Livada

GLAVNI UREDNIK
Jelica Novaković-Lopušina

ZAMENIK GLAVNOG UREDNIKA
Bojana Budimir

GRAFIČKI DIZAJN
Mila Vojinović

ŠTAMPA
Megraf Beograd

ADRESA REDAKCIJE
Studentski trg 3
Kabinet 513
11000 Beograd/Srbija
tel. 2638666/105

IZDAVAČ
Centar za naučnu i kulturnu saradnju Srbije
i zemalja nizozemskog govornog područja
ARIUS
Džona Kenedija 6
11000 Beograd
Matični broj 17646150
PIB: 104433590

ISSN 0354-2386

This magazine was published with the support of Flanders Literature (flandersliterature.be).
Izdanje ovog broja podržala je Flamanska literarna fondacija.

SADRŽAJ

INHOUD

Jelica Novaković-Lopušina: Uvodna reč Jelica Novaković-Lopušina: <i>Ten geleide</i>	07

In memoriam: Vladimir Novaković (1959 – 2016)	08

I MIGRACIJE

Dimitri Verhulst: Hotel problemski (odlomak). Prevela Jelica Novaković-Lopušina Dimitri Verhulst: <i>Problemski hotel</i> . Vertaling Jelica Novaković-Lopušina	13

Stefan Hertmans: Preobraćenica (odlomak). Prevela Bojana Budimir Stefan Hertmans: <i>De bekeerlinge</i> . Vertaling Bojana Budimir	20

Frank Vesterman: Reč reč (odlomak). Prevela Vesna Jovanović Frank Westerman: <i>Een woord een woord</i> . Vertaling Vesna Jovanović	25

Rodan Al Galidi: Kako sam stekao talenat za život (odlomak). Prevela Jelica Novaković-Lopušina Rodhan Al Galidi: <i>Hoe ik talent voor het leven kreeg</i> . Vertaling Jelica Novaković-Lopušina	35

Mustafa Ker: Crno zlato. Preveo Aleksandar Đokanović Mustafa Kör: <i>Zwart goud</i> . Vertaling Aleksandar Đokanović	43

Unigve Čika: Fatamorgana (odlomak). Prevela Tamara Britka Unigwe Chika: <i>Fata Morgana</i> . Vertaling Tamara Britka	57

II SLIKA RUSIJE U NIZOZEMSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Dimitri Verhulst: Život viđen odozdo (odlomak). Prevela Jelica Novaković-Lopušina Dimitri Verhulst: <i>Het leven gezien van beneden</i> . Vertaling Jelica Novaković-Lopušina	69

Jan Broken: Zlatni odsjaj Sankt Peterburga (odlomak). Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Jan Brokken: *De gloed van Sint-Petersburg*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina 74

Jan Broken: Kozački vrt (odlomak). Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Jan Brokken: *Kazakkentuin*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina 78

III PROŠLOST

David van Rejbruk: Kongo (odlomak). Prevela Jelica Novaković-Lopušina
David van Reybrouck: *Congo. Een geschiedenis*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina 81

Ingrid vander Veken: Ćutanje (odlomak). Prevela Bojana Budimir
Ingrid vander Veken: *Zwijgen*. Vertaling Bojana Budimir 92

Paul van Ostajen: Rik Vauters. Preveo Aleksandar Đokanović
Paul van Ostaijen: *Rik Wouters*. Vertaling Aleksandar Đokanović 98

Paul van Ostajen: Bordel Ike Loh (odlomak). Preveo Aleksandar Đokanović
Paul van Ostaijen: *Het bordeel van Ika Loch*. Vertaling Aleksandar Đokanović 102

Paul van Ostajen: Zatvor na nebu (odlomak). Preveo Aleksandar Đokanović
Paul van Ostaijen: *Het gevang in de hemel*. Vertaling Aleksandar Đokanović 112

IV SAVREMENO DRUŠTVO

Anelis Verbeke: Spavaj! (odlomak). Prevela Mila Vojinović
Annelies Verbeke: *Slaap!* Vertaling Mila Vojinović 125

Ihnas Devis: Nemir (odlomak). Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Ignaas Devisch: *Rusteloosheid*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina 134

Jan Fabr: Noćni dnevnik 1978-1984 (odlomak). Preveo Ivan Pavlović 139
Jan Fabre: *Nachtboek 1978-1984*. Vertaling Ivan Pavlović

Jan Fabr: U službi lepote i ostali pozorišni tekstovi (odlomak).
Preveo Ivan Pavlović 142
Jan Fabre: *Dedienaar van deschoonheid en andere theaterstukken*.
Vertaling Ivan Pavlović

V POEZIJA

Tesa Buali: Žmurke. Prevela Jelica Novaković-Lopušina 153
Tessa Bouâli: *Verstoppertje*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina

Tesa Buali: Sunce septembra. Prevela Jelica Novaković-Lopušina 154
Tessa Bouâli: *Septemberzon*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina

Tesa Buali: Dvojstvo. Prevela Jelica Novaković-Lopušina 154
Tessa Bouâli: *Tweezaamheid*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina

Mustafa Ker: Nedovršena. Prevela Jelica Novaković-Lopušina 155
Mustafa Kör: *Onvoltooid*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina

Mustafa Ker: Prljavština na našem licu. Prevela Jelica Novaković-Lopušina 156
Mustafa Kör: *Het vuil op ons gezicht*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina

Mustafa Ker: Ikar. Prevela Jelica Novaković-Lopušina 157
Mustafa Kör: *Icarus*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina

Jan M. Meier: Kompozicija 1-4 (uz delo Berlinde de Brajkere).
Prevela Jelica Novaković-Lopušina 158
Jan M. Meier: *Compositie 1-4 (bij het werk van Berlinde De Bruyckere)*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina

Vilem Roheman: Govor tela. Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Willem Roggeman: *Lichaamstaal*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina 161

Vilem Roheman: Vikend u Brižu. Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Willem Roggeman: *Een weekend in Brugge*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina **163**

Vilem Roheman: Žena Renoarova. Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Willem Roggeman: *Vrouw van Renoir*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina **164**

Vilem Roheman: Procene, pogreške. Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Willem Roggeman: *Gissingen, vergissingen*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina **165**

Vilem Roheman: Pesnik i njegova istina. Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Willem Roggeman: *De dichter en zijn waarheid*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina **166**

Vilem Roheman: Jesen modernizma. Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Willem Roggeman: *Herfsttijd van het modernisme*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina **167**

Jan Fabr: Restlovi (odlomak). Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Jan Fabre: *Restanten*. Vertaling Jelica Novaković-Lopušina **168**

VI ESEJ

Patricija De Martelare: Fikcije o fikciji. Prevela Olivera Petrović van der Leeuw
Patricia De Martelaere: *Ficties over fictie*. Vertaling Olivera Petrović van der Leeuw **173**

uvodna reč

Erazmo, časopis za holandsku i flamansku književnost, slavi svoj prvi mali jubilej: deseti broj otkako je pre ravno četvrt veka osnovan na podsticaj Raše Livade a u saradnji s njegovim časopisom *Pismo*. Od tog prvog broja izašlog krajem proleća 1992. godine publikovano je skoro 2500 stranice prevoda; preko 300 naslova proze, poezije i esejistike iz svih razdoblja ali ponajviše savremene; preko 60 holandskih i flamanskih autora. U ovom ogromnom poslu učestvovalo je dosad 28 prevodilaca od kojih su neki bili stalni a neki gostujući. Učinak ovakvog sveobuhvatnog predstavljanja holandske i flamanske književnosti veliki je. Srpskom čitalaštvu predstavljeni su najznačajniji autori jedne književnosti koja je dotad bila malo poznata u nas. Učinak se ogleda i u tome da je preko dvadeset dela integralno prevedeno i objavljeno kao samostalno izdanje nakon objavljivanja odlomka u *Erazmu*.

Jedan statistički podatak privukao nam je tokom pripreme ovog desetog broja pažnju: od preko šezdeset autora, koliko je dosad predstavljeno srpskoj čitalačkoj publici, većinu čine holandski pisci. Zato smo odlučili da ovaj broj najvećim delom posvetimo savremenoj flamanskoj književnosti. Uvodnim člancima o autorima želeli smo da obezbedimo bolji uvid u njihovu poziciju i stvaralaštvo. Neke od autora srpska publika već je imala prilike da upozna, kao što su Stefan Hertmans, Jan Faber i Dimitri Verhulst, drugi će, nadamo se, privući pažnju naših izdavača i dočekati integralne prevode svojih dela. A sad uživajte u ovoj simfoniji raznorodnih flamanskih literarnih glasova.

Glavna urednica

VLADIMIR NOVAKOVIĆ
1959 – 2016

Vladimir Novaković (prvi s leva) - diplomata, prevodilac, amater-fotograf – bio je član uredništva Erazma od samog osnivanja 1992. godine. S poštovanjem se sećamo ovog prerano preminulog vrsnog poznavaoца nizozemskog jezika i kulture i opraštamo se od njega sa dva prozna odlomka i jednom pesmom.

„Jer šta nas, zapravo, vezuje za predstavu o drugima? Zašto svi nesorazumi vezani za osećanja, iluzije i privrženost počinju sa skoro anatomskim utiskom o nekoj pojavi ili figuri? Za neženje moga kova to je, svakako, tako; crpu bukvalno sve svoje informacije o drugima iz zaslepljenosti pojavom, ljudskom spoljašnošću. Pridaješ suviše značaja spoljašnosti ljudi, jednom su mi rekle kolege, ali zar je pred nama išta drugo do spoljašnost i špekulacija. Koža, površina – najdublja je tajna čoveka. Sve ostalo je mrak, praistorija, gomila zbunjujućih signala iz nečeg što ostaje podjednako nedostupno kao Andromedino sazvežđe. Čak i u najvrelijim ljubavnim noćima grlimo u drugom granice nepoznatog i nemerljivog područja – milujemo međusobno granice pustinja.“

preveo Vladimir Novaković
odlomak iz pripovetke „Granice pustinja“
flamanskog pisca Stefana Hertmansa
objavljeno u godišnjaku *Erazmo* 2/1993

„Ostala je tišina. Trebalo je vremena za njenu interiorizaciju, mnogo vremena. Smrtni slučajevi uvek su hektični, zahtevaju objašnjenja, raspremanja i opraštanja. Poslednje reči imaju prizvuk uzaludnog ponavljanja, rečitog pijeteta, bespomoćnog mucanja. Ali Nona je daleko. Zaostavština svakodnevnice, njene cipele, papir za pisma, četkica za zube, skoro da dobijaju kultni status. Ničeg ne bismo da se odrekemo i nesvesno sakupljamo relikvije. Odeća čuva drzak dah parfema, tako se može lokalizovati, dođe ti da je dotakneš, zagnjuriš lice u nju. Njen kitnjasti rukopis postaje jasniji. Čak i koraci na stepeništu ili vrata koja se s treskom zatvaraju bremeniti su tragovima. Ona dolazi, ona odlazi, a ipak to nije ona.“

prevela Jelica Novaković-Lopušina
odlomak iz ispovedne proze „Nona umire“ belgijskog pisca
Fredija Dervala (piše na nemačkom) o bolesti
i smrti drage osobe.

Sotto Voce

Za mnoge vrste tuge znam,
da ih sve ne nabrajam.
Samo jednu, rastanak i odvojenost.
I ne boli toliko odsecanje
koliko ta odsečenost.

Kostur lista još je lep
dok lagan na zemlji počiva,
vrednost mu je njegova suština.
Al između žila tugovanja
više nema nikakvog radovanja:
samo okca tvog odsustva
od bola satkana
i s vremenom uvećana.

A ja postidena osiromašena.

Prevela Jelica Novaković-Lopušina
Iz zbirke „Vidici i lica“ (*Vergezichten en gezichten*, 1954)
holandske pesnikinje Vasalis

I migracije

DIMITRI VERHULST

Dimitri Verhulst (1972) trenutno je jedan od najznačajnijih savremenih autora nizozemskog govornog područja. Njegov osobeni stil i izražajnost, angažovanost i aktuelnost omogućuju uspešnu kombinaciju visoke literarne vrednosti i komercijalnosti.

Široj publici postao je poznat zahvaljujući romanu „Problemski hotel” (*Problemski hotel*, 2003), a literarna priznanja (*Gouden Uil Publieksprijs*) i veliku popularnost stekao je romanom „Zaludnost življenja” (*De helaasheid der dingen*, 2006) koji je 2015. u prevodu JNL objavio beogradski izdavač Clio.

U međuvremenu, oba ova romana uspešno su ekranizovana.

Radnja ovog nevelikog romana smeštena je u centar za prihvat azilanata u Arendonku (Belgija). Glavni lik i pripovedač je Bipul Masli, novinski fotograf iz Pakistana, koji se kao azilant obreo u Belgijinakon neuspelog pokušaja prelaska Lamanša u kontejneru. Likovi iz ovog romana inspirisani su autorovim boravkom u pomenutom centru. Mnogo pre najnovijeg priliva izbeglica, Verhulst je ukazao na njihov nezavidan položaj.

Iz: „Hotel Problemski” (*Problemski hotel*, 2003)

Negde između Tiranije i Britanije

Stvarno nije za skrivanje u kontejneru po ovakvom vremenu. Koliko li sada ima stepeni? Minus pet? Još hladnije? Nemam pojma, ali svakako je mraz, bare su zacaklile, a Afrikanci odlepili. Jutros, nešto pre sedam, crnci su pogledali kroz prozor i videli da je ono bedno parče travnjaka ispod štrika za sušenje veša pobeležilo. Trava je naravno uvek zelenija kod komšije, to važi kako za crne tako i za žute i za crvene i za ljubičaste, ali za to je Afrikance jutros bolelo uvo.

Sneg! Blok 2 (gde spava većina crnaca) digao se na noge. Ti tipovi mogu da vide sneg jedino na Kilimandžaru. Pošto u Africi između ostalog fali snega, maltene polovina bloka 2 istrčala je napolje kako bi se domogla tog meteorološkog čuda.

Čečeni su se ludo zabavljali. Čečen i crnac, to nikako ne ide zajedno. Stvarno ne ide. To je kao kad bi se Marija Kalas i Renata Tebaldi sučelile na istoj bini. Ako su prinuđeni da dele sobu, onda slobodno možeš pozvati pogrebnog preduzetnika i pre nego što se dogovore ko će ležati

gore a ko dole u krevetu na sprat. A ako čuješ da neko negde dreči iz petnih žila, onda se mirne duše možeš kladiti u nekoliko cigareta da je u pitanju crnac kome Čečen prebrojava kosti. Ti se tipovi svi bave kikboksom, što se i vidi po njima: grudni koš kao trokrilni orman, i odvaljeni bubrezi. Oseća se specifičan vonj kad pišaju. Vidi se ako ne puste vodu, mokraća im ima boju manastirskog piva. Ponekad s tragovima krvi.

Međutim, kao što je to uvek i sa svime slučaj, ne treba isuviše ludo maštati o onom što bi se eventualno još moglo doživeti u stvarnosti. O lepim ženama. Britaniji. Snegu. Afrikanci su se osetili obmanuto, imali su drugačije ideje o snegu. Mislili su da će moći da ga zgrabe, da od njega prave grudve, da se njime gađaju... Na opšte veselje Čečena, naravno. Ono što se ukazalo jutros nije bio снег. Bilo je to inje. Ali kako to prevesti? Rusi ispuštaju nekoliko krkljavih zvukova, češu se po tintari, ali nemaju pojma kako da se rukama i nogama objasni Afrikancu šta je inje, odakle dolazi, zašto nije снег, ko ga je uopšte smislio i koji bi bio prevod na to njihovom prašumskom dijalektu.

Inje. Voleo bih da prevod glasi lepotinje ili nešto slično poetično. Ali ne mogu to da prevalim preko usta. Ne bi niko živ poverovao da ovde ima lepotinja. Ne tek tako. A pogotovu ne na tom komadu travnjaka ispod štrika za sušenje veša. To je onaj isti jebeni štrik o koji je pre nekog vremena Sedi hteo da se obesi. Što mu nije pošlo za rukom, usled čega je nekima ispao krajnje smešan. Ali, mi smo pristojni ljudi i ne govorimo o samoubistvu, eventualno o „silazanju s ringišpila”.

Elem, Sedi skoro da je sišao, kao što svakom barem par puta dnevno padne na pamet da siđe.

Sedi dolazi iz Sijera Leonea, zemlje s kojom saoseća čitav svet, pa dakle i Služba za imigraciona pitanja. Sijeraleonci imaju dobre izgleda na pozitivno mišljenje, svi to znaju, pa i on. Ali, posle dva 'negativna', srce mu je sišlo u pete. Otad šeta unaokolo s facom koja ne bi bila nimalo neprikladna za kalendar humaninaterne organizacije. Koliko sam čuo, u međuvremenu se jedan od advokata *Amnesty International*-a bacio na njegov slučaj, a to se ne dešava svakom, tako da baš i ne bi morao da zanoveta sve vreme. Vidi, na skorašnjoj toplici zemalja gde je najprijatnije živeti, Sijera Leone se nalazi na poslednjem mestu. Važnije je učestvovati nego izgubiti, a neko mora da bude poslednji. Time se uostalom može imponovati tokom razgovora sa službenikom u Briselu, poznajem ljude koji bi sebi ruku odsekli samo da i oni potiču iz takve jedne zemlje. „Dobar dan, dolazim iz najjadnije zemlje na svetu i tražim

azil.“ Kinezi su, na primer, skočili na 96. mesto i već vide kako im se vidno smanjuju izgledi na dobijanje pasoša. Otud mišljenje da Sedi ne treba da se prenamaže. Ponašanje mu je u svakom slučaju neobično. Obično se crnci ovde po čitav dana vesele, s izuzetkom trenutka, naravno, kad ih neki Čečen propušta kroz šake. Mislim da bi morali nešto da promene u vezi s tom veselošću, jer im inače u Ministarstvu inostranih poslova više neće verovati ni pod razno da im je život tamo znatno gori od prosečnog kamiljeg. Azija iz Bloka 4, na primer, razdragano maše svojom pozamašnom pozadinom i pevajući riba klozete. To njeno dupe i to pevanje... jebote. Savetujemo joj da uvežbava tužniju facu ako želi da joj tamo u Briselu poveruju kako joj je vagina iseckana na rezance i da je jurnula na utvrđenu Evropu u nadi da njene ćerkice neće dočekati istu sudbinu.

Odsecanje stidnih delova spada u kulturu. Neodsecanje stidnih delova spada u civilizaciju. Čovek je sisar koji voli kulturu.

Azija je već dobila dva negativna mišljenja, ima još jedan život, a onda će je staviti na avion. Putujemo da bismo učili.

Ranije je odbijene azilante prevozila Sabena. Samo Bednici Napred. Ta aviokompanija leti ovih dana pravo ka bankrotu tako da će islužene azilante u bliskoj budućnosti verovatno Lufthanza vraćati u njihovu bestragiju porekla. Uniforma stjuardesa i kvalitet posluživanja u avionu mogu pri našem povratku samo da napreduju. Tako kaže Eize koji sad već po treći put pokušava da dobije azil u Belgiji i koji takoreći zna napamet promotivne filmove o Belgiji koje puštaju tokom leta da prekrate vreme.

Činjenica je da u današnje vreme više nijednom Afrikancu ne treba trabunjati o zagrevanju Zemlje. Za početak je to ništavan problem, a pri tom se to – i time ovo pitanje odmah možemo smatrati zaključenim – uopšte ne da primetiti. Suviše je hladno za zavlacenje u kontejner. Ako je tačno da se svet zagreva zbog malčice prljanja, onda je sad krajnje vreme da se dodatno ispuste hemikalije u susedni kanal. Fabrike ovde u blizini ne mogu dovoljno da smrde. Mraz je, inje je, a Afrikanci za razliku od Čečena nisu imali tu sreću da ih je tamo neki bog stvorio s antifrizom u krvi. Ti tipovi sa Kavkaza danas čak šeću unaokolo u kratkim rukavima. Kanda izazivaju. Sprdaju se malo s crnim Čamugom. Ček' da ih vidim ako im dosijeji ostanu nerazmotreni do sledećeg leta kad se ovde pretvorimo u pećnicu... Pa da vidim da li će tad biti u stanju da pokažu zube, kad crnci budu navlačili svoje debele džempere kako bi ih malo zezali, kad crnci drčno budu pozdravljali oznojene bele medvede rečima: mi smo

vala *dobro*... Biće opet kikkoksa, bre!

Vrata garderobe otvaraju se u devet. Garderoba je reč odabrana zbog svoje internacionalnosti i trebalo bi da označava prodavnicu odeće. Onog prokletog trenutka kad te je grupa uniformisanih brkajlija skinula s kamiona, onog jebenog časa kad je skener razlikovao tvoje polusmrznuto telo od tovara pomorandži pa si tako dospeo u ovaj prihvatni centar, ne dobijaš bonove za prehranu već tačkice. Petstotina tačkica, da budemo precizni. Time možeš kupiti odeću. Prednost je što te tačkice nisu podložne devalvaciji, 1500 tačkica ostaje da vredi toliko. Garderoba je sala u kojoj su uredno na ofingere okačene odbačene stvari belgijskih porodica i gde glasačka kabina služi za presvlačenje. Za vunenu kapu – da uzmemo nešto kao primer – mora da se calne 25 tačkica.

Kućna pravila nalažu da samo jednom nedeljno smemo da dođemo u garderobu, inače po čitav dan ne bismo radili ništa drugo nego isprobavali odeću kako bismo ubili vreme. Ovo pre važi za žene nego za muškarce. Žene imaju tu sreću da su belgijske gospođe prilično pomodne, vole da se šepure u najnovijim modelima pa su sklonije da brzo bacaju. To ne važi za belgijske muškarce. Oni svoje čarape poklanjaju u dobrotvorne svrhe tek kad oko svakog prsta ima po pet rupa. Ali, ne žalimo se. Zadovoljni smo što možemo makar i sito da nosimo na nogama. Danke danke.

Crnci zaključuju da će im možda biti odobren ostanak u zemlji ako od sebe naprave kaput ili gaće. Afrička koža je na ceni u svetu mode. Ali, u ovom trenutku baš i nisu zainteresovani za tange sa tigrovom šarom ili slične afričke printove. Treba im kapa i to debela. I rukavice. I Šal. I ne znam šta sve još. Grejači za nos? Postoji li to? Vreme je stvarno grozno. A pogotovu za skrivanju u kontejneru. Na ovakvim temperaturama možeš se samo nadati da u sanduče neće stići preporučena pisma.

...

Roki

Odmah nakon pitanja s kim delim sobu, ljude obuzima smeh nelagodnosti, kako azilante tako i osoblje, ili me pak u znak ohrabrenja tapšu po leđima. Ne verujem da je neko spreman da se sa mnom menja za cimera. Dao bih dve pakle cigareta za to, možda i više.

Moj cimer je Igor, Ukrajinac, bivši profesionalni bokser. To što ga zovu Stravinski ima isključivo veze s njegovim imenom, jer on sam ne odiše

ama baš nikakvom muzikalnošću. Mada, možda i ima nečeg zajedničkog s tim atonalnim kompozitorom: želju da bude Francuz. Svoju nadu u bolji život Igor polaže u Legiju stranaca, vatrena mu je želja da kao topovsko meso maše francuskom zastavom. Pioni nekadašnjeg crvenog neprijatelja sada su više nego dobrodošli u zemlji gde je i sam Gospod Bog dobio azil i gde po svemu sudeći dobro živi (načuo sam da je bordo odlično vino za misu). Trenutno je u Legiji stranaca toliko Rusa da su za njih vrata privremeno zatvorena. Igor više ne može da priviri, dospeo je na listu čekanja. U međuvremenu prolaze dani i njegova se procedura bliži kraju.

Više je nego sigurno da će Igor u najskorije vreme krenuti na put, jedino je odredište zasad još tajna. Ili će ga u prašumama Gvajane obučiti za klaničara, ili će pod pratnjom odleteti natrag u Ukrajinu. Ili će uhvatiti poslednji večernji kontejner za Englesku, može i to.

Igor ne govori mnogo. Igor zapravo čuti kao zaliven. To je ono što me toliko plaši. U tom momku ključa, to oseća i najveći fosil, a pre ili kasnije iskočiće mu osigurači. Da se razumemo, ne zanima me njegov jad, imam ja već pune ruke sopstvenog čemera, ali se nadam da će otvoriti srce pre nego što iskali svoje frustracije na meni. Dva direkta u tintaru i odoh bogu na istinu, bez zezanja. Čoveče, samo da mu vidiš telesinu, da se utronjaš. A nisu silikoni u pitanju. Od njegovog prednjeg čereka nedelju dana bi se mogao hraniti čitav centar za azilante, to bi tek bilo veselje. Glava mu je tipično bokserska, kakve se mogu videti u glosi sportskim časopisima. Sa čela im odskaču kapljice znoja, u nosu nema više ni mrvice hrskavice, frizura potkresana na milimetar, čelo spljošteno, obrve dvadesetak puta zašivene usled čega koža iznad očiju liči na isfronslanu ponjavu. (Ta Igorova faca je san svakog fotografa, i da moji krijumčari nisu bili podozrivi prema mom fotoaparatu i da ga nisu razbili, sad bih sigurno razmatrao da ga portretišem). Kad mi Igor pruži ruku, valjalo bi da se lekar nađe u blizini. U poslednje je vreme napetost skoro opipljiva tako da se ne usuđujem da zaspim pre nego što se uverim da je on već u carstvu snova. Pod jastukom krijem pribor za jelo, mada ne verujem da će me to spasiti brze ali bolne smrti. Nikad se ne zna, mada je verovatnije da će se moja viljuška presaviti na pola na njegovom grudnom košu. Rekao bih da se i meci odbijaju o to njegovo džinovsko telo.

Pošto Ivan s krajnjim naporom pronalazi svoj usni otvor, niko u našem bloku nema pojma zašto je zatražio azil. Po nekima Igor u Ukrajini ima pozamašan krivični dosije. Po drugima je dezertirao. Treći veruju

da se krije od mafije. Najvažnije je da mi znamo zašto smo ovde, da raspoložemo dobrom pričom. I da nikad nećemo tačno znati zašto će nas s velikom lakoćom vratiti monstrumima od kojih pokušavamo da pobegnemo. Stari kontinent je prepun, kažu, nema mesta za nas. Kao da su pa oni uvek pitali druge da li im odgovara što će svoje kolonije zasnovati u tuđoj kući. Ali, to je lično mišljenje, a za to nas ne pitaju. Kad Igor razgovara sa mnom, recimo da se to dešava jednom nedeljno i da traje deset minuta, onda to radi na francuskom. Snalazimo se kako znamo i umemo, jer njegov francuski je još jasniji od mog. Uz pomoć malog tamnozelenog rusko-francuskog i francusko-ruskog rečnika premošćujemo jaz.

Jedina osoba kojoj polazi za rukom da isključi robota u Ivanu jeste Ana. Ruskinja. Riba i po, bajnog tela upakovanog u adidas-trenerku. Tokom njenih prvih sati u ovoj našoj kasarni pitao sam je da li govori engleski. Rekla je: „*Yes e liddel bitch*“, i rekao bih da nije bila u krivu. Ako dobije tri 'negativna', a verovatnoća je velika, nestaće bez traga iz nomenklature. Na visokim štiklama, zaogrnuta onako rasna u krzno, paliće vatru u mlohavim punišama. Pa moraće nekako da zarađuje za hleb. A ima neophodne adute, šta bi je sprečilo? U iščekivanju, a i vežbe radi, puši bloku 4 za desetak cigareta. Prvu popuši odmah nakon ispiranja usta, kako bi odagnala gadan ukus.

Ivan svoj dan počinje nagnut nad udžbenike francuskog. Veoma posvećeno proučava ovaj jezik koji je previše otmen za njegove namere, tri sata za redom, bez pauze. U krajnjoj liniji, od toga mu život zavisi. Mučenik, mora za Legiju stranaca da polaže jezički test, haha. Nakon jezičkih vežbi opušta se uz karte. Pasijans. Tako se pregura podne, i onda još pola sata prođe uz žvakanje sendviča. Dođe nam kao neka vrsta sporta, da što duže držimo hranu u ustima, tako stičemo utisak da smo nečim zaokupljeni.

Nakon ručka Igor čita *MZ*, nedeljno izdanje ruskih novina. *MZ* je san snova, ljubomoran sam što ne postoji ništa slično na mom maternjem jeziku. Unutra ima mnoštvo fotografija (ružnih, ali one su često najinteresantnije), reklama za pića koja su toliko jaka da se od njih zaboravlja i najveća tuga, i mozgalica koje su toliko teške da na recepciji već čeka novi broj *MZ*-apre nego što čovek uopšte reši zagonetke iz prethodnog. Ima rubrika o šahu, mozgalica s domino-kockama i ukrštenica preko čitave strane s ubačenim rebusima, palindromima i ostalim vrstama jezičke akrobatike. Stranu s vicevima Igor preskače. A na poslednjim dvema stranicama izloženo je golo žensko meso.

Napaljene kučke, tetovirane kurvoštije s dovoljno mesta među nogama za čitav bataljon. Kad je ispunio dovoljno reči, Igor leže na krevet i pomno proučava plafon. U tom položaju ostaje do šest sati.

Uveče ide da boksuje. Ima neki klub u obližnjoj selendri koji mu nudi besplatan trening, i bogami, ne bih voleo da sam mlad bokser iz tog sela kad ubace Igora u ring. Taj po čitav dan gomila bes u sebi, sigurno zaboli gadno kad to pokulja iz njega. Jasno da nema nikakvo mišljenje o belgijskom nivou, dosad se borio samo protiv pičkica. Ali, ima na umu da bi preko boksterskog miljea mogao da dobije presudne papire, vrhunski sportisti jednostavno lakše dolaze do nacionalnosti. Sportske izbeglice se ovde bolje kotiraju od političkih.

Kad se vrati u sobu, smrdi. Znoj mu ima drugačiji kvalitet, oseća se na strah.

Večera mu se ohladila, bezizražajnog pogleda ubacuje hranu u ždrelo. Mislim da bi trebalo da bude piletina. Piletina i hleb sa sendvičom. I česmovaća.

Pri penjanju u krevet uzima poslednje dve stranice *MZ*-a. Meni ne smeta, sa zadovoljstvom slušam kako mi škripe daske nad glavom i zadovoljan sam što se on svojeručno iznuruje. Svako veče iznova sačekam da prestane šuškanje novinske hartije, da mu se smiri disanje i da utone u blaženi san. Tek onda, i nikako ranije, usuđujem se i ja da sklopim oči, i da s fotoaparatom krenem kroz snove. S filmom u boji.

STEFAN HERTMANS

Stefan Hertmans (1951) svrstava se među najistaknutije savremene autore nizozemskog govornog područja. Na flamanskoj književnoj sceni aktivan je od osamdesetih godina prošlog veka kao pisac, esejista i pesnik, da bi svojim autobiografskim romanom iz 2013. godine „Rat i terpentin” (*Oorlog en terpentijn*) privukao znatnu pažnju i međunarodne čitalačke publike. Ovaj roman zasnovan na beleškama njegovog dede Urbena Martina, heroja Velikog rata i pasioniranog slikara, preveden je na devet jezika među kojima je i srpski (Heliks, 2014), a našao se i na listi deset najboljih knjiga u 2016. po izboru Njujork Tajmsa. Na srpski je takođe prevedena i njegova zbirka eseja „Gradovi” (*Steden*) koju je objavila izdavačka kuća Karpus 2016. godine. Pored toga, u časopisu Erazmo objavljena je njegove pripovetka „Granice pustinja” (Erazmo 2/1993) u prevodu Vladimira Novakovića, kao i pesme iz zbirke *Francesco's paradox* (Erazmo 4/1995-1996) u prevodu Jelice Novaković-Lopušina.

U svom najnovijem romanu, pisac prati tragove mlade devojke iz moćne hrišćanske porodice, Hamutal koja odbacuje svoj dotadašnji život zarad ljubavi prema rabinovom sinu zbog koga prelazi u judaizam. Radnja je smeštena u jedanaestom veku u malom planinskom selu na jugu Francuske. Kroz ljubavnu priču o mladom, zaljubljenom paru, Hertmans se bavi pitanjima identiteta i izgnastva kombinujući, kao u mnogim svojim delima, činjenice i fikciju.

Iz: „Preobraćenica” (*De bekeerlinge*, 2016)

Rano je jutro, prvi zraci sunca pomaljaju se nad planinskim grebenom. S prozora koji gleda na dolinu, vidim u daljini dve osobe kako se približavaju. Mislim da se spuštaju iz pravca Svetog Huberta, odakle može da se vidi i vrh Mon Vantua kao i uvala Monje; nakon toga moraju neko vreme da hodaju kroz proređenu hrastovu šumu na zaravni po kojoj lutaju vukovi.

Čuveni *Rocher du Cire* – strma, monumentalna litica po kojoj se visoko i van domašaja roje pčele pa se stena na letnjem suncu presijava od meda koji se doslovno sliva sa litice – stoji tako nedodirljiv i pust, potpuno potonuo u jutarnju izmaglicu. Te dve osobe videle su ovaj prizor čutke ga mimoišavši.

Svetlost postrance obasjava dve još uvek sitne prilike. S teškoćom se spuštaju s mesta na kome se danas nalazi posed *La Plane*, koji poput psa čuvara motri na dolinu, niz vijugavi put koji vodi ka levoj obali reke – za njih je to desna strana jer se kreću uzvodno. Pojavljuju se i nestaju u zavisnosti od toga da li se pomalaju između dveća ili se skrivaju iza njih. Potom izbijaju na prostranu livadu spuštajući se nešto brže. Odatle mogu da vide poluizgrađeni toranj kako se pomalja na visokom kamenom zidu, poput pouzdanog svetionika. Pošto se sunce pomalo izdiglo i obasjalo niže delove doline, pred njima sevnu selo; sve su kuće, naime, bile izgrađene od prirodnog kamena pa se na tmini gotovo nisu mogle opaziti, činilo se kao da se selo nekim čudom razdvaja od litice i svetlost mu je daje oblik. Kao da je neko svukao veliku zavesu usled čega uspavani predeo izlazi na videlo.

Plavičasta boja brzo jenjava. Preovladavaju žutosivi tonovi. Toplota isušuje poslednje oblake pretvarajući ih u gorostasne, vazdušaste oblutke na purpurnome nebu; nad rečnim tokom nadvija se bela koprena koja vam isparava pred očima. Jato pčelarica okreće se iznad krovova.

Kada je par prišao još nekoliko stotina metara bliže, videh da muškarac hoda pomoću štapa od neobrađenog drveta. Žena hramlje, hodanje joj očigledno teško pada. Oboje izgledaju iznureno. Da li je žena možda iščaišla nogu na jednoj od neravnih staza u brdima ili je osećala bol zbog cipela koje su je žuljale i dugog i teškog celodnevnog pešačenja? Podesio sam dvogled i primetio da joj je ostalo još malo do porođaja. Muškarac nosi široku bluzu, a na glavi ima jednostavan šešir. Povremeno pomaže ženi da pređe preko nečega pridržavajući je za lakat. Drugi muškarac s velikom torbom na leđima pomalja se iza njih. Prati njihove tragove vodeći magzu sa sobom.

Kada li su jutros ustali? Da li ih je ispod drveta probudila studen? Da li su se probudili u gostionici? U veličanstvenoj tišini prolećnog jutra čuje se samo pojava slavuja u šipražju kraj reke. Možeš ih odavde čuti; ispuštaju melodične, sumanute krike. Sunce se potpuno izdiže iznad planine i sova bešumno jezdi iznad povijenih hrastova i nestaje do naredne večeri. Vanvremenska tišina; zavijanje vučjaka u daljini; monotono dozivajući, kukavica leprša nad usamljenim šumama kraj Svetog Žana. Predeo miriše božanski u rano jutro, odiše božanstvenom lepotom. Ovog prolećnog jutra otvoreni su samo iris, cveta divlja trešnja, ruzmarin je prepun malih, jarkih cvetova, miris timijana javlja se s toplinom jutra.

Toplina jutra, Hamoutal: jevrejski ženski nadimak sine mi kroz glavu. Znam ko su. Znam od koga beže.

Želeo bih oboje da ih ugostim, nešto utešno da im ponudim, nešto što možda još uvek ne poznaju, poput šoljice kafe na primer. Gde bi trebalo da žive, njihova kuća ne postoji već hiljadu godina, a srednjovekovni deo sela nestao je u travi i šipražju? Prvi automobil može za čas da im izazove srčani udar od straha, zbog čega bi se mlada žena možda prerano porodila.

Par posrćući ulazi u moje selo.

Iznenada se budim iz sanjarenja. Zatvaram prozor, palim peć zbog svežih jutarnjih sati, odlazim da postavim kafu. Povremeno imam besmislen poriv da gledam kroz prozor. Sunčeve pege klize niz stare podne pločice; dan je prazan i miran.

*

Ovo selo nekada se zvalo Jupiterov breg – *Mons Jovis*. Na ovom mestu je neposredno nakon pojave neolitske nastambe u pećinama u njegovoj blizini, a mnogo pre nove ere, naređano prvo neobrađeno kamenje. Slika se gubi u noći vremena, ali može se i dalje osetiti u najstarijim kućama u potpuno ruiniranom selu na uzvisini. U staroj kapeli na ivici klisure pronađen je kamen s natpisima na latinskom, posvećen Marsu Nabelkusu, božanstvu koje su obožavali Rimljani u ovim predelima. Tokom srednjeg veka, primitivne kuće bile su raštrkane između teško prohodnih vrleti i visokih hrastova, zaklonjenje visokom liticom, prirodnim zidom od gotovo stotinu metara. Još uvek možete da naiđete na stare podrume usred suve trave, šiblja i timijanom obraslog stenja. Tamni otvori zaudarali su na memlu i zemlju, čak i u vreme žege. Ovde, na ovom divljem mestu prekrivenom kupinama i sasušenim grahorima, gde sam često sanjario, nekada se nalazila soba u kojoj se rađalo i umiralo.

Oko desetog veka izbili su sukobi zbog dubokih bunara koji su se nalazili ispod pojedinih podruma. Kada bi nastupila žega – zloglasna *canicule* – voda bi postala braktična i potrovala bi stanovnike. Za to bi optuživali skitnice koje bi mučili, ako ni zbog čega drugog, ono bar da bi održali ideju o žrtvovanju. Gore na uzvisinama, na udaru vihora, mistrala i tramontana stajale su trošne građevine okrenute vetru svojim leđima bez prozora, zbog čega su vekovima istrajavale. Nisu se bitno razlikovale

od primitivnih kamenih konstrukcija, takozvanih *bories* koje su gradili pastiri na suvoj zemlji ili u hrastovim šumama. Još tada su se pravila jednostavna okanca u kamenu koja su zimi mogla da se zapuše pomoću vučije ili lisičije kože, a ponekad bi se preko njih nategao svinjski mehur. Srednjovekovne kuće gradile su se na uzanim parcelama sa nestabilnim tlom. Teški zidovi širine jednog metra naslanjali su se jedni na druge, poređani bez ikakvog reda. S vekovima su se povisili, dok se graditeljsko umeće nije razvijalo. Stoga se veliki broj kuća urušio, s kraja osamnaestog veka. Ruine su propadale postavši živopisne gomile kamenja, obrasle u lozicu koja bi u oktobru poprimila boju krvi. Preostale građevine oslanjaju se na svoje uzane, teške zabate poput staraca na svoje štapove. Popravljkama su vekovima održavane u životu. Prašnjavo vezivo od gline i peska zamenio je cement. Stare grede od hrasta i improvizovani potporni stubovi ojačani su betonom, kuće podupiru metalne šipke poprečno postavljene u zidove i potom prišrafo, pričvršene prekrasnim kovanim navojima koji ponekad podsećaju na škoprijina klešta.

*

Nije čudno što je zaljubljeni par došao ovde. Selo je neretko predstavljalo utočište za prolaznike i izbeglice. Jevrejima u jedanaestom veku, hugenotima u sedamaestom. Kada bi neko mesto važilo za tolerantno, brzo bi postalo poznato među onima koji lutaju svetom. Oko osamnaestog veka, kada se selo u analima pominje pod imenom Monilis, mesto je brojalo skoro hiljadu stanovnika. Uzane ulice bile su prepune, bilo je tmurno i sumorno tokom oštih zima na nadmorskoj visini od sedam stotina metara, ali sveže tokom dugih, vrelih letnjih meseci. U jarcima su se taložili otpaci kojima su se hranili pacovi. Pacovima su se zatim hranili paraziti, a oni su dalje širili kugu. Prvi slučajevi kuge u ovoj oblasti zabeleženi su u četrnaestom veku. Četiri veka kasnije, tokom velike epidemije koja se proširila iz Marseja, podignuti su bedemi, dobro čuvane, debele zidine od nagomilanih sirovih škrljaca na kojima su čuvari ubijali izbeglice koje su pokušavale da prođu. Lešinari su se vrzmali unaokolo kako bi od mrtvih koji su posvuda ležali preoteli preostale lične stvari. Mazali su se mešavinom timijana, ruzmarina, lavande i žalfije. Sujeverje se pobrinulo za ostalo: sredstvo je očigledno štitilo lopove od zaraze. Jednom sam čuo staricu kako ovu, danas već dobro poznatu, mešavinu biljaka naziva četiri bandita - *les quatre bandits*. Bedem se nalazi samo nekoliko kilometara dalje, obrastao

travom i biljem.

Ovaj divlji kraj bio je ponosit i vekovima se opirao pariskom centralizmu. Stanovništvo se sve više mešalo. Španci, Marokanci i Italijani, zalutali mornari koji su dolazili iz Marseja i pravili decu lokalnim lepoticama iz jalovih, pustih brda. Prosjaci su sedeli suznih očiju na prolećnom vetru među divljim irisima, bulkama i oskudno posejanoj krupnici. Deca su im imala izdubljena, gruba stopala, svirep pogled i unakaženu kožu. Ponekad bi kroz selo prošla banda pljačkaša, katkad bi pastiru razbili lobanju o zid, silovali nekoliko žena, a čim bi selom zavladao strah, uzeli bi šta su želeli. Potom bi nestali iza grebena i prepustili ga vetru, suncu, tišini, strahu i molitvama.

Selo tako poput litalice iz starih vremena ulazi u dvadeset i prvi vek. Gotovo se ništa nije promenilo; ranim, jesenjim jutrima kroz glavnu ulicu i dalje prolaze pastiri sa svojim stadima oko kojih se širi topla para, zvuk mekih kopita i tihi zveket zvona u raznovrsnim tonalitetima suštinski se ne razlikuje od vremena kada je Vergilije pisao svoje pastirske pesme; iza njih ostaje trag izmeta i pramenje vune na asfaltu dok se životinje tiskaju a jaganjci blesavo skakuću. Dok puši cigaretu, poštar u malom vozilu za dostavu strpljivo čeka dok stado ne napusti selo. U staroj rimokatoličkoj crkvi nedeljom se i dalje održava misa. Vernici pomalo falširaju, ali to pristaje uz pobožne ljude.

Zimi selo ponekad bude danima zavejano. Stanovnici tada žive od zaliha u svojim podrumima i zamrzivačima. Tokom dugih, užeglih leta priroda je surova i veličanstvena, suša u potpunosti iscrpljuje zemlju, lavanda se bere, a miris paljevine tumara visoravnima dok se iz biljaka cedi dragoceno ulje. Najlepše je na prelazima između godišnjih doba; tada zemlja iznova prodiše, a divlje pčele zuje u vinogradima. Jednom se razmišljalo o tome da se preko ovog gotovo praistorijskog ponora, čudljivog korita reke izgradi pruga kako bi se lakše dolazilo do sela iz nižih predela; od ovoga se brzo odustalo jer se ispostavilo da je bilo nemoguće probiti se čak i na konju. Tek krajem devedesetih godina prošlog veka, do zaravni se moglo brzo doći prevozom, putem koji vodi preko hiljadu metara visokog grebena *Les Abeilles*.

Dani ne poznaju sate. Možeš da zuriš u sunčanu pegu koja klizi niz neobrađeni pod, neku vrstu belog svetla koja kao da podrhtava i penje se uza zid u kasno popodne pre nego što iščezne. Ništa se ne dešava, to je jedini događaj s kojeg ne možeš da da skloniš pogled. Vreme ide svojim tokom.

FRANK VESTERMAN

Frank Vesterman (*Frank Westerman*, 1964) bio je korespondent za dnevni list *de Volkskrant* i večernji list *NRC Handelsblad* u Beogradu i Moskvi. Debitovao je 1999. knjigom „Žitarica Republika“ (*De graanrepubliek*). Usledila je „Inženjeri duše“ (*Ingenieurs van de ziel*) 2002. godine, a 2004. dobija književnu nagradu *Gouden Uil Literatuurprijs* za „El negro i ja“ (*El negro en ik*). U jesen 2013. objavljena je knjiga „Dolina gušenja“ (*Stikallei*) koja je nominovana za književnu nagradu *AKO Literatuurprijs*. Njegova dela su pravedena na šesnaest jezika.

U knjizi „Reč reč“ Frank Vesterman testira moć slobodne reči pod teretom aktuelnih napada počev od Šarla Ebdoa. Infiltrirao se među eksperte za terorizam u Parizu, a u Mastrihtu pio čaj od mente sa bivšim otmičarem voza koji je postao pesnik. Kako bi iskusio šta je reč u stanju da učini protiv terora, pohađao je trening za pregovarača za taoce u selu gde su se održavale policijske vežbe. Šta reč može protiv metka? „Reč reč“ je je pasionirana potraga za odgovorom na teror – na raskršću civilizacije i varvarstva.

Iz: „Reč reč“ (*Een woord een woord*, 2016)

Karlos, otmičar voza, je postao pesnik. To se nije desilo bez poteškoća. Tokom njegovog krivičnog postupka u aprilu 1976. bio je suočen sa svim ubojitim oružjem koje su koristili kod Vejstera¹ u vozu oznake 378: oružje je bilo izloženo u sudnici. „Svaki ponaosob je bio lep komad oružja“, pisao je u svojoj knjizi *Borba ljubavnika*. Namera je bila da tako položeni sijaju prekorno, ali je Abe na licu mesta dobio želju da ih ponovo uzme u ruke. Na kraju suđenja kada mu je sudija dao završnu reč, pozvao se na pravo da se brani ćutanjem i nije progovorio ni reč. Godinama kasnije uzeo je pero u ruke:

---

¹ Selo na severu Holandije (prim.prev)

*Gledam ruke svoje
Njihova dela su gotovo blažena*

*Mrlje koje nikakva voda sprati ne može
Dlanove ruku mi boje*

*Šta su mi donele u životu
Čast ili sramotu?*

Kada sam ga tokom 2014. nazvao telefonom, javio se izgovorivši samo svoje ime: „Abe“. Abe Sahetapi je bio taj koji je povlačenjem sigurnosne kočnice „pustio u pogon“ prvu otmicu voza u istoriji. Takođe je obavio gomilu pregovora sa spoljašnjim svetom – putem terenskog telefona. „Ma, ne moraš da mi persiraš“, prekinu me i zakikota se zbog moje otuđenosti. Imao je 63 godine, živio u Mاستrihtu i bio raspoložen da priča. „Da dođem ja kod tebe?“ upita. „Živiš u Amsterdamu, je l' da?“ Predložio sam da se nađemo na pola puta.

„Pa, gde onda? Ne, bolje kod tebe.“

Tog trena razgovor dobi prizvuk pregovora. Nakon izvesnog natezanja, dogovorismo se da to bude Mastriht, ali ne kod njega kod kuće, već na stanici.

„I nećeš da mi persiraš, a?“

Transformacija Abeja Sahetapija - „od otmičara do pesnika“ - postala je tema izučavanja u oblasti kriminalistike. Na međunarodnom kongresu 2011. istaknut je kao uspešan primer deradikalizovanog bivšeg teroriste. Tema sastanka je bila *Izlazak iz kriminalnih organizacija (Stepping out of criminal organisations)*.

U okviru programa bio je najavljen kao *bivši molučki otmičar voza (former Moluccan train hijacker)*. Ovaj opis je stajao na mestu gde su kod ostalih govornika bili naznačeni počasni doktorati ili drugi akademski položaji. Prema tome, Abe je bio slučaj koji su stručnjaci izučavali. Naslov njegovog izlaganja je glasio: *Zašto smo prestali da koristimo nasilje (Why we stopped using violence)*.

Abe mi šalje sms da me čeka na peronu 1 železničke stanice u Mastrihtu. Pristižem, ali mi je Intersiti voz zaglavljen u Sitardu². „Holandske železnice uvode autobuse.“ Ponizno ali i užurbano, putnici prate žute table ka stanici gradskog autobusa.

---

² Udaljen od Mastrihta 15 minuta Intersitijem (prim.prev)

Dođi do glavne autobuske stanice za 20 minuta. Svira Sky radio. ABBA. The Day Before You Came. Skrećemo na autoput, traku asfalta između brda prekrivenih industrijskim postrojenjima. Cevi i cilindri DSM fabrika sijaju kao orgulje; tren kasnije prohuktavamo tik pored kontrolnog tornja aerodroma Ahen/Mastriht.

Kroz glavu mi proleću strofe iz Abeovih zbirki poezije. Od 1982. objavio ih je pet.

Ponekad poželim ponešto reći, ali kao nalet vetra mi se rasprše reči.

Osetim suvoću u ustima.

I ne kažem ništa.

Sa jarkim i zaslepljujućim svetlom u pozadini, prilazi mi Abe pružajući ruku. Na usnama mi titra primedba o nasukanom vozu i čekanju autobusa, ali je progutah. Abe pokazuje na tendu hotela *L'Empereur* preko puta staničnog platoa i predloži da bismo mogli da sednemo u lobiju, ali ja sam radije za šetnju gradom, njegovim gradom. Makar do reke Mas.

Abe izdignu obrvu iznad ruba naočara. Ne zna nijedno mirno mesto duž Masa gde može da se priča. Subota je i može se videti reka ljudi koja ide u kupovinu gegajući se u pravcu mosta.

„Dan potrošača“, primetih.

„Dobro se jede i pije“, složi se Abe sa mnom, dok se priključujemo povorci kupaca. „Kad je o tome reč, Holandani su odjednom i za nas zainteresovani, za molučku kuhinju. Inače, nisu.“ Abe nije krupan – jedino mu izvesnu širinu daje kratka, raskopčana jakna. Oči su mu sakrivene iza zatamljenih stakala, a u levom uvu mu svetluca zlatna mindušica.

Želim da prekinem neobavezno ćaskanje. „Po tvojoj proceni, koliko ljudi oko nas je ikada čulo za policijske akcije³. Jedan u sto?“

„Za operaciju Vrana⁴? Nijedan.“

„Ma, daj. Jedan u hiljadu. Danas se to uči u školi iz istorije.“

Abe me uvede u sporednu ulicu, dalje od gužve. Ono što je njemu ostalo u sećanju sa časa istorije u logoru Vesterbork bila je fotografija Ambona.

„Na njoj su naši ljudi u kratkim pantalonama, a vaši u dugim.“

Hodamo kaldrmisanom uskom ulicom koja vijuga prateći obalu Masa.

---

3 Odnosi se na dve glavne vojne ofanzive koje je preduzela Holandija na Javi i Sumatri protiv Indonezije tokom njihove borbe za nezavisnost. (prim.prev)

4 Kodirano ime za holandsku vojnu ofanzivu protiv novooformljene Republike Indonezije u periodu od decembra 1948. do januara 1949. (prim.prev)

„Ulica P.C. Houft Mastrihta⁵“, kaže Abe „ovde se nalaze najskuplji butici, najskuplje smeće.“

Uviđam koliko je on ovde na svome, a opet - i nije. Nakon što su ga 1985. pustili iz zatvora, otišao je da živi na najjužnijoj tački Holandije – što je moguće dalje od Boufensmildea. Oženjen, odgajio troje dece, radi sa zavisnicima. U svojoj poslednjoj zbirci *Od Mastrihta do Moluka*, u četrdeset osam stihova, izveštava o svom putovanju u Ambon, o svojoj prvoj poseti ikada. On sâm je na omotu, šezdesetogodišnjak u kratkim pantalonama na tropskoj plaži, zagledan u Bandsko more.

Uvodna pesma – „Moja kuća na Haspenhau“ – napisana je iz doživljaja njegove kuće u Mastrihtu, koja nema nikakve veze sa njegovim odlaskom.

„Jak početak“ kažem. „Pre svega za zbirku koja govori o povratku kući.“ Svaka od njegovih zbirki poezije, kaže Abe, ima svoju temu: njegovo zatočeništvo (1982), borba za Republiku Južni Moluci (1995), njegova porodica (1997), upoznavanje običnih ljudi (2008), njegov put u Ambon (2013). „Sa ovom poslednjom je priča zaokružena.“

„Šta je razlog Vaše posete?“

„Idem u Ambon.“

Ponovo, sada nešto odlučnije. „Šta je razlog?“

Odgovaram mirno. „Porodična poseta.“

Snažan udarac.

U moj pasoš.

Kaldrmisani put se zalomi i iznenada se nađosmo na trgu sa pogledom na karminoliki muzej Bonefanten. Abeu liči na tampon. Dijagonalno odatle se nalazi centralna biblioteka. „Prošle godine sam tamo promovisao *Od Mastrihta do Moluka*“, reče.

Zamišljam Abea kao slem pesnika. Ali on kaže da nije govornik. Od poslednjeg puta kada je držao predavanje prošlo je više od tri godine.

„Why We Stopped Using Violence“, rekoh.

Abe prasnu u smeh. „Da, radilo se o radikalizaciji i deradikalizaciji.“ Stade da se priseća kako se pojavio u središtu eksperata za terorizam iz celog sveta okupljenih u Amsterdamu: pre podne su bile prezentacije grafika i procenata, napustio je salu i seo u kafanu na Lejdseplejnu.

---

5 Zapravo ulica Stokstrat. P.C. Houft je aluzija na istoimenu ulicu u Amsterdamu u kojoj su takođe smešteni butici poznatih modnih kreatora

Nakon podnevne pauze je došao red na njega.

Zanimao me je njegov tekst.

Uveravao me je da ga više nema.

Ali šta je rekao?

„Pojma nemam, to je bilo pre tri godine.“

Abe se još dobro seća reakcije norveškog profesora koji je bio na redu posle njega. „Uzeo je mikrofona i rekao: To je ono na šta mislimo. Ovde, zapravo, nemam šta da dodam.“

„Očigledno se ispostavilo da si bezopasan.“

Abe nakrivi uglove usana. „Postao sam onakav kakvog ste me hteli.“

Čitam mu strofu iz njegove zbirke o RMS⁶-u. *Rat bismo jednom morali sahraniti / orlovi postaše kućni papagaji.* „Je l' se to samo od sebe desilo? Čini mi se da je veliki korak od otmičara do pesnika.“

Abe je drugačije gledao na to. „U zatvoru sam čitao zbirku pesama iz Afrike. Onda sam i sâm probao.“

Iznosim tvrdnju da su ga obmanuli da učestvuje na onakvom jednom kongresu.

„Mogao sam da iznesem pitanje RMS-a.“

„Kao pesnik.“

„Ne možeš uvek samo da nastaviš sa radikalizacijom. Uzmimo Izrael i Palestinu, ratovali su i u našoj mladosti, i još to rade, to se samo nastavlja.“

Stojimo u podnožju pešačkog mosta preko Masa, tananog spruda koji preskače vodu. Abe nas vodi u restoran na obali.

Kaže da mu je društvo, holandsko društvo, od njegovog puštanja na slobodu, pružilo sve mogućnosti da stekne sebi uporište. „Izbor je bio na meni: da li ću da zgrabim te prilike ili ne.“

Teško mi je da pojmim da šetam sa osuđenim, trostrukim ubicom – zajedno sa Eli je izbliza pucao u vojnika na umoru, Lea Bultera. Abe se odrekao upotrebe nasilja. Ipak je jednom prvo „radikalizovan“.

„Što se mene tiče, možeš to tako da nazoveš“, reče. „Zverka mora da ima neko ime. Ali ako mene pitaš, reč „radikalizovati“ nije postojala 1975.“

„Kako bi ti to nazvao?“

„Proces očvršćavanja.“

Abe priča kako ranije u srednjoj tehničkoj školi u Boufenmildeu nije imao holandske prijatelje. „Bio sam crno-beli mislilac. Odbacivao sam sve što je bilo holandsko.“

Klica je posejana još u osnovnoj školi. Učitelj Kuhuval je deci u logoru

---

6 Republika Južni Moluci (prim.prev.)

Vesterbork zadao da napišu sastav koji je uglavnom bio o Ambonu – Abe je sakupio par sastava.

Oh, srce me boli. Roditelji nam mnogo pričaju o tome kako je bilo ranije. Čeznemo tako jako da se vratimo u našu zemlju. Mi, mladi, želimo da se borimo za to. (Marta, 13 godina)

Ako neki mladić iz Ambona uradi nešto, kažu: oni Ambonci. Ne ime tog mladića, već ime celog naroda. (Tinus, 14 godina)

Jednom godišnje, na 25. april, molučka zajednica se budila iz svoje učmalosti. Tog dana su sve porodice otišle u halu sportova Hautrust u Hagu na komemoraciju proglašenja njihove Molučke republike.

Manusama⁷ je održao govor. Metiari⁸ je održao govor. Na kraju se na bini pojavila udovica Soumokil⁹ sa svojim sinom Tomijem. *Mena Muria*¹⁰. Grla se stegla, zaplakaše i najstameniji muškarci. Ali na kraju su se svi razišli svojim kućama i ništa se nije desilo. Abe se priključio godišnjem mitingu na haškim ulicama. Okrenut kordonu specijalaca uzvikivao je: „Dole integracija. Dole asimilacija.“

Ranije bi kao aktivista bez poteškoća potisnuo humor i ironiju, sada ume da se nasmeje sebi – poput meda koji curi u njegov sveži čaj od mente.

„Čak i da si hteo da radiš, nisi mogao.“ Odbili su ga i prilikom konkurisanja za najglupiji posao u fabrici zato što mu je kosa bila predugačka. „Kao da je moja kosa trebalo da radi!“

U decembru 1974. učestvovao je u protestnom maršu do indonezijske ambasade u Hagu. Tvrdo jezgro se podelilo na pola puta ka Palati mira. Preskakali su ograde, skakali na travnjak i započeli nalet na bajkoviti dvorac. Porazbijali prozore i provalili u zgradu. Bacali vaze sa stolova, rušili lampe, zapalili indonežansku zastavu i posuli benzin po parketu. „To što je majka Tereza uvek bila miroljubiva - blago njoj, ali ja nisam imao ništa protiv oružane borbe.“ Palata mira nije bila prizvoljna meta, već jedna laž od kamena gde je obitavao holandski dvostruki moral: zilot za međunarodno pravo, koji je pustio Molučane da se dave.

Svi njegovi prijatelji bili su spremni da deluju u ime otpora; svi iz njegovog okruženja bili su spremni na to. „Samo je bilo pitanje: ko će to da uradi.“

---

7 Treći predsednik Republike Južni Moluci od 1966. do 1993. (prim. prev)

8 Holandski sveštenik molučkog porekla (prim. prev)

9 Udovica Krisa Soumokila, drugog predsednika Republike Južni Moluci od 1950. do 1966. (prim. prev)

10 Moto Republike Južni Moluci. Bukvalno: napred-nazad, preneseno: zajedno činimo jedinstvenu celinu. (prim. prev)

U proleće 1975. grupa mladih Molučana je, na južnoamerički način, htela iznajmljenim kamionom da probije kapiju palate Sustdejk i kidnapuje kraljicu Julijanu. Plan je bio spreman, ali su uhvaćeni prilikom policijske kontrole: u autu je bilo oružja i municije, kao i osumnjičenički plan.

Usledila su hapšenja i osuđujuće presude.

„Ubrzo nakon toga pitali su me da učestvujem u akciji“, reče Abe.

„Ko?“ Pitam, a zapravo hoću da znam kako je to bilo sročeno i gde je to bilo, kako se osećao.

„Spreman si na to i pozovu te, tako to ide. Uzeo sam oružje, to je jedino što sam uradio.“

Pitam ga da li su prethodno vežbali.

„Naravno da ne, nije to muzički festival. Svako može da povuče okidač, nije to tako teško.“

Dok sam slušao Abea, nisam mogao a da ne mislim na izbore koje sam sâm pravio. Iako smo odrasli u istoj zemlji, bili iste veroispovesti, njegova mladost se neuporedivo razlikuje od moje. Pokušavam da zamislim Abeov život, goruću nostalgiju izgnanika među nama. U svakoj spavaćoj sobi: portret ubijenog narodnog heroja Krisa Soumokila, o kome se pričalo da je trideset godina u džungli preživljavao na šumskom voću i slatkom krompiru.

Zamislimo da sam ja bio na mestu Abea Sahetapija, zar ne bih i ja, u nekom trenutku, postao otvoren za oružanu borbu?

Mislim da bih. Ali opet: da li stvarno verujem da su samo puke okolnosti dovele do toga da on postane otmičar (voza), a ja ne.

U svakom slučaju bih prvo beskrajno diskutovao o tome.

„Mi, naravno, nismo. Slušali smo muziku pre svega. Grand Funk Railroad. Crosby, Stills, Nash & Young. Van Morrison. A subotom smo išli na stadion FK Amboine.“

Sastavljanje peticija, pisanje otvorenih pisama – zar se to nije dešavalo ili on nije učestvovao u tome?

„Sigurno jeste, ali sam to smatrao besmislenim. Mislim da bih tada rekao: ma baci tu olovku u kanal!“

Poslednja injekcija borbenosti došla je Abeu i njegovim saborcima u 12 sati noću na 25. novembar 1975. kada je Surinam oborio holandsku trobojku, a istakao svoju sopstvenu zastavu. Mlada princeza Beatriks je pritom bila u slavljeničkom Paramaribu, na balkonu zgrade vlade koja se od tada zove predsednička palata – gledajući na ulicu Vaterkant. Istovremeno je u Hagu njena majka potpisala sporazum o suverenitetu.

Govorila je: „Svaki narod ima pravo na nezavisnost.“

Tako je, imamo i mi! Tačno sedam dana kasnije se Abe rano izjutra šunjao bos u čarapama pored sestrine sobe kako je ne bi probudio. Zatvorio je vrata za sobom i krenuo ka stanici dvadesetice na Drentse Hoftvartu, gde se našao sa ocem.

Bašta kafića se puni, naručujemo tople sendviče, ali konobarica i ostatak gostiju su već miljama daleko od nas.

„Šta je krenulo naopako?“ Abe porazmisli, pa reče: “Zakovitost po kojoj se stvari uvek drugačije odvijaju nego što si isprva zamislio.“

Spominjem ranu smrt mašiniste Brama – pretpostavljam da nije bila predviđena.

Nije se o tome radilo. „Ono što smo potcenili, bila je žilavost našeg protivnika. Čak i da smo ih sve poubijali, jednog po jednog, ne bi nam ispunili zahteve.“

Kada dublje ispitujem njegovu ulogu u izvršavanju ubistava, Abe pribegava opštim podacima: Bram, Bulter i Birling bili su dobrovoljne „žrtve“ koji su protivno svojoj volji „pali u borbi za RMS“, premda je u *Borbi ljubavnika* predstavio žrtvovanje ljudskog života kao nešto apstraktno. „Zaključak koji moramo izvući iz Vijetnama je da molučki narod ima samo jednu alternativu za stvarnu nezavisnost: nekoliko miliona mora umreti, da bi milioni živeli.“

Nakon izvesnog insistiranja izjavljuje: „Ne ponosim se time, ali se i ne kajem.“

Primećujem da ga iritiram. Sudija je već doneo presudu o njegovim delima. Meni ne mora da polaže račune, sledi samo još Sudnji dan, što je dovoljno teško.

Prenosim Abeu šta sam čuo od psihijatra Havinge: pretpostavka da se, na kraju krajeva, nisu borili na smrt kao mučenici potiče od izjave udovice Soumokil. Da li ih je slomila rečenica: „moj muž ovo ne bi odobrio“?

Bilo je drugačije, kaže Abe. Reči gospođe Soumokil su ga bukvalno razoružale. Samo: ne te reči. Druge.

Da bi pojasnio, uzima zalet. Priča o drvenoj stepenici koju su tražili i dobili: prenosiva stepenica sa nekoliko stepenika kako bi premostili rastojanje između šina i ulaza u voz. Specijalno za udovicu Soumokil sa kratkim nogama. Abe joj je više puta izašao u susret i, pridržavajući je za ruku, pomogao da se uspe uz stepenice. Za njom su uvek sledila trojica vođa RMS-a: lekar, učitelj i predsednik Manusama.

Taj poslednji iskorači ka Abeu: „Da li si stvarno spreman da ideš do kraja?“

Abe je to smatrao patetičnim pitanjem. „Šta mislite?“

Manusama počeo da klima glavom i obeća da će se moliti za njega.

Kako ne bi morao da sluša „sranja“ lidera RMS-a, izbegavao je raspravu.

Šema je bila da otmičari i posrednici zajedno sede u kupeu prve klase,

a da se Abe izdvoji, da takoreći čuva stražu. Na njegovo iznenađenje,

gospođa Soumokil mu se pridruži u hodniku tokom jedne od tih sesija.

„Ja tebe znam“, reče. „Ali sam ti zaboravila ime.“

Abe reče svoje prezime. „Tada ona izgovori: a, ti si, znači, onaj dečko što ima samo sestre.“

Tridesetšestogodišnji Abe me pogleda. „To je ono što je rekla. Smor, a? To je nešto što samo majka može da kaže. Samo one mogu da zamisle kako je to kada nemaš braću.“

Po Abeovom sećanju udovica Soumokil nikada nije insistirala na tome da prekinu svoju borbu. I baš zato su odustali.

U *Borbi ljubavnika* opisuje kako se to desilo.

Punih dvanaest dana od početka otmice, u zoru 14. decembra 1975. Abe stupa u kontakt sa policijom iz dnevne sobe seljaka Antona. Preneo je poruku od tri reči: „Mi smo spremni.“

Te noći je bilo dvanaest stepeni u minusu, prozori kupea behu prošarani injem. Osim hladnoće u kostima, Abe oseća „nepokolebljivi mir.“ Otmičari se okupljaju u prvoj klasi bez da iko od njih još čuva stražu. Kartaju se do poslednjih para. „Kodžaku“, koji je ćelav započeo otmicu voza, trimenom dobrijavaju glavu. Svoje taoce su držali dvesta devedeset sati. Mladići čitaju Bibliju i mole se. Abe tada po poslednji put stupa u kontakt sa spoljnim svetom: „Izlazimo.“

Sa cigaretom u ustima skoči sa stepenika na izlazu iz voza. Abe – u *Borbi ljubavnika*: „Bilo je hladno. Obukao sam tri džempera i jaknu. Kada smo svi bili napolju, videli smo vojsku kako se pojavljuje sa svih strana. Odvodili su nas jednog po jednog sa lisicama na rukama.“

Razoružali su ih. Ali ne i salomili. Nisu se predali: oni su odustali. Ceo svet im je bio svedok da su izašli sa rukama u džepovima. A ne kao lopovi sa rukama u vis. Na posletku su ih izvukli iz džepova. To je bio ustupak koji su dogovorili sa neprijateljem. Jedini.

Od sedmoro otmičara voza jedan je izvršio samoubistvo u zatvoru. Osim Abea je i Kor, tada osamnaestogodišnjak, uzeo pero u ruke.

Kor je objavio svoje memoare i radio je na biografiji Krisa Soumokila.

Frizer Pol se takođe latio reči: Reči sa velikim R. Postao je evanđelist.

Abe je bio jedini pesnik. Posle žestoke *Borbe ljubavnika* usledili su

stihovi. Iz predgovora njegove druge zbirke iz 1995: „U svim svojim

pesmama pokušavam da se izrazim.“

Naučiti da se izrazimo – da li je to ono što je potrebno da bismo se odrekli nasilja?

Abe sleže ramenima. To može da znači „ah“ ili „ko zna“ – nije najjasnije.

Onda iznenada reče: „Ako obrneš ubistvo¹¹ dobiješ san¹².“

---

11 moord

12 droom

RODAN AL GALIDI

Rodan Al Galidi (*Rodaan Al Galidi*, 1971) rođen je 1971. u Iraku odakle je kao svršeni student građevine pobjegao od služenja vojnog roka. Nakon šestogodišnjeg lutanja obreo se 1998. u Holandiji gde je zatražio azil. Odbijen je pa mu je zbog skore deportacije bilo onemogućeno da prati nastavu iz jezika. Nizozemski je, dakle, naučio sam. Imigracione papire još uvek nije uspeo da sredi, čak je nedavno pao na obaveznom imigracionom ispitu, između ostalog zato što nije znao odgovor na pitanje kada žena posle pobačaja može ponovo da počne s radom. Formalno gledano, izgubio je time pravo na naturalizaciju pa Imigrantska služba može svakog časa da mu odredi deportaciju. Tokom svog petnaestogodišnjeg čekanja Al Galidi je objavio više zbirke pesama i romana na jeziku zemlje koju još uvek ne može nazvati svojom novom domovinom. Godine 2011. nagrađen je nagradom za književnost koju godišnje dodeljuje Evropska Unija. Za svoj opstanak kao pisca Al Galidi može dobrim delom da zahvali činjenici što je čitan i u Flandriji, i što mu je flamanski P.E.N. pritekao u pomoć kad mu je bilo najteže, nudeći mu stipendiju i smeštaj. Na srpski je u prevodu JNL objavljen njegov nagrađeni roman „Autista i golub pismonoša“ (*De autist en de postduif*, Beograd: Zavet, 2013). Al Galidi je poznat i po svojim angažovanim kolumnama i poeziji.

Na višegodišnje nagovaranje prijatelja Al Galidi se napokon odlučio da svoje imigrantsko iskustvo opiše u autobiografskoj prozi.

Iz: „Kako sam stekao talenat za život“ (*Hoe ik talent voor het leven kreeg*, 2016)

1

Tačno u devet sati izjutra jedanaestog februara sleteo sam na Shiphol. Ili u jedanaest sati devetog februara, ne sećam se tačno datuma. Znam da je bila 1998.

Punih dvadeset sati pre toga šećkao sam po aerodromu Ho Ši Mina sa svojim lažnim holandskim pasošem. Fotografija je bila dobro falsifikovana, ali postojao je jedan problem. Visina zvaničnog vlasnika iznosila je 1 metar i 73 centimetra. Ja imam 1 metar i 86, dakle trinaest centimetara više.

Odredište aviona u koji sam se ukrcavao bila je Evropa. U redu za

kontrolu ruka kojom sad ispisujem ova slova podrhtavala je. Nisam mogao da je ubedim kako me njeno podrhtavanje može izdati, što bi u Vijetnamu značilo dugogodišnju kaznu zatvora. Kad sam došao na red, predao sam službeniku pasoš koji je takođe podrhtavao. Prodorno me je pogledao svojim malim azijskim očima. Proučavao je moj pasoš, podigao pogled i iznenada me upitao na engleskom: „Gde se nalazi Kirasao?“ Iznenadio me je svojim pitanjem. Informacije iz pasoša naučio sam napamet. Satima sam vežbao potpis i znao sam da je pisalo kako je vlasnik rođen u Kirasau. Ali, gde se to nalazi? To nisam znao i nisam smatrao da to moram znati. Čovek je nastavio da me gleda čekajući odgovor.

„Blizu Amsterdama“, rekao sam nervozno. Čovek je još malo stisnuo oči. „Otprilike četrdeset kilometara severoistočno od Amsterdama“, brzo sam dodao jer sam imao osećaj da treba nešto više da kažem o Kirasau. „Lep grad.“ Onda se nasmešio. Radoznalost mu je bila podmirena, stavio je pečat u pasoš.

Sletevši u Holandiju, prvu put sam video Evropu, odakle su dolazile sve one sjajne knjige koje sam u Iraku tražio u prevodu i koje sam onda gutao. I mada je Evropa spolja izgledala sivo, za mene je bila lepša od svih zemalja koje sam do tada video. Gledao sam kroz prozorčić aviona i pomislio kako ću prvi put u životu moći da budem čovek. Ovde ću sa sebe svući svoj strah kao iznošene pantalone. Ovde ću baciti svoj oprez kao smrdljive čarape s rupama. Nikad neću zaboraviti taj predivni osećaj. Ostao sam na sedištu, i kad su svi već napustili avion prošavši pokraj nasmešenih azijskih stjuardesa, ustao sam. Pošao sam ka vratima i ponadao da neće biti kontrole, jer onda bi znali odakle dolazim i smesta bi me vratili. Srećom sam nesmetano prošao kroz gejt u hol za tranzit gde sam odahnuo i umešao se među putnike. Bilo ih je koji su tek pristigli, koji su tek otpočeli svoje putovanje ili koji su nastavljali dalje. Nisam znao da li sam ja tek pristigao ili je moje putovanje otpočelo ili je trebalo da idem dalje. Najpre je valjalo da avion kompanije *China Airlines* napusti Shiphol i poleti bez mene.

U holu za tranzit, gde pasoš u normalnim okolnostima predstavlja najvažniji posed, meni je moj predstavljao najveći problem. Trebalo je da ga se rešim što pre. Ako te policija uhvati s lažnim pasošem, onda zna kojim si avionom odakle došao, i onda odmah znaju i kako da te vrate. Strašno sam se unervozio kad mi je prišao policajac i uljudno me pitao da li može nekako da mi pomogne. „Toalet“, rekao sam na engleskom i pri tom prekrstio noge kako bih ilustrovao da se ne ponašam čudno

zbog živaca već zbog male nužde. Pokazao mi je toalet i ja sam mu se zahvalio. Kad sam nestao iz policajčevog vidokruga, otišao sam na suprotnu stranu i nešto dalje ušao u jedan drugi toalet. Tu sam iscepao kartu i pasoš na što sitnije deliće i bacio ih u šolju. Isto to uradio sam s adresama koje sam imao u džepu kao i s tajlandskim, laoskim i malezijskim novčanicama.

Pustio sam da u šolji nestane strana sveta iz koje sam dospeo na Shiphol. Bacio sam i azijske suvenire koje sam bio kupio nakon što me je jedan od švercera u Bankoku upozorio da pada u oči kad se za Evropu putuje bez torbe, jer Evropljani uvek sakupljaju suvenire. Zbog toga sam napunio torbu poklonima koje sam pokupovao tu i tamo od uličnih prodavaca. Tačno mi je rekao švercer, jer kad su mi prekontrolisali torbu u Ho Ši Minu, zatvorili su je s osmehom zato što sam imao ukusa. Kad sam izašao iz klozeta, još sam samo imao deset dolara u džepu.

Zažalio sam jedino zbog toga što nisam poneo toplu odeću. Toliko sam bio opsednut izbegavanjem hapšenja da nisam razmišljao koja će mi odeća trebati u Holandiji. Nisam imao pojma po kakvom vremenu ću stići. Na sebi sam imao samo majicu dok sam išao kroz hol za tranzit i čudio se njegovoj veličini. Ličio je na grad u kojem možeš naći sve što poželiš.

Nakon što je prošlo sat vremena, a avion kompanije *China Airlines* odleteo, osetio sam kako me svrbi tih deset dolara u džepu. Da li da popijem čaj od tih para, da pojedem big mek ili da nazovem majku i umirim je? Reklama za big mek naterala mi je vodu na usta, ali kad sam video ljude kako piju čaj, to mi se učinilo mnogo primamljivije. Na kraju sam odlučio da nazovem majku. Kao da sam tek otišao od kuće a ne pre sedam godina.

Mojoj majci je svuda bilo bezbedno i sjajno, osim u Iraku. Ne znam odakle joj tako pozitivna predstava o svetu, jer kad sam je jednom pitao koliko je stara – mi ne znamo za rođendane – odgovorila je: „Osam ratova.“

„Mislio sam na godine, mama“, rekao sam.

Nisam s njom razgovarao sigurno više od godinu dana i nije čak znala ni kud sam se denuo, ali kad sam je čuo preko telefona, bilo je kao da sam je nazvao iz ulice da javim kako ću ostati kod prijatelja na večeri. Rekao sam da je pozdravljam iz Holandije. Moja majka je nepismena ali zna da u Holandiji krave daju mnogo mleka. Holandske krave su u Iraku na boljem glasu od Rembranta.

„O, Bogu hvala, Holandija“, rekla je majka. „Bog voli Holandane, zašto bi

inače njihovim kravama dao tolika vimena? Tamo, Semire, među svim tim kravama nećeš gladovati.“ Pritisnuo sam slušalicu o uvo kako bih joj bolje čuo glas. „Sećaš li se naše holandske krave? Dnevno je davala mleka za dvadesetoro.“ Počela je da mi priča šta se dalje desilo s kravom, sve dok nije nestala sa veze jer sam potrošio i poslednji cent.

Spustio sam slušalicu i uzdahnuo. Sad me je zaokupila misao o načinu izlaska napolje. Sred gomile putnika gledao sam kroz staklenu fasadu aerodroma. Prolazio sam pokraj dugih staklenih zidova i zurio u golo drveće u daljini. Nigde nisam našao rupicu. Čak i igla ima rupicu, ali u zidovima Shiphola nije ih bilo. Išao sam tamo-amo poput laboratorijskog miša u staklenoj tegli. Kod svakog izlaza stajala je kontrola. Bio sam umoran od straha da će me uhvatiti, a i od džetlega. Skljokao sam se na jednu od stolica pomislivši da bih morao da ispričam nekom od policajaca kako želim da zatražim azil. Dve moje sestre, koje su obe završile prava u Bagdadu, često su mi govorile kako nigde na svetu nema tako dobrih zakona kao u Švedskoj i Holandiji. To mi je na neki način davalo osećaj spokoja. Moje telo osećalo se bezbednim. Jedino mi duh nije bio sasvim siguran u to gde sam se prizemnio. Verovatno je to bilo zbog lica holandskih prodavaca i čistača na koje sam nailazio u holu za tranzit. Nešto na tim licima sprečavalo me je da se osećam sasvim bezbedno i spokojno. Nije mi ovde ličilo na one druge zemlje gde sam bio, gde su se ljudi uvek smeškali, pa i bezrazložno.

Spazio sam grupu putnika i pomislio da bih zajedno s njima mogao da izađem napolje, ali odjednom su prošli kroz neka vrata u drugu halu kako bi mogli da putuju dalje i ostao sam tamo sam. Da sam ostao da stojim mirno, policajac bi verovatno prošao, ali očigledno sam bio vidno nervozan tako da mi je prišao s osmehom i uljudno me pitao da li mi treba pomoć.

„Ja sam Iraćanin“, rekao sam mlađanom policajcu. Ispod kape izvirivale su mu plave kovrdže, a oči su mu bile svetloplave, kakve sam viđao kod evropskih bekpekera dok sam boravio u jugoistočnoj Aziji.

„Pođite sa mnom!“, rekao je, kao da je reč Iraćanin dovoljna da ga podseti šta da radi sa mnom. Krenuo sam za njim. Bio je visok i mišićav. Imao je na sebi čizme, kao da se plašio da će gacati po blatu od tridesetak centimetara, a ne po suvom aerodromu. Začudilo me je što mi nije stavio lisice, kao što su to radili policajci u drugim zemljama gde sam bio. Tu, za leđima ovog visokog policajca, među hiljadama putnika koji su predstavljali moj zaklon, nisam shvatao da me vodi ka najdužem čekanju u mom životu.

Zapanjeno sam gledao kako otvara vrata karticom a ne ključem. Stekao sam utisak da je Evropa toliko uznapredovala da ljudi više ne koriste ključeve već lične karte. Policajac je svojom magičnom ličnom kartom otvarao staklena vrata za redom, dok se nisu pretvorila u gvozdena. Tad već više nisam mogao da vidim februar i golo drveće. Jedino što sam video bili su hodnici i vrata, i mišićava leđa policajca. Odveo me je u kancelariju gde je za stolom sedeo čovek od nekih četrdesetpet godina. Okrenuo se na stolici u mom pravcu i pogledao me. Na licu mu se čitalo da radi nešto važno. Taj osećaj pojačavale su ceduljice zakačene na tablu iza njegovih leđa, usled čega sam stekao utisak da radi dvadesetak stvari istovremeno. Video sam da ima meke šake. Policajac koji me je doveo rekao mu je nešto na holandskom. Bio je to prvi put da sam čuo taj jezik. Na osnovu raznih jezika na kojima su objavljivane informacije na Shipholu, nisam uspeo da dokučim koji je jezik zemlje u koju sam dospeo. Čovek je kratko klimnuo policajcu a onda se okrenuo ka meni. Odjednom mi se glasno obratio na engleskom.

„Zašto si došao ovamo?“ Ostao sam zapanjen i zabezeknut, a po očima sam mu video da je ljut. Postavio je pitanje na koje nije očekivao odgovor. Pogledao sam u policajca koji je još stajao tamo i video sam kako mu se pogled zamrzava. U Iraku bi me sad vezali da učinim nešto pogrešno. Ali ovde na zidu nije bilo lanaca niti gvozdених žica. Visio je samo portret holandske kraljice s krunom na glavi i blagim osmehom. Bila je to obična kancelarija, kakva se može očekivati u banci.

„Zašto sami ne razrešite probleme u svojoj zemlji? Nismo valjda mi odgovorni za probleme u svetu?“ upitao je čovek.

Kroz glavu mi je prošlo svih sedam godina od trenutka kad sam pobeo iz Iraka pa do ovog na Shipholu. Sedam godina gladi, lutanja i straha. Granične policije mnogih zemalja lajale su na mene samo zato što nisam imao tu malu, tanku knjižicu, bez pesama ili poetičnih rečenica: pasoš. Na ovo pitanje je čovek očekivao odgovor. Pogled mi je opet prešao na kraljičin portret iza njegovih leđa i tako mi je sinuo odgovor, iz knjige koju sam nekad davno pročitao o Drugom svetskom ratu, bombardovanju Roterdama i bekstvu holandske kraljevske porodice. Odgovorio sam: „Gospodine, vaša kraljica je u Drugom svetskom ratu pobešla i nije razrešila problem u sopstvenoj zemlji. Pri tom je imala vojsku, tajnu službu, narod i novac. Zašto je da razrešavam probleme u Iraku kad kao običan građanin ne posedujem čak ni kuhinjski nož?“ Čovek je ustao, prišao mi, i izobličених уста pritisao palac na moje grudi

prosiktavši: „Ti, ti, hej, hej...” Ućutao sam. On je opet seo na svoje mesto ali je nastavio da me gleda ledenog pogleda.

„Gde ti je pasoš?” pitao je.

„Pocepao sam ga i bacio u klozet”, rekao sam. Na to je čovek izašao iz kancelarije i vratio se s jednim drugim policajcem, visokim čovekom s kratkom smeđom kosom, i s parom plastičnih rukavica.

„Poći ćeš s ovim policajcem i izvaditi pasoš iz klozeta”, rekao je.

Začudilo me je što mi je čovek, iako ljut na mene, pružio plastične rukavice. Pogotovu kad mi je pokazao da su rukavice dovoljno dugačke da dosegnu do lakata tako da sam mogao da gurnem ruke duboko u klozetsku šolju a da ne isprljam ruke. Očigledno su mislili da je ostao još koji komadić u šolji.

„Inače ćemo te vratiti u Irak”, dodao je čovek. Ispustio sam rukavice na pod.

„Podigni ih i navuci ih”, rekao je čovek ali ja se nisam mrdnuo.

„Zašto ne radiš ono što ti se kaže?” rekao je čovek.

„Izvinite, gospodine, pobegao sam iz Iraka kako ne bih umočio ruke u krv. Nisam došao u Holandiju kako bih gurnuo ruke u klozet”, rekao sam. Čovek je policajcu rekao nešto na holandskom. Policajac kao da je čekao na te reči, jer iznenada se našao iza mene i munjevitom brzinom vezao mi je ruke na leđima, kao da me je upravo uhvatio nakon dugotrajne jurnjave. Toliko je pritegao plastične lisice da je krv prestala da mi dotiče u šake. Potom me je pogurao u pravcu male ćelije. Ubacio je rukavice u ćeliju a onda me tako jako šutnuo čizmom u leđa da sam poleteo ka zidu. Licem sam zveknuo o beton i pao na pod.

„Dok god ne izvadiš pasoš iz klozeta, ostaćeš ovde”, rekao je policajac i s treskom zalupio gvozdena vrata. Policajac nije šutnuo samo moja leđa već i moju verodostojnost, jer kad god bih kasnije pričao o tom udarcu ili o svojim leđima koja me i dan danas bole, nisu mi verovali.

U ćeliji je bilo ledeno. Na sebi sam imao samo majicu jer je u Ho Ši Minu bilo toplo. Krv mi je curila niz lice koje je udarilo o zid, i smetalo mi je što zbog vezanih ruku nisam mogao da je obrišem s očiju. U ćeliji nije bilo ničeg da se navuče ili ogrne. Nisam mogao da mlataram vezanim rukama kako bih se makar malo ugrijao. Jedino što sam mogao da radim bilo je da sedam i ustajem, da napravim dva koraka, napred i opet natrag. Kroz prozorić na vratima videlo se samo parče golog belog zida. Jedanput je policajac pogledao kroz prozorčić.

„Hladno“, rekao sam drhtavog glasa. Hteo sam da dodam „molim“, ali nisam ima energije za više od jedne reči. Policajac je otišao.

Ne znam koliko je vremena prošlo. Kad sam pomislio da su me svi zaboravili i da ću se smrznuti namrtvo, povikao sam na engleskom: „Otvorite vrata. Izvadiću pasoš iz klozeta.“ Vikao sam, ali niko nije došao. Pomislio sam da se nikad neće vratiti, ustajao sam i sedao, ustajao i sedao, kako bih sprečio da padnem od zime. Zastrašujuća mi je bila pomisao da će policajci po obavljenom poslu otići i da niko drugi neće znati da sam u toj ćeliji. Nisam video niti čuo nikog. Dok bi me neko našao, već bih se odavno smrznuo. Vreme je sporo prolazilo. Nakon nekog vremena osetio sam da februarska hladnoća pobeđuje moje telo. Poslednje što sam mogao da primenim protiv smrzavanja bila je ljutnja. Hteo sam da se naljutim na čoveka iz kancelarije, ali čovek koji je bio u stanju da me okruži tolikom hladnoćom bio je previše moćan. Nisam hteo da se naljutim na policajca, jer kad bi se kojim slučajem pojavio, možda bih ga napao umesto da ga molim za pomoć, a onda bi me ostavio u ćeliji. Najlakše je bilo da se naljutim na samog sebe. Drhtavih usana počeo sam samom sebi glasno da govorim kako sam pre sat vremena drsko vikao kako je i holandska kraljica bila azilant, i kako u Iraku nisam hteo da umočim ruke u krv, niti ovde u klozetsku šolju. Vikao sam na sebe.

„Glupane, glupane.“ lupao sam glavom o zid. Trupkao sam nogama i psovao sebe. Vatra ljutnje gorela mi je u čitavom telu. Nisam se samo tresao od zime već i od ljutnje na sebe. Povikao sam da ću čak i bez rukavica da izvadim pasoš iz klozetske šolje. Nogama sam krenuo da lupam u vrata ćelije i čuo sam buku koju je to proizvelo u hodniku. Kad sam ugledao policajčevo lice u prozorčiću, smesta sam prestao. „Izvadiću ga, izvadiću pasoš iz klozetske šolje, molim vas“, rekao sam. Njegovo je lice nestalo i odjednom su se otvorila vrata. Ušao je unutra, skinuo mi je lisice i pokazao na rukavice na podu. Kretao sam se cvokoćući, drhtavih ruku navukao sam rukavice i krenuo za policajcem.

Kod jednog toaleta policajac je rekao da moram da se umijem. Umio sam lice, a kad sam izašao odande, morao sam da se vratim kako bih oprao majicu. Nakon toga sledio sam policajca u mokroj majici do hola za tranzit, gde se transformisao u prijatnog čoveka. Iza staklenih zidova po prvi put sam video evropsku noć. Jedva sam nosio svoje telo i s mukom sam išao za policajcem. Na pitanje gde mi je pasoš, pokazao sam u određenom pravcu, ne zato što sam znao u kom sam ga klozetu ostavio,

već zato što nisam hteo da se vratim u onu hladnu ćeliju. Samo sam hteo da šetam toplim tranzitnim holom. Hodao sam i hodao dok nisam osetio da noge više ne mogu da me nose pa sam stao kod jednog vecea. „Ovde?“ upitao je policajac. Hteo sam da mu odgovorim ali nisam mogao. Svet oko mene požuteo je i osetio sam kako se moje telo odvaja od mene.

MUSTAFA KER

Mustafa Ker (*Mustafa Kör*, 1976) flamanski je pisac i pesnik mlađe generacije koji je privukao pažnju već svojim debitantskim romanom „Jaganjci“ (*De lammeren*, 2007), nagrađenim nagradom čitalačke publike. Kao sin turskog rudara pridružio se porodici u Flandriji nakon detinjstva provedenog u Anadoliji. Kao i kod većine alohtonih pisaca, upravo taj spoj različitih kulturnih obrazaca i jezičkih uticaja daje autentičnost i stvaralačku snagu. Zanimljivo je da se Mustafa Ker zainteresovao za književnost tek nakon saobraćajne nesreće u kojoj je ostao trajno paralizovan. Od tada se profesionalno bavi pisanjem. Nakon uspeha u proznom stvaralaštvu upustio se i u pisanje poezije. Godine 2008. proglašen je za gradskog pesnika grada Henta. Mustafina debitantska zbirka „Ljubav li si“ (*Ben jij liefde*, 2016) izazvala je veliko interesovanje odmah po objavljivanju. Kritičari hvale njegovu muzikalnost i baroknu slikovitost: „Neobična zbirka, kao raspukli nar.“

Autobiografska pripovetka „Crno zlato“ (*Zwart goud*, 2016) potresna je i nostalgična ispovest autora o detinjstvu, mladosti i životu migranata u Belgiji. Sa posebnom tugom i setom priseća se majke i njene teške sudbine. Pripovedajući povest svoje porodice autor ostaje zaglavljen u sentimentima zbog davno prohujalih vremena, prolaznosti svega.

Crno zlato

Adventske sveće su gorele. Molitvom je otpočelo odbrojanje. A raslo je i uzbuđenje.

Opori vetrovi jezivo su zavijali dok je na nebu treperilo jato divljih gusaka u obliku slova v. Pretpostavljam da su to zakasnele kanadske guske. Uvek iznova mi ptice selice uranjaju u davno potopljene slike. Gde je iščezlo vreme kada sam čistio balegu?

Godina se bliži kraju. Dve hiljade dvanaesta vuče se ka svom krajnjem odredištu, frkćući i dahćući. 2012. je stara, umorna, možda pomalo zgusnuta, ali žudi da preda baklju. Ti poslednji izdisaji. Istinska borba u kojoj gubitnici ispadaju. Došlo je vreme, godišnja trka približava se svojoj apoteozii. S krajem na vidiku mora se preći poslednja deonica, napregnuti snage, da bi se konačno uz prasak boce šampanjca i vatromet

pognula glava: novogodišnja nabavka, hrana, piće, porodične posete, produžena slavlja, ceremonije, pijace, mise, sladunjavi filmovi i muzika, ljutnje i svađe koje sve to prate, predugi sati, previše jela, premalo odmora, stres. Treba obaviti celu tu misiju. Najnovija istraživanja su pokazala da prosečan muškarac/žena upravo u ovom periodu najviše pati od nesanice. Dođe k sebi. Obesi se.

Zvuči sumorno. No, zar ipak to nije fino i prijatno? Svakako da jeste. Uprkos svemu, dopuštamo sebi taj ugođaj. Što je očigledno. To je nalik lažnom obećanju koje sebi daje neka noćna ptica nakon probdevene noći, ležeći ispružena na pločicama kupatila. Zar za dotičnog gospodina to nije uobičajeno, proba izdržljivosti, terevenka sa nevidljivim ogrebotinama i teškim mamurlukom kao posledicom vrednom pamćenja? I te kakvog! Zato se pre svega sećamo Božića i novogodišnjih odmora – barem onih koji nisu bili suviše otkaćeni, pa nisu za priču – letnji odmori su više opušteni, plaža, sunce i tako to. Ništa se ne mora. Ali nije tako na prelazima iz jedne godine u drugu. Tada se otvaraju kapije, popuštaju kočnice. Nova je godina, pa neka bude nešto više, zašto da ne? Čovek se prosto upita: Zašto sebi ovo radimo?

Ne znam kako je to kod vas. Ali zaboga, sav taj stres. Božićno izobilje i raskoš, novogodišnje ludilo, čitav šou oko toga. U svakodnevnom životu jedva da vidim drvo od šume. Ništa ja tu ne mogu, glava mi je puna, izgubljen hodam u tom obilju, između ponuda, odabira i obaveza. Taktiziram između šta uzeti, šta ostaviti, besciljno tumaram iz jedne nakinđurene radnje u drugu. Vrti mi se u glavi pri pogledu na to reflektujuće nasilje. U mom sistemu neprekidno seva jedna reč: TE, TE, TE

To je nedavni fenomen, pretpostavljam, nešto iz poslednjih godina, ali jedna nanosekunda aktivnosti mozga daje dovoljno uvida u prirodu čoveka, da tu tvrdnju odbaci kao zaludnu priču, kao reči iz usta jednog gundala, čak cinika. Pompezni problemi, stari su koliko i pojava prvih znakova inteligencije. Hedonizam je naprosto postao činjenica u našoj prirodi, on nas je čak i formirao – pomislite samo na biblijsku jabuku. Prekomerno i brzo uživanje nije krivica, samo ponašanje za osudu; ja sam poslednji koji to tvrdi. Ne mogu samo da se otmem pitanju: banket ili sirotinjski obrok. Pitam se koliko je kvalitetno to brzo i pohlepno uživanje.

Nije čudno što već sumnjate u stepen moje sreće ili mog duševnog stanja, što mene svakako ne dotiče. Pretpostavljam da je to odstupanje jednako kao i svako drugo. Uvek težim da saznam finese, da sam u stanju

da preuzmem odgovornost, da tražim oprost, da osvetlim bezvazdušni prostor, drugim rečima: težim nemogućem. Čini li me to teškim čovekom? Verovatno. Nemam pojma. Svakako me ne čini neobuzdanim partimanijakom, ali to ste već primetili.

Nakon zloglasne granice od 35 godina sa čovekom se dešavaju razne stvari. U najboljem slučaju ne desi se ništa drastičnije od toga da život postaje ustaljen i da se tok stvari odvija u sigurnoj luci. U ostalim slučajevima pokreću se potkožne tektonske ploče i merno klatno uznemireno oscilira i redovno šiba utvrđeni tok stvari. Ja sam neodređeni slučaj, najgori. Biti dvosmislen, potpadati negde između, nije dobra stvar! Verujte mi, migrantsko dete islamskog porekla koje već petnaest godina ide kroz život u invalidskim kolicima, to zna. Počeo sam da pišem, jer mi je tako lakše. Ne, sedeti na dve stolice samo je romantizirano stanje *wannabe* umetnika. Retko se iz toga iznedre remek-dela, premda ima izuzetaka. Život po sebi čoveku nudi dovoljno prilika da se namuči. U stvarnom životu trpim udarce sa obeju strana! Uostalom, veći Belgijanac ne mogu biti. Što nije loše, radije ću da budem pomalo od svega nego puno od nečeg samo jednog. Shvatate li moj problem, taj paradoks? U jednom momentu prepun sam kratera i pukotina, a potom se besciljno i uzaludno ljuljam na talasima. Voleo bih da sam ništa manje nego guska, ona barem ima ugrađen GPS. Rasut sam kao svetlost disko kugle, nepredvidljiv kao gejzir. Uvek nešto vri iznutra. Okupiran pronalaskom objašnjenja za svoj manjak entuzijazma ili nervozu koji mnome ovladaju prema onome što kultiviše masu. Zašto jednostavno ne mogu da uživam, da se jedanput opustim, da radim isto što i drugi. Zašto je toliko teško ne smatrati nešto uniformisanim. Od čega bežim? Jesam li nadmeniji nego što mislim – snob nikada sebe ne smatra snobom, za razliku od štrebera, koji poznaje svoje mane. Ili je to jednostavno strah? Od čega, koga? Da li određeni običaji i rituali koje praktikujemo u stvari služe nekom specifičnom višem ili pak trivijalnom cilju? Čemu te sumnje? U to kako i zašto želimo da saznamo i shvatimo pravo stanje stvari, a da pri tome ne izgubimo iz vida samu suštinu. Ili te običaje i rituale potkopavamo klišeima koji ih obezvređuju kao razlike određene kulturološkim i socioekonomskim kontekstom? Hoću da steknem uvid, da spoznam svoje mesto u odnosu na svet kome pripadam, da odbacim jaram svojih kompleksa i bubica, da bih nahranio duh, da proširim vidike, a da se ne stidim svojih mana. A imam ih prilično. Ja sam moderno staromodan, poput džeza na aj-podu. Volim srednjovekovnu dvorsku poeziju. Imam sklonost ka baroku. Ne

pomišljam na to da ilegalno daunlodujem, da preklopim knjige ili da ih zamenim za *touchscreen* znanje, da ispravljam stvari, da učestvujem u svemu tome. Ukratko, preplavljeni smo mudrostima dostupnih na klik mišem, od kojih se ježim. Nije osuda, samo *not my cup of thee*. Svuda praznine, praznine u obrazovanju preovlađuju nad stečenim znanjem.

Pre nego što me proglasite izgubljenim. Bilo je vreme.

Koštalo me je trideset svojeglavih godina da saopštim „da sam nešto skapirao“. U međuvremenu sam zavoleo Božić. Samo zbog prijatne gužve u kući, majke koja kuva u neizmernim količinama, dok je hladan znoj obliva iz straha da neće biti gotovo na vreme ili da jelo neće uspeti. Zbog teče koji će napraviti scenu, rođaka koji ne mirišu jedni druge, tastovog i taštinog diplomatskog propitivanja, ukratko, porodice u najboljem izdanju.

Odakle taj preokret? Možda će zvučati bizarno, ali mislim da je to zbog toga što sam stranac. Ako voliš Božić i nadaš se belom Božiću ili u najmanju ruku snežnoj pahuljici koja pada na granu imele ispod koje vodiš ljubav sa partnerom, onda si... kako se ono beše kaže, asimilovan? Ne ide li to predaleko? A zatim dolazi obazriv argument: ako želiš nešto novo da uspe, staro mora da umre. Svakako ne u potpunosti! Jer koreni i osnove preko su potrebni. Pri tome mislim na kalemljenje odsečene, zdrave grane, čime ona dobija dodatnu potporu da izraste u novi, razvijeni oblik. To je, doduše, delikatna operacija. Ponekad traje generacijama dok plodovi željenog rezultata ne budu na dohvat ruke. Sve sam to naučio od dede koji je bio slep na jedno oko, koji je pored nožarskog zanata imao i vinovu lozu i uzgajao dunje. Pragmatičan čovek, moj deka. Njegov vizuelni hendikep dao je povod za naše ime. Kör = slep. Dopustiti da to izumre zarad nečeg novog/boljeg? Kada su kultura i tradicija u pitanju mnogo više moraju da se zasuku rukavi nego kada se obrađuje bašta. U teoriji je to jednostavno, ideš dalje, prilagođavaš se, najradije lagano, ali to je *wishfull thinking* kada se radi o ljudskim životima. Pre svega kod nekog poput mene, prokletog androgena, koji niti smrdi niti miriše. Čini se da su moje srce i razum zakleti neprijatelji, uvek u dvoboju oko nadmoći. Jedna od prednosti koja iz toga proističe je da ta dvoznačnost, taj kameleonizam dobro dođe u svetu koji se menja i urbanizuje. Hteo ne hteo, naučio sam se mimikriji, usvojio strateške tehnike da bih bio prihvaćen, da me ubrajaju, da budem bitan i suma svega: da budem voljen. Barem ubeđujem sebe u to, faktički smirujem time dva borbena petla u sebi, a zapravo je to, ukratko rečeno, puko preživljavanje da ne budeš razotkriven kao neko ko izlazi iz koloseka, ko

je drugačiji, ko odstupa, ko je stran. Stojiš na rastrzanoj, egzistencijalnoj raskrsnici na kojoj redovno napraviš udes. Šta biraš, koji pravac, kada, kako i bum tras! Konačno lupiš u nešto, u nekoga, ili, u najboljem slučaju, završiš u kanalu. Profitirati je donekle okej sve dok drugima, uglavnom bližnjima ne nanosiš zlo. To oklevanje i kolebanje, to je katastrofalno za odnos sa pristalicama, porodicom, gnezdnom iz kog si potekao. Ne znam da li su moja braća, rođaci i rođake svesni u čemu ja sve ove godine malo više odskačem. Kako se oni unose u svetovne brige, razgovore, površne nevolje kojima se bave! Što sam duže sa njima, sve se manje mogu identifikovati sa njihovim zanosom, odlučnošću kojom rešavaju stvari, donose sud, masovnom potrošnjom, njihovim ponašanjem u kupovini, pri čemu su uvek inspirisani cenom na etiketi ili zvec zvec sadržajem nabavljenih proizvoda, a nezainteresovani za pitanja kvaliteta, trajnosti, sadržaja ili etike. Njihovim manjkom interesovanja za umetnost i kulturu uopšte, koje izdašno potiskuju satelitskom antenom, sapunicama, utakmicama i igricama. Usidreni na marginama, zadržati da su uvek u pravu, bučni, okovani su u naučenim ritualima, običajima i religijskom dogmama. Uzbuđuju se oko zaludnih stvari, zaista misleći da dostižu vrhunac – sve im je „strava. Prva liga. Vrh i ekstra. Ili super.“ Ukratko, uz pregršt superlativa u svom jednostranom vokabularu svakoga dana neizrecivo često naprave niz jezičkih grešaka.

Ono što ja radim, narodski rečeno, zove se kaljanje gnezda. Nije to ništa novo pod kapom nebeskom, istorija je prepuna samokritičnih autsajdera, ocrnjenih, neshvaćenih, no katkad – uglavnom okasnelo – njihov glas se ipak čuje i u krajnjoj liniji dobiju priznanje. Nije to oholost, već živa istina. I tu podivljaju moji kompleksi većitog diplomate, koji izbegava konflikte, i samim tim radije zabijam nož u sopstvene grudi i odričem se sopstvenog naroda, njegov sam otpadnik, nego što stvaram opšteg neprijatelja protiv koga treba huškati, što bi bilo lakše, logičnije. U krajnjoj liniji možda je to zaista ono pravo što treba činiti. Ipak, ostaje porodica, a nju ne možemo da biramo. Obuzmu me tada pokajanje i samosažaljenje. Uhvatim sebe da ih gledam sa visine, ne toliko jer ih osuđujem ili se osećam boljim, već zbog njihove neprosvetljene banalnosti, njihove oskudne mašta, sklonosti ka kitnjastom, kiču i pomodarstvu, čime ispunjavaju svoje živote. Tada se sramim zbog skorojevičkog razmišljanja ili kaljanja sopstvenog gnezda. Tada moja žena nabaci da je svuda tako, da su to znane bitke sa kojima manjine moraju da se nose, da migrantima prve generacije ništa s neba ne pada. Da ti glava ne misli na umetnost i kulturu kada pokušavaš da se

održiš, a da ne pričamo o izazovima života u neprijateljskom okruženju. Upravo tako ona to formuliše. Moja žena, anđeo sa roze naočarima na prćastom nosiću. Činjenica da je u kuću dovela nemogućeg tipa, svakako ne ide u njenu korist. Želeo bih da imam malo njene dobrote, njenu skromnu narav. Ona se zaklinje da sam njena velika ljubav. To o velikoj ljubavi za mene je zagonetka, ali što se ostalog tiče: nekako znam da je u pravu, žene su uvek u pravu. Uglavnom. Navodno je devedesetpet odsto čovečjih poriva ekonomske prirode i već stotinama godina ranije geografski je određeno kako će se naša vrsta razvijati, no ipak smatram to pojednostavljenim i pogled na sve to nudi mi slabu utehu i čini me tužnim. Tada pomišljam na sve šanse koje su propuštene, na obe strane. Kada bi mogli malo više da učine, kada bi barem uložili trud da razmišljaju van svog tora! Ne moraju da idu *all the way* uz opasnost da će iskočiti iz šina kao što je moj slučaj. Ja, otpadnik, koji ih posmatra i koji se pita kada, kada je sekira počela da mi saseca korenje. Uvek dođem do istog zaključka. Kako god da okrenem, ne pada mi na pamet bolji početak od onog jedinstvenog momenta kada je ideja o emigriranju postala zaokružena misao u sanjalačkoj glavi mog oca, a imao je puno pravo i razloge za to. Dan kada je moj stari odlučio da dođe na ovo mesto, da se tu nastani i započne novi život verovatno je zapečatilo i moju sudbinu. Moju crnu sudbinu koja je ležala u ugljem bogatim dubinama flamanskog tla. Prikladno sam ovu priču nazvao *Crno zlato*, jer je ono označilo početak nečeg zemljano crnog, čemu su se žrtve morale prineti, „boljih“ životnih uslova, časti za one kojima ta čast pripadne. To je zlatni okvir slike u sepiji naše porodične hronike, naše mini dijaspore, kao seme rasuto po evropskim poljima, kako je to moja mati jedanput tačno opisala. Redovno razmišljam o ocu, sada kad ga više nema, sada kada svoje frustracije ne mogu da svalim na njega, da odgovornost za sopstveni neuspeh jednostavno pripišem njemu, kao što to čine svi mladići u osetljivoj dobi, ili da ga mrzim iz dna duše. Čudno je kako slika o nekome postaje iznijansirana, kako dugo nagomilavan teret besa popusti, čak nestane, kada neko umre. Primetio sam to kod sebe kada sam godinu dana nakon njegove smrti napisao pesmu posvećenu njemu.

U jednoj kući u nizu
Nagnut preko stola
Razmišljaš o nekad kada si ovamo
Stigao u dronjcima
Zbunjen ali leđa

Još ispravnih
Veoma duboko morao si da odeš
Kako bi se za zlatom oivičenu
sudbinu izborio
No, taj uzdah
Za mladalačkim snovima
Što među oblacima u rudniku
Postaju lažni

Prvih nežnih deset procenata mojih trideset šest godina života za mene su nepoznat teren. O njima ne mogu previše laskavo da pričam, osim da sam ih proveo na Orijentu, najpre nespretno i bucmasto, a potom skakućući kao mršavo jagnjenje, tako tvrdi naša Ane. Ane je na turskom majka. Na tom fonetskom, aglutinativnom jeziku, u kome se nastavci lepe kao vagoni koksa, vaspitavan sam u seoskom maniru. Moj otac je, kao i svaki mladi čovek u brdskim krajevima, još od kolenke pripreman da postane zemljoradnik. Mislim da osvedočen život seljaka polovinom prošlog veka ne iziskuje dalja objašnjenja. U svakom slučaju, nema tu božićnog zveckanja. Sagledaj celu sliku i dobićeš ideju o rintanju i dirinčenju svojih hrabrih predaka iz Male Azije. No, zvezde su za mog oca imale drugi plan. Mora da je vračara i ranije to nagovestila (našoj) majci. Ali kao i svaka vračara dostojna tog imena, i njena je bila licemer i samo se ustremila na bakarnu narukvicu i stvari koje joj je mati obećala za malo utehe, nakon što joj je otac spomenuo svoje smeće planove. Tako je taj baksuz sa zadovoljstvom ispričala mami samo ono što je ova htela da čuje, prećutkujući zamke koje je čekaju. Da se putevi te gadure i mame nisu ukrstili, naša bi porodica verovatno bila bogatija za još jedno dete.

Nisam sujeveren, za razliku od moje blažene mati, ali posledice njenih proročanskih reči još uvek prkose svakoj fantaziji. Majka se uvek kajala zbog tih putovanja, te neizvesne avanture, tog šetkanja tamo i nazad. Imala je za to dobre razloge, njen danak joj se činio nepodnošljivim. Gubitak deteta svakoj majci skreše krila. Pitajte odbor za jezik. Zašto ne postoji reč za nekoga ko izgubi brata ili sestru? Kao što postoje siročić i udovica.

Nakon samoubistva mog brata Ane više nije želela da stavlja kanu u kosu niti na ruke. Verovatno iz samosažaljenja i prekora, ali mislim da su bratov suicid i moj hendikep dokusurili majku. Nakon prve drame postala je dijabetičar. Druga je prouzrokovala aritmiju. Nekako je

dogurala do šezdesetosme. Njen grob leži između čička i sasušene slame, daleko, uronjen, neispunjen, kao moja mladost.

Taj hendikep mi je mnogo toga podario. Fatalni dekubitus, prelomi, spazam mišića, upale, pretplata na hirurge, fizio- i ergoterapeute, grčevi u bedrima poput uboda samurajske sablje. On je progresivan - reč koja mi skroz prija. Ali ja sam mu zahvalan, nečemu me je naučio, zarazio najboljim virusom za neokaljan duh: čitanjem. Za to sam dobio dovoljno vremena. Prvi put sam krao od vremena, čitajući i zahvaljujući čitanju. Voleo sam da čitam, najpre časopise i novine, potom knjige i romane, čitave biblioteke. U jednom naučnom delu pročitao sam nešto što mi je privuklo pažnju. Raspravu o Edipovom kompleksu. Nije bio loš tekst. Pisac je povezao današnja tvrđenja o ponašanju potomaka za koje se pretpostavlja da su pod uticajem gena, naročito redosleda i načina na koji se dobijaju. Jedan stručnjak je izrekao nekoliko zapanjujućih i senzacionalističkih tvrdnji o poremećajima u ponašanju koja se manifestuju kod dece u određenom porodičnom kontekstu. Ono što je mene prevashodno zainteresovalo, bilo je objašnjenje tog čoveka o psihologiji potomaka, naročito poslednjeg, najmlađeg deteta u porodičnom leglu. Tvrdio je da je to rizična grupa koja ima veću sklonost ka: socijalnim hendikepima, emocionalnoj nestabilnosti, krizama identiteta, problemima sa seksualnošću, alkoholizmu ili samoubistvu. Pisalo je još dosta toga, sve dokumentovano, ali jedino sam ovo zapamtio. Nisam znao šta da mislim o tome, iako mi se to što sam pročitao redovno vrzma po glavi. Je l' to beše to? Čovek se u nevolji hvata za svaku slamku, pa bila ona i zmija.

Moram da ispričam ono malo što znam o ocu. Prerano oženjen, plavušan sa prvim izraslim brćićima iznad usana i bez predstave kakav će obrt imati njegov, a sledstveno tome i naši životi, posmatrao je horizont, u čijem plavetnilu je polagao kamen temeljac jednog sna. Kamenja će dovoljno pomerati. Nekoć mukotrpno obrađivanu zemlju na selu zamenio je za još mukotrpnije obradivo tlo. Razlika je bila u vrsti tla i u nivou. Čitav život dirinčio je na selu po užarenom suncu, a sada je uronuo u samo srce tame, u sparne, crnim zlatom bogate kanale Belgistana, u rudnike uglja. Tako i bi, seljak posta rudar i zametnu se klica krize identiteta kod njegove dece - to će reći kod rudarskog sina u kolicima, nepravilnog bisera pronađenog u socijalnim naseljima i centrima za rehabilitaciju, izuzetka od pravila, Mustafe Kera u punom sjaju: mamine zenice oka i problematičnog deteta.

Ne treba da se žalim. Mlad sam, imam divnu ženu, nekoliko

prijatelja, od nedavno sam otac jednog divnog sinčića. Da li je sve tako jednostavno? Naravno da nije. Šta ste mislili? Svašta sam započinjao, a ništa nisam dovršio, pretraži i dobićeš ne tako loš profil mog ranijeg JA koga sam, poput uređaja za mikrodermoabraziju, odbacio kao oljuštenu kožu. Nije da sam bio nespretni ili ukleti gubitnik, naprotiv, bio sam srećković. Sudeći po mom profesoru matematike, gospodinu Sagraadi (nije umeo da izgovori Z u reči zagrada) bio sam prirodni talenat. U svemu što budem radio ću briljirati, govorio je on. Neću morati ni trunku da se trudim, dovoljno će biti da učestvujem. Sagraada je bio strog profesor, Nemezis za one koji slabo kapiraju. Iznuđivao je poštovanje jednim pogledom. Zaboravio sam šta je bio povod, kao što su i mnoge formule, koje je deklamovao šuškvim glasom, usahle u podrumima mog mozga, ali tog jednog puta živo se sećam. Obratio mi se opominjući me: sve možeš olako postići, ali bojim se da tu i leži opasnost, Ker. Ono za šta drugi moraju da rintaju, tebe ne košta nikakvog napora. Jednog dana stići će osveta. Sav taj talenat biće za žaljenje. Mogu da se nadam da nećeš upoznati tu stranu života, da nećeš sebi nauditi, mladiću.

Ta poslednja rečenica. Četvrt veka kasnije odzvanja u ušima. Njegova najvrednija lekcija proganja me čitav moj odrasli život, kao je da je ugravirana u kaldrmu, o koju se spotičem. Kao što to biva u životu, tek kasnije shvatimo značenje saveta zlata vrednog. U ono vreme nisam uviđao značaj tih reči. One se doživljavaju kao prinudno vaspitne, nešto na šta su pubertetlije alergične. Nije moglo da se desi, a naročito ne u mom tadašnjem svetu, da Sagraadin uglađeni holandski dopre do mene. Već je bilo kasno, jer sam prešao granicu od petnaest godina. Ono čime sam bio opčinjen, bile su devojke i Marko Van Basten. Da tritram loptu, to sam umeo. Godinu dana pre toga bio sam u prvom timu u selu, iza napadača. Sto franaka po zadobijenom poenu, koji se se utopili u paradajz-čorbu i koka-kolu u kantinama koje su divno mirisale na memljivo drvo, buđ i pivo. Provincijski fudbal, u njemu se vidi sirovi, čist oblik života jednog naroda. Voleo sam taj narod dok su mene, malog umetnika, nosili na rukama. Igranje fudbala išlo je samo od sebe, bio je to instinkt, talenat ili ko zna šta, o čemu nikad nisam ni čuo. O tome nisam razmišljao, desilo se, kao magija. Moje noge i zglobovi su znali, bezmalo svake sezone bio sam bolešljiv. Nisam se stideo pažnje koju su mi poklanjale devojke. Els je bila moj prvi poljubac, Nensi prva koja je me prevarila. Više sam mario za Els, ali Nensi, ta *bitch* je zakrpila rupu od ove prve u mom srcu. Bol, koliko god nepodnošljiv bio, može se zalečiti. Sve u svemu, život je dobro prolazio, mislio sam da sam srećan i

bio ubeđen da će tako i ostati. Sagrađa nije bio u pravu u onome u čemu je bio u pravu, ta sfiga u prokleta mnogo čemu nije bila u pravu. Da bi donekle mogao shvatiti poredak stvari, najpre moraš da doživiš da se taj poredak naruši, bez obzira da li sopstvenom rukom ili ne, kako bi spoznao svoju ulogu i mesto u njemu. Za to ne postoje matematičke formule, to je vrtlog u koji smo bačeni još od prvog plaća na kugli zemaljskoj. Kao petnaestogodišnjak ne mariš za uvid, perspektivu i sve te stvari sa posebnim značenjem. Čitave te godine dok sam pohađao školu sa još šestotinak drugih mangupa samo sam jedanput bio kažnjen i isto toliko puta pohvaljen od gospodina Sagrađe, najozloglašenijeg profesora Tehničke škole. Imajući u vidu njegovu reputaciju, bio je to nečuveni presedan. Bio sam mu slaba tačka, bio sam sve što on nikada biti neće, sa svojom nasumičnom razuzdanošću, lakoćom sa kojom sam prolazio u školi, *low profile*, ali skroz *cool*.

Voleo bih da sam jedanput s tim čovekom otišao na pićence. Da vidim kako on stoji u životu. Da li bih i tada njegov savet primio k srcu? Da li bi život drugačije izgledao, postojanije, bolje? Sumnjam u to.

Životi. Proživio sam ih već tri. U dalekoj prošlosti svirao sam *kaval*, duvajući na njemu pastirsku pesmu pred jaganjcima koje smo čuvali sa mojim prijateljem Ibom. Ibo me je naučio da sviram kaval, vrstu tanke flaute sačinjene od ružinog drveta. Ibo je čuvao mene, stranca, dečaka koji se vratio sa puta na Zapad, iliti Mistika, kako je odabrao da me zove. Snažno bi cokuo jezikom pri prelazu na drugi slog, uz finalni ispust vazduha iza k, dok bi izgovarao tik!, Kada sam se definitivno oprostio od Iba, kako se kasnije ispostavilo, prekrstio me je u „momak iz dalekih krajeva“. Osetimo setu, pre svega u vreme praznika, kada u mislima prizivamo sećanje na prohujala vremena i kada se pitamo: kako li je on ili ona. Ne znam šta je bilo sa Ibom, čime gubitak još više dobija na težini. Izgleda da sam zaglavljen u sentimentima, u svojim kaldrmama, bez izgleda na spasonosni beg. Ili sa Eminom, mojom ljubavi iz mladosti, devojkom sa zlatnim pegicama u očima boje ćilibara. Nikada nisam video nekoga da tako lepo poliva vodu iz zemljanih ćupova, savijenog vrata poput zlatnog klasja. Čak ni pretraga na *good old internet*-u nije donela utehu.

Prebledim od spoznaje da je od tada prošlo više od četvrtine veka. Što davnije je nešto prošlo i što se više baviš proteklim godinama, to te veća nostalgija spopadne. Jednostavno, jer su prošli, stari dobri dani, tvoji najbolji. Kao da te vreme odjednom ščepa za gušu. Nostalgija je vesnik samoće. I utoliko teže se proživljava, jer intuitivno znamo: vreme

ne deli pomilovanja, nikada. U tome leži njegova snaga i i tu leži razlog zašto čovek bez daha juri za snovima. Potajno se nadamo da ćemo ovladati njime, da ćemo ukrasti komadić vremena. Ali vreme nije malo i ono to zna. Uvek iznova nas tera da uz uzdah jadikujemo što tako juri, da mu prkosimo ili jednostavno da se prepustimo sudbini. Vreme je jedina konstanta. Uvek precizno i neizbežno. Ali nije vreme to što nas menja, kao što nepravedno mislimo. Već su to mesta na kojima to vreme provodimo, ljudi sa kojima ga trošimo, knjige koje čitamo, obredi i običaji koje obavljamo. Suma svih tih stvari čini od nas to što jesmo: cvet konačnog kalema koji ćemo oblikovati i koji će jednoga dana uvenuti. Sloj po sloj postojimo satkani od lanca poput godova u deblu stabla, od rođendana, odmora, međusobnih odnosa, krajolika i kuća u kojima smo živeli, lomova i gubitaka koje smo pretrpeli, kalendara po kojima smo živeli, semena koje smo prosuli u krilo, u gradovima i nacijama obilatim ljudskim kolonijama koje ulaze u naš život, a potom nestaju. Koji haker je napao bezbrižno vreme jednostavnosti, zatvorenost našeg malog sveta, Iba, brata, mog palog junaka, majku?

Tako je kako je. Mislim da sam se pomirio sa tim da neće biti bolje, da više neću moći da šutiram loptu, da je moj brat otišao kao lišće opalo u maju, da je Ibo iščezao u reci vremena, da je majka iskusila nesrećan život. Šta bih im poklonio za Božić da su udaljeni samo jednu vožnju autobusom, da su u domu, u koji se vraćam u tmurnim zimskim danima da se okrepim toplim pričama i purpurnim čajem. Ako neko ima dovoljno vremena ili genealoški dobar njuh: Ibo, Ibrahim Doruk, rođen u vilajetu Konja u Turskoj. Tačan datum njegovog rođenja na svoju sramotu i žalost ne znam. Te stvari kod nas nisu važne, i to je možda najlepše, biti dete, a da ti se reč savest ne natovari na vrat. Da ne postoji obaveza, već samo osećaj šta ti stomak kaže: glad, ljubav, radost i tuga. Od nekolicine podataka, poput njegove simpatično plahovite naravi i neumornog osmeha, znam još godinu kada je rođen. Skliznuo je sa trake, baš kada i ja, 1976. godine kada je pšenica dobro rodila. Naše majke bi nas redovno na to podsećale, nisu propuštale priliku da o tome veselo procaskaju kraj izvora, na njivi, u sokacima. „Bila je to godina kada su goveda bila strašno bolesna, u pitanju je šap, kazao je veterinar.“ Oh, kako su u isto vreme bile zaobljene i okrugle i kako smo divni momci postali. Od tih pohvala ponosnih majki svako dete pocrveni. Nevaljalac Ibo. To bi tek bio originalni božićni poklon. Nedostaje mi naše zajedničko vreme. Nadam se da je srećan kao onda kada smo među anadolijskim planinama bili zagledani u zvezde.

Tu sam rođen, negde između brda, jednog sparnog leta. Poslednji iz majčinog gnezda. Jedini koji je ugledao svetlost dana u porodilištu. Sve četvoro, dvojicu braće i dve sestre pre mene, majka je rodila kod kuće bez medicinske pomoći i anestezije. U prisustvu babe i primalje koje su više smetale nego pomagale. O tome mi je pričala tek kasnije, zapravo prekasno. Neprestano je pričala kako je to nekada bilo, o našem životu u seoskoj kući sa četiri sobe, sa tirkiznim prozorskim oknima, sa balustradama na balkonu sprata na kome se boravilo. Bilo je to tipično seosko gazdinstvo iz tih krajeva sa ravnim krovovima. Sa stajama ispod stanova i prostranim dvorištem sa bunarom i koritom u sredini, prošaranim crnim tragovima ovčjih stopala. Odatle se njene priče mešaju sa mojim sećanjima. Dvorište je bilo prekriveno senkom džinovskog duda po kome su vrapci ključkali prepirući se oko slatkih plodova. Svakog božjeg dana morao sam da poslujem u domaćinstvu, da muzem i hranim životinje, održavam i pospremam alat, pečem hleb i čistim, stalno da čistim. Momci sa Istoka žive k'o prinčevi? *Yeah right*, koliko često sam brisao dvorište i čistio balegu, da sam sanjao ovce kako kake. Pre mog dolaska, majka je imala pune ruke posla, koji je sa očevim odlaskom pao na njena pleća. Sva ta usta koja je trebalo nahraniti. Kada sam se ja rodio imala je oko četrdeset godina i već je pokazivala prve znake reume. Majčin zub vremena bio je alav i pohlepno joj je nagrizao listove. Ali nije se žalila. Njena najveća žalba bio je prekor ocu zbog njegovog većitog švrćkanja između zemlje porekla i zemlje u koju je otišao. Kada sam napunio deset godina vratio sam se u Kraljevinu Belgiju. Roditelji su mi u to vreme već godinama živeli dvostrukim životom, podeljenim na dva kontinenta. Svake godine su odlazili u to sušno stanište koje nisu mogli da ostave, a mi smo ostajali u flamanskom gnezdu, sa mornarskom decom u internatu.

Majka je bila razapeta između nekoliko vatri. Srce joj se cepalo svaki put kada bi, nakon nekoliko meseci, mene i brata morala da ostavi ovde. Bila je to njena borba, odvajanje, kao da je svake godine iznova gubila decu ili davala prednost ocu na devet meseci u godini, sve dok ne dođe zima i ptice selice ne prelete nebo. Iz tog razloga svaki kraj godine bio je dvostruk, nešto posebno, čemu se treba radovati, svake godine sam dobijao roditelje na poklon. Sve dok ne bude bilo potrebno duže vremena da se razdaljina premosti, čega se naša mama od samog početka bojala. Pri svakom putovanju primećivala je kako joj se deca otuđuju, kako joj izmiču. Posebno mi, poslednje dvoje, mladunčad, oko čijeg rođenja se podigla tolika galama. „Dosta je narađala“, govorila je

svekrva. Ko će o tome da se brine, besnela je. O mrtvima samo najbolje. Baba je bila nepopravljivo zla, bela veštica. Majka mi je pričala da se bojala njenog gneva. I to toliko da iz straha nije smela kod nje da prespava, da ruča ili jednostavno da boravi.

Nema nikakve sumnje u težak život koji je mojoj majci pripao, ali najpotresnije što sam ikada čuo sačekalo je momenat kada je počela da biva dementna, godinu dana pre nego što će umreti. Bili smo u poseti kod tašte i tasta. Već godinu dana bio sam oženjen božjim darom. Kad je majci, dobro raspoloženoj kod svoje drage, „prikladne“ flamanske snaje i zbog sreće svoga sina, u jednom momentu nepažnje izleteleo da je imala još jedno dete. Kao i celog svog mladog života, i u trenutku kada je to izgovorila, prevodio sam simultano. Dah mi je zastao i pogledao sam je u neverici. Nije bilo nikakve promene u njenim očima koje su gledale pravo u moje. Upitao sam je na turskom šta je time htela reći. Na trenutak je oklevala. A potom je ispričala, opušteno, kao ispovest. Dok je govorila, skretala je pogled sa mene ka vrhu čarapa koje je svojeručno isplela.

Ispričala mi je o delu svog života o kome ništa nisam znao. Počev od toga da je imala težak porođaj sa mnom. *Quelle surprise!* Naravno, kad nije bila u cvetu mladosti, pomislio sam u sebi, ali ništa ne rekoh, pustivši je da nastavi, samo sam, da bih je ohrabrio, s vremena na vreme dobacivao hm, hm. Nije bila slučajnost to što sam došao na svet u bolnici. Postojao je prozaičniji razlog, koji je iznenada na mnogo toga bacio dragačije svetlo. Upetljao sam se u pupčanu vrpцу koja mi se obmotala oko vrata. Bilo je to moje prenatalno vešanje.

„Šta? Zaista, mama?“ Sedeo sam kao na ključaloj lavi, moje unutrašnje stene počele su da pucaju. Hoću da znam detalje. I šta je bilo sa tim detetom. Pokušavam da ostanem miran. Još uvek prevodim, bilateralno, između nove majke i one koju čitav život očigledno nisam dobro poznavao. Šokiran sam, ne toliko zbog same novosti, već zato što je tako dugo izostala. Najzad je došla do onog što me je izuzetno potreslo.

„Već sam izrađala decu, svako mi je bilo draže nego srce i duša. Bila sam umorna od stalnog putovanja tamo-ovamo, između ove zemlje i kuće. Svekrva je imala pogan jezik, svaki put kada bih bila ponovo trudna, bljuvala bi otrov i žuč. Šta znam, bila sam strašno glupa što sam vračari otvorila dušu. Ta veštica mi je nedelju dana kasnije dala nekakvu veliku belu tabletu i rekla da neću ni primetiti, da će proći kao znoj ili tako nešto. Ali znala sam da ću dobiti još jedno dete, već sam odmakla dva meseca. Neka mi Gospod oprostí što sam ipak popila pilulu, kakav sam magarić bila. Nekoliko dana kasnije kada smo u polju stavljali pritke

za pasulj osetila sam nešto vlažno među nogama. Odmah sam se spustila do reke pod izgovorom da moram da obavim nuždu. Tu, među žbunjem, komadić krvavog mesa je ispao iz mene. Bio je skroz deformisan, ali Bože na nebesima, o svete planine i stene, oprostite, oprostite mi, to je bilo malo ljudsko biće. Sa ručicama i nožicama. I velikim prstom. Cmizdrila sam kao dete. Gušila sam suze da me ne bi zatekli svekar i svekrva, ili seljani sa obližnjih polja. Zavila sam ga u maramu i sakrila pod šalfare. Grudi su me razdirale i jedva sam se dovukla do njive gde sam nastavila da radim, sve dok u sumrak nismo začuli mujezina kako poziva na molitvu. Te noći sam bdela dok svi nisu usnuli. I dalje sam mislila na ručice. Šta li bi vaš otac rekao. Bila sam očajnički uplašena. Te noći dala sam sebi obećanje. Preklinjala sam Alaha da nikada niko o ovome ne sazna. Kao lisica u noći iskrala sam se iz kuće sa detetom, kako bih ga sakrila u neki jarak među šipražje i grmlje. S detetom pod kaftanom, po noći bez mesečine, odšunjala sam se do groblja. Uspentrala sam se uz zid i golim rukama iskopala grumen zemlje. Sahrnila sam dete što plačući, što uz molitve koje sam znala napamet.“

Bio sam pre svega dirnut ovom pričom, utučen zbog tužnog života svoje majke. Ali čovek je svirepo, egoistično biće. Kroz glavu mi je proleteo članak o potomcima. Imao sam bata/seku. Ipak, nisam bio poslednji. Pitanje jasno kao sunce gorelo mi je na usnama. Nisam ga postavio. Nije bilo važno. Više ne. Slaba bi to bila uteha. Nešto se iz osnova promenilo. Poredak je narušen. Neobična pogreška u računanju vremena. Crna rupa kroz koju sam skočio. Koliko god dvostruka i surova bila, majčina ispovest je donela pročišćenje za oboje. I u bukvalnom i figurativnom smislu. Jer zadobijeni mir i vrlina imali su cenu. U jednoj nemačkoj klinici umrla je nakon četiri nedelje borbe. Jedne junske nedelje. Usred švarcvaldskih šuma. Tu je definitivno ispuštila dušu.

ČIKA UNIGVE

Belgijska spisateljica Čika Nina Unigve (*Chika Nina Unigwe*, 1974) rođena je u Nigeriji gde je završila studije engleskog jezika i književnosti. U Belgiju je emigrirala 1995. godine, 2004. godine je stekla zvanje doktora nauka na Univerzitetu u Lejdenu u Holandiji iz oblasti književnosti, a od 2013. živi i objavljuje u Americi.

Roman „Fatamorgana“ (na engleskom jeziku naslov je *On Black Sister's Street*) njen je drugi roman, napisan na engleskom i objavljen 2009. godine, a iste godine preveden je i na nizozemski jezik. Roman prati život četiri afričke devojke, koje su na razne načine dospele u Belgiju i tamo počele da rade kao prostitutke, i vrlo realistično prikazuje njihovu mučnu i bezizlaznu situaciju. Unigve svedenim stilom i bez suviše patetike opisuje sve poteškoće žena koje su primorane da prodaju svoje telo kako bi sebi obezbedile osnovnu egzistenciju i život u Evropi. „Fatamorgana“ je 2012. godine nagrađena nigerijskom književnom nagradom (*Nigeria Prize for Literature*).

Iz: „Fatamorgana“ (*Fata Morgana*, 2009)

Sisi

Te večeri, baš pre nego što ju je Madam prodrimala ne bi li je probudila, Sisi je videla svoj auto. Bio je to Mercedes, tako divno bleštav da nije mogla da zadrži pogled na njemu. Za volanom se nalazila neka bezglava spodoba na kojoj se uzdizao fitilj, fitilj za sveću. Kada se probudila, pucnula je pristima iznad glave kako bi otklonila svako eventualno zlo koje je san predviđao. Dok ju je Madam budno posmatrala, otvorila je tašnu, koju je ranije dobila, i izvadila odeću za prvo veče na poslu. Auto i svećolika spodoba su još uvek svetlucali na obodima njenih misli, tako da joj se ta slika, čak i da je u potpunosti ispraznila glavu, pojavljivala u svesti i ispunjavala je nekim nemirom dok se oblačila. Budući da je čvrsto odlučila da se neće okrenuti i pobeći (a i gde bi mogla da ode?), pokušala je da se smiri navlačeći odeću sa elanom koji nije osećala. Obukla je suknju koju joj je Madam odabrala. Stisnula je vilicu i pipajući rukom iza leđa tražila rajsfešlus da ga zakopča. Pogledala je bluzu i nasmejala se. Hitro ju je zakopčala preko grudi. Napućenih usana namazala je karmin. Karmin crvene boje. I njene misli su bile crvene boje. Krvožedne misli, koje su je nagonile da razbija stvari. Pa, zaboga,

imala je akademsku titulu. Ruke su joj se tresle. Osećala je da ovo neće moći da izdrži. Olovka za oči, kao ugalj crna, trebalo je da prikrije tugu sa kojom nije smela da se suoči. Da li su deca nigerijskog predsednika Obasanja bila prinuđena da rade „neke stvari“ da bi preživela? Čula je da studiraju na skupim američkim univerzitetima. Uz pomoć malo pljuvačke uklonila je fleku od olovke za oči. Zašto se uopšte i školovala? Mislila je na stan u Ogbi. Na Petera i njegov život koji stagnira. Na svog oca, koji više nije gledao ljude u oči. Na Proročanstvo koje će ostvariti. Kapke je našminkala senkom boje peska. Madam je stala kod vrata da izvrši inspekciju. Pitala je da li je spremna. Da, rekla je, spremna je.

Sisi je, tako umotana u srebrnu i zlatnu boju, izgledala kao neki opsenar. Ne bi odabrala takav „autfit“, čak ni za ovakav posao. Nosila je bluzu prekrivenu srebrnim šljokicama, koja je tesno prijanjala uz gornji deo tela, i najlonsku suknju boje zlata u kojoj se zadnjica jasno ocrtavala kad bi se sagnula. Madam je želela da se ona tako obuče. Sisi je htela da traži dužu suknju. Osećala se kao da je gola, srebrnozlatno gola. Na ušima su joj visile duge minduše, imitacija zlata, koje su dosezale do ramena: tanki zraci zalazećeg sunca. A karmin je bio jarko crven poput pasiranog paradajza. Senzualno napućenih usna (nadala se da su takve), blistavim od crvenila, pokušala je ponovo da oživi energiju koja joj je, tokom vožnje od Ogbe do aerodroma u Lagosu, pružila osećaj kvazi besmrtnosti.

Nije joj pošlo za rukom. Samo još jednom će ponovo imati taj osećaj. I to zamalo.

Madam je zaustavila auto na parkingu blizu kioska sa brзом hranom. Kiosk je radio pa su napolju mušterije stajale u redu. „Dalje nećemo autom“, rekla je Madam. Dve žene su izašle iz auta a Sisi se pitala kako da, u tom zlatnosrebrnom kostimu, kao drečav komad bižuterije, prođe pored kioska sa šoarmom ispred kog su mušterije budno čekale svoje porudžbine. Uviđala je da joj se zadnjica ocrtava ispod suknje, čak iako se ne saginje. Da li je to, uopšte, suknja? Povukla ju je da barem malo razvuče to parče krpe i pokrije svoj stid.

Prošle su pokraj kioska brze hrane, ali izostali su i koncert zvižudka i uvrede koje je očekivala. U Lagosu se nikada ne bih ovako izvukla, ali dobro, ovo nije Lagos, primetila je zahvalno. Bilo joj je teško da korača zbog kaldrme. Skrenule su u sporednu ulicu i došle do široke ulice, u kojoj su sa obe strane stajale stambene zgrade. Pažnju su joj privukli stanovi u prizemlju. Imali su ogromne prozore, velike poput izloga, osvetljene plavim i crvenim neonkama. A iza prozora bile su mlade žene

u svakojakim pozama – mnogo polugolih poprsja, trepćućih trepavica i prizivajućih kažiprsta. Sve same lepotice u nizu. Tela obavijena kožnom odećom ili polugola, samo u donjem vešu sa mnogo ukrasa. Nosile su čizme koje dosežu do polovine butina. Na ulici su, maltene, isključivo bili muškarci. Ono nekoliko žena koje je Sisi videla, grlilo je svoje muškarce oko struka ili ih vuklo za ruku – kao da su time želele da dokažu pravo svojine – i koračalo užurbano, vukući svoje muškarce kao da su na povocu. Muškarci bez žena hodali su polako, razmišljajući. Koračali su pored klizećih senki, koje bi se na dnevnoj svetlosti odmah raspršile, ali čije je prisustvo bilo od koristi ženama iza izloga. Te senke su redovno zastajale i piljile u izloge da provere da li devojkica, koja im namiguje, odgovara predstavi u njihovoj glavi. Neke senke bi prišle izlogu da popričaju sa ženama kroz odškrinuta vrata. Videla je nekoliko muškaraca kako ulaze unutra i nestaju iza zavesa sa izborom koji su načinili te večeri. Došle su do velike zgrade čije ime je svetlelo crvenim neonskim svetlima. Silueta dugonoge žene krasila je jedno od slova. Bilo je nečeg neporecivo arogantnog u tome. Madam je videla kako Sisi gleda u tu siluetu i rekla je setno: „Vila Tinto. Kraljica svih bordela. Tu čak i policija ima sopstvenu kancelariju. Otvoren tek pre nekoliko meseci. U januaru ili februaru, čini mi se. Ranije je tu bilo skladište. Trebalo je dosta da se uloži u renoviranje. Ne može drugačije. Unutra je kao u raju, sve je ultramoderno. Enterijer je radio neki poznati arhitekta. Čula sam da devojkice, koje tu rade, imaju alarm pored kreveta koji mogu da pritisnu, ukoliko krene naopako sa nekom mušterijom. Tu ima i đakuzija. A i sauna. Stvari tog tipa. Za nas je sve to preskupo. Nema mnogo crnkinja unutra. Dve ili tri. I to vrhunske. Ovo mesto posećuju ministri! Zato su devojkice *crème de la crème*. Mi idemo u bordel „Čajnik“. Tamo ne dolaze ministri, ali ipak dolaze mušterije koje plaćaju.“

Na vratima je stajao visoki, tamnopusi muškarac. Nosio je jednobojni crni kačket i izbledele farmerke. Sisi se pitala iz koje li je zemlje. Njegova tamna koža nije delovala nigerijski, ali nije se ni sijala kao koža ljudi iz Gane. Više je izgledala kao boje pepela, kao traljavo obrisana školska tabla. Da nije, možda, Senegalac? Ili Gambijac. Možda je, čak, poticao iz nekih nedodija u Ruandi ili u Burundiju. Nije mogla da proceni. Zaista, ljudi iz tih zemalja izgledaju svi isto, ili to, ipak, nije tačno?

Muškarac je zakoračio u stranu i elegantnim pokretom ruke ih propustio unutra pri čemu je gornjim delom tela izveo naklon. „Kraljevska lepota ...“ tiho je rekao. Madam se zacerekala.

Sisi je koračala ispred Madam ka zapanjujuće mračnom prostoru.

Očekivala je vrtoglavu osvetljenost. Sjaj i bleštanje na sve strane. Disko kugle od kojih se pada u trans. Ali bar je bio obavijen slabim, prigušenim svetlom pa je trebalo malo vremena da se Sisine oči naviknu na mrak. Videla je enterijer od tamnog drveta, a na drvenom plafonu plave, crvene i narandžaste tačkice poređane u obliku velike zvezde koja se prostirala širinom celog plafona. Unutar spoljašnje zvezde videla je još šest zvezda, svaka sledeća bila je manja od prethodne, kao matruške. Sisi je najpre videla samo oblak dima koji se dizao ka svetiljkama. Činilo joj se kao da je napustila zemlju i obrela se među oblacima, okružena zvezdama svih zamislivih boja. Na barskim stolicama duž zida sedelo je jedanaest muškaraca od kojih je većina pušila. Sa njene leve strane nalazio se šank iza koga je krupan muškarac, u kariranoj košulji, brisao velike pivske čaše. Podigao je prst u znak pozdravao kada je ugledao Madam. Ona je klimnula glavom, osmehnula se i, sa Sisi koja je išla iza nje, krenula ka njemu. Za šankom je stajalo nekih šesnaest barskih stolica. Skoro na svakoj stolici sedela je mlada crnkinja. Žene su, maltene, sve identično bile obučene, nosile su tako uske majice da su virili nepokriveni delovi tela: deo stomaka, predeo oko dekoltea. Uz te majice nosile su pantalone ili kratke suknje. Sve su imale dugu, sjajnu kosu – boje su varirale od svetlo plave do tamno braon - koja se leljala kada su pomerale glavu. Sisi je videla da su tri stolice zauzeli muškarci koji su upadljivo otvorenih usta pili pivo iz velikih čaša. Između butina jednog od njih sedela je neka žena u crnoj majici bez bretela i farmerkama. Na trenutak je odmerila Sisi, okrenula se i rekla muškarcu nešto što ga je zasmejalo i zbog čega mu se glava tresla.

Barmen se obratio Madam. Stavila je ruku iza uva i rekla mu: „Ne čujem te dobro!“

„Trenutak. Stižem. Jedan momenat!“ vikao je da nadglasa muziku a istovremeno je podigao kažiprst da bi pojasnio to „jedan“. Osmehivao se Madam.

„U redu“, i Madam se njemu osmehnula, naslonila se na šank i nešto mu rekla. Barmen se smejao. Sisi je nastavila da posmatra prostor dok je čekala. Pozadi u baru stajalo je osam pravougaonih stolova. Za svakim stolom je sedelo oko četvoro muškarca. Svaki muškarac je imao barem jednu ženu pored sebe za stolom, koja ga je grlila oko vrata, sedela mu u krilu ili stajala iza njega. Pored zida u pozadini stajala je džu boks mašina. Na barskoj stolici pored džu boksa sedela je mlada žena u uskim pantalonama i majici bez rukava. Stopalima je udarala o pod; u celom baru je odjekivalo *bum-bum-bum*.

I like to move it move it
I like to move it move it
You like to ...
Move it!
I like to move it move it
I like to move it move it
You like to ...
Move it!

Držala je mobilni u jednoj ruci, tako mali da je ličio na igračku, a u drugoj cigaretu. Nadogradnja joj je bila toliko duga da je dosegala ispod ramena. Sisi se pitala zašto ta žena sedi sama. Da nije i ona madam? Da ne proverava svoje devojkice? Da ne kontroliše kako se ponašaju? Da li drži svoju investiciju na oku? Izgledala je mlado, premlado da bi imala devojkice koje rade za nju. Ali delovala je dovoljno bogato da bi bila devojka koja radi za nekoga.

Sisi je primetila da u baru vrví od kontrasta: muškarci/žene, belci/crnci, stari/mladi. Niko od muškaraca, osim možda petorice, nije izgledao ni dan mlađe od četrdeset godina. Sisi će kasnije iskusiti da su stariji muškarci bolje mušterije. Ama će joj reći: „Mlađi muškarci žele ljubavnice. Ali ko želi da bude nečija ljubavnica za džabe? Stariji muškarci dolaze samo da bi ih neko zadovoljio. Oni ne traže ljubav. Plaćaju da bi dobili to što žele. Među njima ima udovaca, a neki imaju žene kojima više nije do „akcije“. Ti muškarci dolaze ovde a mi smo im neophodna vijagra bez koje ne bi ponovo mogli da se uhvate u koštac sa svetom. Mlađi muškarci, eh, pucaju od energije, imaju razne snove. To što oni žele je ljubav. A mi im ovim poslom ne nudimo ljubav. Nije u opisu posla.“ Ama će se udariti po butinama i grohotom nasmejati. Smeh će joj zvučati tako šuplje, kao prazna školjka, da će zamalo rasplakati Sisi.

Madam je dotakla Sisi po ramenu. Veoma lagano, poput dodira lepršajućeg leptira, ali ipak naredbodavno i autoritativno. Muškarac se izvukao iz šanka i na Sisino zaprepašćenje nije izgledao tako trapavo kao što se činilo dok je stajao iza šanka. Čak je i bio vitak kao Segun. Sisi je uvidela da je prevenstveno zbog stomaka delovao krupnije. Imao je pivski stomak veličine stomaka u poodmakloj trudnoći, ali osim toga bio je prilično sićušan. Koračao je ispred njih do kancelarije koja se nalazila pozadi u baru, prošli su kroz vrata pored toaleta koji Sisi nije primetila. U hodniku, pod jakim svetlom neonki, Sisi je videla da su mu sa brkova visile neke braonkaste mrvice. Pitala se šta je jeo. Da nije hleb? Otkrivajući bleštavo bele zube osmehivao se dvema ženama. Klimnuo

je glavom, provukao prste kroz ravnu, crnu kosu a drugom rukom je u vazduhu traljavo ocrtao Sisininu figuru.

Rekao je na engleskom: „Vrlo dobro, Madam, vrlo dobro. Da li su joj poznati svi detalji u vezi sa poslom? Ovde su mušterije uvek na prvom mestu. Postaraj se da piju. Postaraj se da naruče mnogo pića. Neka naruče mnogo pića, veoma mnogo pića. I neka budu skupa pića. Ti meni nabacuješ posao, a ja tebi mušterije, je l' to u redu?“ Namignuo je Madam i jednom rukom zagrlivši Sisi vratio se sa njih dve nazad u bar. Sisi se, nenaviknuta na visoke štikle, teturala u šljaštećim srebrnim cipelama sa viskom štiklom i vrckala zadnjicom onako kako je na televiziji videla da manekenke to rade. Osećala se samouverenije nego što je očekivala.

„Osmehuj se“, šapnula joj je Madam. Sisi je duboko udahнула, uvukla stomak i izbacila najbolji osmeh koji će joj postati zaštitni znak u profesiji.

Muškarac u prugastoj košulji joj je uzvratio osmehom. Naslonio se na zid sa flašom piva u ruci. Imao je izrazit osmeh. Madam je maltene gurnula Sisi ka njemu a zatim je užurbano izašla iz bara i nestala u noći. Rekla je kako ima da obavi neke poslove, kao i da Sisi mora fino da se ponaša. Sisi je povukla suknju, bezuspešno pokušavajući da rastegne to parče odeće preko butina, ali suknja se nije pomakla a Sisin osmeh je nestao.

„Zdravo, lepotice“, zacerekao se muškarac u zelenoj, prugastoj košulji, istovremeno pokazujući na slobodnu stolicu.

„Kako se zoveš?“

„Hm?“

„Kako se zoveš? Tvoje ime!“, viknuo joj je na uvo.

„Sisi.“

Sisi je sela i pokušala da ponovo nabaci osmeh na lice. Razvukla je usne u stranu i blago otvorila usta. Načas se pojavio osmeh, kao slab plamičak, zatreperio na trenutak a zatim se opet ugasio. Ona je žena u silaznoj spirali. Kako da se osmehuje dok pada? Šta, zaboga, radiš ovde! Malčice se osmehuje ovom strancu prema kome ništa ne oseća, ali koji će je večeras, verovatno, posedovati. Spavala je sa samo dva muškarca u celom svom životu. To se desilo kada je imala osamnaest godina sa Kunleom, dečkom pre Petera, jer je htela da eksperimentiše, i sa Peterom. Šta li bi Peter pomislio da je sada ovde vidi? Suze su probijale put do očiju. Ne radi ovo zato što joj je do toga, opet se podsetila. Sada je već bila ovde i nije bilo povratka. Stisnula je zube i pokušala ponovo da se osmehne. Usne su joj pucketale kao da su od slame; osmeh se

raspršio.

„See See? Lepo ime“, zakikotao se. „Lepo ime za lepu damu. Hoćeš da piješ nešto, See See?“ Izgovarao je njeno ime kao da mu je neka poslastica na jeziku, nešto čega se ne bi odrekao. Sisi je klimnula glavom. Da, piće bi joj dobro došlo. Nešto hladno. U baru je bilo užasno vruće, iako se napolju itekako primećivalo da je već septembar: vreme je bilo sveže a nije stvarno bilo hladno. „Čekaj dok dođe oktobar“, Ama ju je bila upozorila, „jer onda zahladi i tako bude sve do sledećeg leta. Ako pričaš dok si napolju, izlazi ti para iz usta, kao da si jela vatru. A negde početkom decembra možeš da ložiš koliko hoćeš, nećeš se stvarno zagrejati“. Sisi je htela da pita za sneg, da li pada u decembru, i da li je tako lep kao na televiziji. Tako paperjasto mekan, izgledao je jestivo, kao egzotično voće *soursop*. Ali nije pitala za sneg. Naposletku, ipak će biti u Antverpenu, i sama će videti da li će i kada padati sneg. Onda će to postati njena priča koju bi nekome mogla da ispriča. Da, biće ovde. Videće sneg i zimu, i otkriće šta joj je sudbina pripremila. Imala je snagu volje. Kada se ovaj muškarac uskoro vrati, sakupiće rasparčane parčiće i popraviće osmeh.

Gledala ga je dok odlazi do šanka. Sada, kada joj je okrenuo leđa, Sisi je pomislila da mu zadnjica izgleda kao da nosi pelenu. Zakikotala se u sebi; slika muškarca u pelenama ju je na čas oslobodila neprijatnog osećaja koji je budio misli o daljem toku večeri. Čak i da nije sa Peterom, rekla je sebi, ovo nije tip muškarca sa kojim bi spavala. Nimalo je nije privlačio. Lice mu je bilo preširoko, oči su mu bile suviše razdvojene a kosa je počela da se proređuje; njegova ćuba ju je podsetila na kavkaskog orla. Kakav si to frajer kad ideš u javnu kuću? Da li nije mogao da nađe devojkicu? Ona je barem imala razlog zašto ovo radi: nije imala drugog izbora. Šta ovog čoveka tera da ovo bira? Lenjost? Da li je suviše ružan da nađe devojkicu? Šta je problem?

Pokraj nje je prošao muškarac u tamno braon košulji, raskopčanoj preko crne potkošulje, na putu do toaleta. Žena koja mu je pravila društvo i pratila ga, igrala je njišući kukovima. Sisi ju je čula kako viče: „Čekam te ovde!“ Spuštala se kolenima dok je njihala kukovima sve dok joj kolena nisu dotakla pod. Neko joj je tapšao. Zanesena muzikom zatvorila je oči. Zabacila je glavu i pomerala gornji deo tela sa jedne na drugu stranu. Muškarac se okrenuo, zazviždao joj i produžio do toaleta. Falilo mu je nekoliko prednjih zuba. Otpozadi se tamnoseda boja njegovog konjskog repa stapala sa bojom košulje. Jedva je stajao na nogama i Sisi se pitala da li su to godine ili piće uticale na njegovo držanje.

Vratio se muškarac proređene kose i doneo je dve flaše piva Stela Artoa. „Dođi, hajde da sednemo za sto.“

Sisi je retko kad pila pivo. Osim činjenice da je ispijanje piva u Lagosu bilo preskupo da bi moglo da pređe u naviku, nije volela njegov slanogorki ukus. Od piva joj se uopšte ne popravlja raspoloženje. Često se pitala zašto ljudi piju flašu za flašom. Sada se pitala da li bi možda trebalo da pije pivo, jednu za drugim ne bi li zaboravila. Ali šta da zaboravi? Možeš i nešto gore da postaneš, pomislila je. Nije bila pljačkaš banke, prevarant, varalica koja šalje prevarantske mejlove naivnim ljudima iz zapadne Evrope. Ne, ona će svoj novac zarađivati na pošten način. U znoju će zaraditi svaki cent. Ne mora da uživa u poslu, ali radiće ga kako treba. Sisi mu se zahvalila kada joj je sipao malo piva u čašu. U cugu je ispila sve iz čaše i ponadala se da će joj pivo pomoći da ništa ne oseća, ili da će joj, barem, ovaj muškarac biti privlačniji. Osmehivao joj se dok je u čašu sipao ostatak iz flaše. „Zovem se Diter“, rekao je kada je podigao čašu i otpio gutljaj. Na kratko je imao bele brkove od pene. Ne izgleda baš mnogo zavodljivo. Sisi je podigla svoju čašu i, zabacivši glavu, ispila ponovo sve odjednom. Pošto je pivo bilo hladno, nije bilo tako gorko. I dalje joj nije izgledao poželjno. Diter je ustao, otišao do šanka i vratio se donoseći još jednu flašu. „Ti baš i nisi neka pričalica, a *See See?*“ primetio je, dok joj je po treći put te večeri dosipao u čašu.

„Nisam“. Sisi je dala sve od sebe da se osmehne, ali krhotine njenog osmeha nisu htele da se povinuju njenim pokušajima da ih zalepi. Rasparčale su se kao sićušne utvare, lebdele još malo po baru i naposletku nestale u pomračini.

„Imaš lep glas. Inače si veoma lepa“, rekao je Diter. Engleski mu je bio očajan. Ispružio je ruku preko stola da joj dodirne obraz. Dlan desne šake mu je bio hladan i lepljiv kao smola. Sisin prvi refleks bio je da tu šaku odgurne, ali u novom životu imaće više koristi od zdravog razuma nego od instinktivnih reakcija, pa je zato dozvolila da šaka ostane na njenom obrazu. Pokušala je da zamisli da je to Peterova šaka, da su Peter i ona venčani i da su otišli do grada na piće. Nije uspela. Diterova šaka je skliznula ka njenom vratu. Mazio joj je kožu ispod uva dok je neprekidno mrmljao: „Lepa si, veoma si lepa“. Malčice je izbuljio oči i, nakon što je promenio pozu u kojoj je sedeo, posegnuo je za njenim grudima pa ih je obe obuhvatio šakama. Ovo nikada neću moći, mislila je Sisi. Nepomično je sedela. Netaknuta čaša piva stajala je ispred nje. Srce joj je preplavio bol koji je više ličio na bes. Zamislila je da sanja. Ali ovaj čovek nikako ne bi mogao da bude deo njenih snova. Nije više čula koja muzika se pušta

zato što joj je u ušima tutnjao vodopad.

Ovo nisam ja. Nisam ovde. Kod kuće sam, spavam u svom krevetu. Ovo nisam ja. Ovo nisam ja. Ovo je neko drugi. Neko drugo telo. Nije moje. Ovo nisam ja. Ovo je neko drugi. Neko drugo telo. Diter je ustao i dao joj znak da pođe sa njim. Ovo nisam ja. Ovo nisam ja. Ovo samo sanjam. Ali potreban mi je novac. Ja ovo nikako ne mogu. Novac. Da se vratim u Lagos? Ne mogu. Neću to. Pratila ga je oklevajući, skrenuvši pogled sa njegove zadnjice i preplavljena nemerljivom tugom.

Ovo nisam ja. Nisam ovde. Kod kuće sam, spavam u svom krevetu. Ovo nisam ja. Ovo nisam ja... U mislima joj je zableštao Mercedes. Misli na pare. A onda se pojavio i fitilj. Bože, pomози mi!

U muškom toaletu, gde je na podu odmotana rolna svetlo plavog toalet papira ležala pored veće šolje sa vlažno svetlucavom crnom daskom, Diter je spustio pantalone do članaka. Usledio je blesak belih bokserica. Penis koji probija iz njih. Debeli roze glavić. Sisi je blenula u taj prizor. Začudila se, posle svega što je čula o mlitavim penisima belaca, koji su mali kao ženski mali prst (tako mali da je najgora uvreda, koju je uputila jednom napornom dečaku iz škole, bila da ima penis kao belci). Pridržavajući se i stenjući povukao je jednom rukom bokserice a drugom Sisinu suknju. Osetila je njegov topli dah na svom vratu, njegove šake su je pipkale po celom telu dok joj je lizao vrat. Sisi je zatvorila oči. Podigao je glavu u gurnuo joj jezik u uvo. U uvo. Iz uva. U uvo. Iz uva. Sklopljenih očiju, Sisi je pokušala da se izbavi iz njegovog stiska. Nije želela da se ovo nastavi. Čvrsto ju je obuhvatio. Gurnuo ju je uza zid, obuhvativši joj zadnjicu šakama a zatim je zagnjurio lice u njene grudi. „Stani!“, povikala je ponovo. Otovrila je oči i ugledala njegovo lice, njegova otvorena usta i od unutrašnje gladi napetu vilicu. „Stani!“ Nadjačalo ju je njegovo stenjanje. Njegov penis je tražio otvor među njenim nogama. Naišavši na toplo mesto, duboko je uzdahnuo. Sperma je štrcnula i sluzavo iscurela po njenim nogama. Sisi je bila inaugurisana u novo zanimanje. Sama je pečatirala proces inauguracije vrelin, divljim suzama koje su joj kapale niz obraze i imale slan ukus. Svuda gde ju je dodirivao osećala je jak bol; imala je utisak kao da je tranžira žiletom koji je upravo izvučen iz vatre. Nos joj se odjednom ispunio smrdom iz vecea, a taj smrad joj je ispunio i telo, od čega joj se okrenuo želudac. Bilo je baš briga da li će povraćati ili ne. Ali nije povratila. Gađenje se zadržalo unutar nje i tamo se isповраćalo. Osetila je bol, titravi bol koji je počinjao u nožnim prstima. I taj bol se širio i puzao nagore. Da sve nadvlada. Čak i lupanje njenog srca.

II slika

Rusije u
nizozemskoj
književnosti

DIMITRI VERHULST

Dimitri Verhulst važi za angažovanog pisca. Njegovu pažnju privlače osetljive socijalne grupe: imigranti, kao u romanu „Problemski hotel“ (*Problemski hotel*, 2003); ljudi sa društvenih margina, kao u romanu „Zaludnost življenja“ (*De helaasheid der dingen*, 2006); hendikepirani, kao u noveli „Ne može se ni leto zaustaviti“ (*De zomer houd je ook niet tegen*, 2015). Roman „Život viđen odozdo“ (*Het leven gezien van beneden*, 2016) posvećen je slobodi misli i izražavanja kao i svima onima koji su se borili i još uvek se bore za slobodnu reč. Ono što je i u ovoj knjizi tipično za Verhulsta jeste njegov barokno razigrani, humoristični stil kojim govori o najozbiljnijim temama. Taj njegov kredo podvlači i glavni lik ovog romana, Lilija Dimova, bugarska umetnica aristokratskog porekla, koja smatra da su radost i veselje najbolji način suprotstavljanja režimu koji „parazitira na potištenosti“. Oličenje omraženog komunističkog režima za Liliju predstavlja sovjetski pisac Mihail Šolohov čijim delom Lilija bukvalno briše dupe. Kontroverza o autorstvu „Tihog Dona“ poslužila je Verhulstu da ismeje poltronstvo režimu lojalnih pisaca i da ukaže na tešku sudbinu disidenata, oličenih u ovom romanu u liku Lilijinog muža Antona Čerkezova, koji je posle svog smelog debitantskog ostvarenja primoran da prekine spisateljsku karijeru. Međutim, odlazak komunizma nije označio boljitak. Na primeru života Lilije i njenog sina nakon takozvanih demokratskih promena, Verhulst ukazuje na to da se istorija zapravo sastoji od viceva koji osim na smeh teraju pre svega na plač.

Iz: „Život viđen odozdo“ (*Het leven gezien van beneden*, 2016)

Pet najistaknutijih pravila za inteligenciju

- 1 Ne mislite.
- 2 Ako ipak mislite, ne iskazujte svoje misli.
- 3 Ako ipak iskazujete svoje misli, nemojte ih zapisivati.
- 4 Ako ste ipak zapisali svoje misli, ne potpisujte ih svojim imenom.
- 5 Ako ste svoja pisanija ipak potpisali svojim imenom, nemojte onda naknadno da se žalite.

Stojeći na Dvadesetom partijskom kongresu pred masovno okupljenim drugovima, Mihail Šolohov blistao je od zadovoljstva. On, uzorni pisac. On, apoteoza socijalističkog realizma. Uvek je blistao od zadovoljstva kad bi mu se pružila prilika da javno blati reputaciju kolega-pisaca. A takav je to bio dan. Stajao je tu, u svetlosti reflektora, u svojstvu Velike Svetlosti I Velike Jezičine Saveza Sovjetskih Pisaca. Toliko su mu poletni bili govori da je on dobio mikrofon. On, a ne predsednik saveza pisaca, ona ljiga i piskaralo od Surkova. Cigarete u njegovoj njušci gorele su od sreće što imaju privilegiju da ih on puši.

Komunizam, zagrmeo je, vodeća je snaga u svetu, u svim domenima. Gradio je najbolje i najveće hidroelektrane, da navedemo samo jedan primer. Spisak velikih dostignuća mogao bi svakako da bude duži, ali nije ovo bio sajam tehnologije već skup pisaca. Međutim, veličanstvenost ideologije nije se ogledala u njenoj književnosti. Gnjidasta književnost, eto šta se proizvodilo u današnje vreme. Gnjidasta književnost, već više od trideset godina. A ipak je Savez svojetskih pisaca brojao trihiljade dvestočetridesetsedam članova i dobrih petstotina kandidata za članstvo. Svi ti ljudi bili su pisci. Ispravka: svi ti ljudi mislili su da su pisci. Većina njih živela je u prestonici, gde je bilo fino mondeno biti umetnik i gde je status umetništva lako i redovno obezbeđivao svež komad mesa u krevetu. Svi ti takozvani pisci (glave nalik na balon pogledao bi neke ponaosob) jedva da su ikad videli traktor izbliza. Verovatno nisu znali ni čemu traktor služi. Ako su hteli da opišu unutrašnjost fabrike, morali su da apeluju na svoju maštu, što je svakako bilo daleko od poželjnog. Mašta, u tome su imperijalisti živeli. U Fantaziji i sentimentu. Šolohov bi više voleo da vidi sva ta salonska piskarala kako se vraćaju u svoja rodna sela gde je pravi život bujao iz tla. Tamo bi makar trošili mastilo na nešto autentično. Ali ne, današnjim komunističkim piscima bilo je stalo samo do književnih nagrada. Njih su hteli da osvoje, i tačka. Grabljenje nagrada bio je ulog njihovog bednog piskaranja. A što je bilo još gore, nisu se libili da ih prihvate! Kao da su se i sami slagali da im je delo bilo dostojno te nagrade. Znaju li prisutni u sali da je čak bilo pisaca koji su prihvatili novac da bi održali predavanje? Možete li to da zamislite? Zar pisci nisu dobijali dovoljno od života i od Partije već samim tim što su smeli i mogli da pišu? Još su hteli povrh toga da budu plaćeni za svoj rad i da obuku lepo odelo kako bi primili nagradu. Mrtve duše, eto šta su bili današnji pisci u komunizmu. Svoj radni prostor više nisu videli kao vrstu

čeličane, svoje pero kao mašinu. Komunizam je bio najveća nada koja je ikada zapljusnula čovečanstvo, ali radnička klasa nije dobijala svoje mesto u književnosti, nikako da postane predmetom književnosti jer su takozvana velika pera bila u rukama klasnog neprijatelja.

I zato je sada kucnuo čas da se neke kolege nazovu po imenu i prezimenu, da se izvrgnu podsmehu, da se uhvate za gušu, da im se ukaže na njihovu načisto hendikepiranu spisateljsku ruku.

Prećutao je autore koji su opisivali stvarni život i koji su zbog toga dospeli u logore iz kojih se nisu svi vratili živi. Prećutao je Bulgakova, Nabokova, Solženjicina, Gazdanova, Platonova, Pasternaka... Oni naime nisu postojali. Niti su ikad postojali.

Još jedan dim cigarete. A onda da se zahvali tim idiotskim ulizicama za njihov frenetični aplauz.

- 1963 -

Veoma perspektivna karijera Antona kao pozorišnog pisca trajala je ni manje ni više nego jednu predstavu. Njegova jednočinka *Šta i ovce znaju* posedovala je po mišljenju nekih poznavalaca ogroman potencijal; u srži je bila genijalna, inovativna takođe. Valjalo je računati s tim da će Antonovo ime i bliskoj budućnosti zauzeti svoje mesto među najvećima na međunarodnoj sceni.

Premijera, ako se ta reč može upotrebiti za komad koji je samo jednom izveden, održana je u jednoj od brojnih pozorišnih sala u Ulici Rakovskog.

/.../

Nikog nije začudilo što je svih petstotina sedišta u pozorištu bilo popunjeno. Tristo mesta otišlo je na prijatelje i rođake glumaca, preostalih dvesto zauzeli su pripadnici tajne policije koji su se lako mogli prepoznati po svom upinjanju da izgledaju kao prijatelji ili rođaci glumaca.

Bila je to dobra publika. Smejala se onom što je stvarno bilo zamišljeno kao šala, zadržavala je dah tamo gde je komad bio napet, a tokom dirljivih scena čulo se kako dame u Sali kopaju po svojim tašnama u potrazi za maramicom. Žaljenje je naknadno izazvala činjenica da nije izmerena dužina trajanja aplauza. Čitava ekipa pet puta je pozivana ponovo na binu, a nekolicina entuzijasta nastavila je da tapše čak i kad su glavni glumci već krenuli da se presvlače u bekstejdzu. Jedno stoji: aplauz je trajao duže i zvučao je frenetičnije od ozloglašene mašine

za aplauze koju je svojevremeno u svojim vatrenim predizbornim debatama koristio Josif Staljin s onim svojim bubašvabastim brčićima. Nakon predstave čitava ekipa krenula je u grad da na primeren način proslavi uspeh premijere. Kao u većini svetskih gradova s kulturnom reputacijom, i u Sofiji je postojala zagrižena surevnjivost između novinara i glumaca oko titule najvećeg bekrije. A te noći su junaci predstave *Šta i ovce znaju* popili toliko rakije da su se novinska piskarala, sastavljena od kojekakvih loših gubitnika, osetila prinuđenim na osvetu lošim recenzijama.

Međutim, dok su glumci, tonci, dekorateri, sufler i rekviziter učvršćivali svoju alkoholnu prevlast na Balkanu, tvorac ovog uspeha, Anton Čerkezov, istakao se izostajanjem sa ove proslave. Ponašanje pravog umetnika, mislilo se. Ekscentrično gde mora, skromno ako ustreba. Nažalost, grešili su. Anton se u tom trenutku već nalazio u podrumu policijske stanice na Trgu renesanse, sedeo je za malim stolom, pod oštrom svetlošću ružne lampe. Antonu je uskraćena dozvola da puši, ali njegov ispitivač bio je toliko dobronameran da mu duva u lice dim svoje cigarete. Tako je na kraju mladi, živčano izmučeni pisac ipak imao šta da inhalira. Čini se, ili tako barem tvrde zapadnjački naučnici, da je pasivno pušenje podjednako štetno po zdravlje. Antonu tu, dakle, ništa nije manjkalo.

Zapravo, svaki je pisac računao s tim da će ga njegovo delo pre ili kasnije dovesti do podruma za ispitivanje, ali Anton nije očekivao da će tu suviše tvrdu stolicu dospeti odmah nakon premijere svog debitantskog ostvarenja. Vlasti, naime, nisu volele žurbu. Što su bili sporiji, to su strah i neizvesnot više izjedali nervni sistem građana. Međutim, objasnio je ispitivač koga je mučio kiselkasti zadah iz usta (ni hiljadu cigareta tu nije pomagalo), kako je već za sutra planirano sledeće izvođenje komada, i kako je valjalo raspraviti neke sitnice vezane za prvu predstavu, nadležne vlasti su se odlučile na neuobičajenu proceduru hitrosti. O čemu se ovde sve radilo? Pa, za početak, u predstavi je jedna ovca strašno ličila na druga Staljina. Ovcu jeste služilo na čast da liči na druga Staljina, ali tom državniku ne bi palo na pamet da mekeće i brabonja po bini. Ili možda bi? Jedna druga ovca je pak pokazivala crte koje su ukazivale na lice generalnog sekretara Centralnog komiteta Bugarske komunističke partije, o zvučne li titule, čoveka, poluboga trebalo bi reći, koji je od Bugarske napravio najodanijeg vazala Moskve, šesnaestu republiku Sovjetskog Saveza. Taj je, dakle, sve samo ne ovca. A osim

toga, u komadu mladog debitanta nije bilo ni traga uticaja socijalističkog realizma kakvog je propagirao i primenjivao veliki majstor Mihail Šolohov. Seljaci bi bili izvrsni likovi u socijalističko-realističkom pozorišnom komadu. Seljaci, da. Ovce ne. Pomanjkanje ukorenjenosti u narodu ispoljavalo se u ovoj jednočinki i u liku nekolicine *crnih* ovaca. A sve su one poticale od rasa sa kapitalističkog zapada.

A sad neka Anton dobro čuje i počuje. Ako je Sergeju Prokofjevu zagorčavan život zato što se ponizio da komponuje formalističku, antidemokratsku, disonantnu muziku za kotlove, šta li onda sve čeka dramaturškog debitanta koji se zabavljao škrabanjem petominutnog monologa za drvo! Da nije to možda bio socijalistički realizam, drvo koje govori? Da li je komunističku stvarnost verno dočaravala vegetacija koja drži govorancije? U Antonovom komadu nije samo drvo umelo da govori već i ovce! Da li se iz toga moglo zaključiti da je bio pristalica biblije, te šundliterature u kojoj su čak i zmije rečite?

Nije bilo potrebe da se Antonu išta objašnjava, znao je on kako je prošao Prokofjev. Bacili su mu ženu u zatvor zbog špijunaže a njega, kompozitora, šikanirali dok se nije sasušio kao grana. No, kao što svi znaju, Sudbina je uvek na strani komunizma, a Prokofjev je na svoju bruku umro istog dana kad i Staljin tako da u novinama nije ostalo nimalo mesta za izveštaj o njegovoj smrti. Elem, moglo bi se, na primer, desiti da Antonova žena, Lilija Dimova, koja je bila artistokratskog porekla, zar ne, i koja je danas počinila krivično delo sakupljajući rekvizite za građansko-individualistički komad, ovih dana bude uhapšena zbog antikomunističkog držanja. A što se samog Antona tiče, valjalo je da shvati kako je za pisce pogrešnog usmerenja još uvek postojala Odluka br. Dva Tri Četiri: kura prevaspitanja u koncentracijom logoru Belene! Hrana je tamo bila jednostavna ali ukusna. Jer glad je najbolji umak.

O Antonovom spisateljskom talentu nije bilo mnogo diskusije. Imao ga je. Ali ga je koristio za pogrešne ciljeve. Ideologija bi imala veće koristi ako bi se on odrekao pozorišta i književnosti uopšte, i kad bi svoj talenat stavio u službu novina. Naravno, bio je slobodan čovek, mogao je sam da odlučuje o svom životu. U potpunosti je bila njegova odluka da li će sutra biti još jednog izvođenja komada *Šta i ovce znaju*. Pa, nije li to sloboda! To je bilo sve. Anton je mogao da se pridruži svojim pozorišnim prijateljima na proslavi. Odluka br. Dva Tri Četiri nije morala da se donosi do daljnjeg.

JAN BROKEN

Jan Broken (*Jan Brokken*, 1949) holandski je pisac i publicista. Osim fikcije piše putopisnu i dokumentarnu prozu. Veliki je poznavalac Francuske, Južne Amerike, Kariba, Kine, Rusije, Afrike, Baltika. Za pribaltičku Rusiju vezana su četiri njegova dela. Jedno je posvećeno njegovom bliskom prijatelju, ruskom pijanisti Juriju Jegorovom: „U pesnikovoj kući“ (*In het huis van de dichter*, 2013). Njemu je prethodio roman „Baltičke duše“ (*Baltische zielen*, 2010) o sudbini porodice fon Vrangl, ruskih plemića baltičko-nemačkog porekla. Životom jednog od fon Vrangelovih, Aleksandra fon Vrangela, pozabavio se u biografskom romanu „Kozački vrt“ (*De Kozakkentuin*, 2015). U pitanju je pripovest o Aleksandrovom prijateljstvu s Dostojevskim, zasnovana na originalnim pismima koja su piscu ustupili naslednici fon Vrangelovih. U toku 2016. izašla su dva izdanja najnovije putopisne proze Jana Brokena. „Zlatni odsjaj Sankt Peterburga“ (*De gloed van Sint-Petersburg*, 2016) oda je ovom gradu i njegovim slavnim umetnicima.

Iz: „Zlatni odsjaj Sankt Peterburga. Šetnje kroz sadašnjost i prošlost“ (*De gloed van Sint-Petersburg. Wandelingen door heden en verleden*, 2016)

Alisa i moje sopstveno malo ludilo

U svojim memoarima „Pamćenje, zbori“ (*Speak, Memory*, 1951) Nabokov opisuje kako se kao predškolsko dete s oklevanjem peo uz stepenice roditeljske kuće odlazeći na spavanje. I onda bi naišao na hol koji se sastojao od sve samih okana, kao u staklenoj bašti, između poslednjeg sprata i svetlozelenog noćnog neba. Ta vitražna stakla još su čitava. Svaki put kad napuštam tu kuću, moram da pitam domarku da li smem da se popnem gore kako bih bacio pogled. Zavisno od raspoloženja ona to dozvoljava: dvaput mi je dozvoljeno da prođem.

Dok se natenane penjem, razmišljam o još nekom ko se često peo ovim stepenicama: o Alisi Zinovjevnoj Rosenbaum, mladoj ateistkinji jevrejskog porekla koja se družila s Olgom Nabokov, mlađom Vladimirovom sestrom. Godine 1917. vodile su žustre diskusije o Februarskoj revoluciji: devojkama je tada bilo dvanaest godina. Olga Nabokov bila je vatreni pristalica cara, Alisa Rosenbaum bila je vatreni pristalica republikanaca. Olga će emigrirati u Prag, Alisa u Sjedinjene

Države, gde će pod imenom Ajn Rand napisati roman „Veličanstveni izvor“ (*The Fountainhead*, 1943). U pitanju je veoma američki roman – svako može uspeti u životu ako se drži svojih ideala – a istovremeno je i duga, žestoka, dubokoumna pripovest u tradiciji velikih ruskih romana, podjednako petrogradska kao i Dostojevski.

U ovom gradu sve je književnost, sve je muzika. Ili ne, književnost, muzika, likovna umetnost, balet, pozorište izvor su sjaja kojim zrači ovaj grad. Pored kuće Nabokovljevih, u nekadašnjem sedištu sindikata kompozitora, nalazi se restoran Teplo. Usled niza prostorija podseća na građanjski stan kakav Sovjetski Savez nikad nije poznao. Trpezarije i dnevne sobe sa trpezarijskim stolicama i kaučevima, prepuni ormani s knjigama i komodama sa kojekakvim ukrasima. Komunisti su se toga grozili kao i svih drugih vidova dekadencije. Osoblje je izuzetno mlado, juri kroz sve prostorije, ima smisla za šalu, ugađa svakom; toplo je, veselo, prijatno. Tražim jelovnik i dobijam knjižicu na kojoj se nalazi ista ilustracija kao na omotu mog autobiografskog romana *Moje malo ludilo*: crnobela fotografija francuskog fotografa iz pedesetih, koja odlično pristaje ovdašnjoj atmosferi. Ovde vladaju pedesete, ali pedesete kakve Sovjetski Savez nije nikad upoznao.

Čak i moja autobiografija pristaje Petrogradu. Ah, moja bi se majka sa svojim ruskim osećajem za misteriju osmehnula i umirujuće prošaptala: „Ne pričaj dalje, sine. Niko te neće razumeti...”

Pištolj pod suknjom

Ulazim u konzervatorijum, veliku, sivu, neoklasicističnu zgradu prekoputa pozorišta Mariinski. Za koju nedelju zatvoriće ga zbog temeljitog renoviranja. Niko me ne zaustavlja. Biće da je zbog hladnoće. Ušuškan u jaknu, nisam odmah prepoznatljiv kao stranac. Ili to u današnje vreme možda i nije više bitno? Čujem engleski. Kad sam se raspitao, rekli su mi da jedan od šestoro studenata dolazi iz inostranstva. Penjem se stepenicama, prolazim dugačkim hodnikom. Ovo je moja prva poseta. Godine 1975. nisam se usuđivao da uđem – verovatno bi me zaustavila vojska kućepazitelja koji su nadzirali javne ustanove. Godine 1983. osmelio sam se i ušao u moskovski konzervatorijum; imao sam sreću što je taman bio počeo podnevni koncert na koji je ulaz bio slobodan.

Vrata vežbaonice otškrinuta su; čujem Mocarta, Fantaziju u d-molu, KV 397. Ne mogu da vidim ko sedi za klavirom.

Fantaziju i sam sviram. Mislio sam da prilično dobro vladam tim

komadom, dok nisam na radiju čuo snimak Marije Judine. Nijedan pijanista ne svira Fanttaziju žešće, eksplozivnije, sa više naboja od nje. O Mariji Judinoj kruže razne priče. Ovu sam nedavno čuo: tridesetih i četrdesetih nastupala je s pištoljem ispod duge crne suknje. Plašila se da će je uhapsiti nakon nastupa ili tokom pauze. Staljin se namerio na nju. Ne zato što ju je smatrao kontrarevolucionarkom koja čezne za građanskim društvom, niti zato što mu je ličila na prerusenu kaluđericu, iako je čitav Lenjingrad znao da je duboko religiozna i da svakog dana pali sveću u obližnjoj crkvi. Ne, bačuška Staljin ju je obožavao, smatrao ju je najboljim interpretatorom Mocarta otkako je sveta i veka. Poklanjao joj je velike sume novca (koji je ona onda odmah prosleđivala svojoj parohijskoj crkvi), ostavljao ju je na miru tokom antisemitskih kampanja, nije intervenisao kad je tokom koncerta recitovala pesme Osipa Mandeljštama ili Borisa Pasternaka ili ako je pred časove na konzervatorijumu čitala molitvu. Mada je po rođenju bila Jevrejka, kao dvadesetogodišnjakinja prešla je u pravoslavlje. Od tada je nosila samo crnu odeću, a jedina frivolnost bila je bluza s belom kragom. Da bi pokazala kako je i te kako spadala u avangardu, za koncerte i javne nastupe obuvala je patike.

Staljin čak nije naredio njeno hapšenje ni kad je Boris Pasternak kod nje u stanu javno predstavio prva poglavlja svog *Doktora Živaga*. U njegovim očima ona nije predstavljala opasnost. To nije umanjilo podozrenje Marije Judine. Početkom tridesetih dobila je otkaz kao docent na Lenjingradskom konzervatorijumu zato što je nastavila javno da ispoveda svoju veru; od tog trenutka svakog je časa očekivala hapšenje. Prilikom njenih nastupa sale su bile krcate, pa ipak je za svaki slučaj nosila pištolj u futroli iznad kolena – nije imala nameru da se preda bez borbe.

Iz tog pištolja nije nikad opalila. Marija Judina nadživela je Staljina sedamnaest godina: umrla je 1970.

Koliko mogu da sudim po sluhu, njen uticaj je do današnjeg dana veliki. Otvaram malčice vrata vežbaonice. Studentkinja konzervatorijuma svira Fanttaziju kao mahnita i ponekad baš kao i Marija Judina promaši koju notu. Ne smeta joj. Ima vala pravo: ko pravi takvu vatru, ne treba da se plaši što će koja iskra odleteti na pogrešnu stranu.

Ka nikud i ka nikada

Još jednom sam krenuo kroz grad. Magla se s mukom diže. Više nije mraz, ali deluje hladnije nego kad je bilo minus deset. Pretiču me žurni

prolaznici, žurni da što pre uđu u toplu stanicu metroa ili u trolejbus.
Najpre idem širokom ulicom, onda uskom, idem duž krivudave Mojke i
prisećam se jedne pesme Ane Ahmatove:

Neko prav put prati
drugi hoda u krugovima
i čeka da se opet kući vrati
ka bivšim voljenima.
A ja – pretužna od silnog jada,
ja hodam u cik-cak linijama.
Ja idem ka nikud i ka nikada,
ko vozovi kad iskoče iz šina.

Sve u ovom gradu nagoni na razmišljanje, gledanje, sećanje; sve me
skoro neosetno gura ka neutešnoj melanholiji. Sve me vezuje za Sankt
Peterburg, kao raspoloženje koje mi zanavek pristaje.

Iz: „Kožački vrt“ (De Kozakkentuin, 2015)

Adolf mi je pisao kako je bio spreman da pesmu Dostojevskog dostavi dvoru. U sledećem pismu poverio mi je da ju je takoreći *tutnuo* carici u ruke.

Pa ipak nisam bio u potpunosti spokojan. Da bih proverio da li je to stvarno uradio, uključio sam jednog drugog očevog poznanika: Šahtinskog koji je rukovodio Trećim odeljenjem. On mi je potvrdio da je carica dobila pesmu na uvid.

Treće odeljenje nije se samo bavilo političkim kriminalom, cenzurom, verskim sektama i strancima već i duhovnom zaštitom članova carske porodice. Šahtinski je lično kontrolisao sve što je carica čitala i intervenisao bi ukoliko je podozrevao da neka knjiga, časopis ili pismo mogu izazvati njen gnev.

Nisam saznao da li je pesma ostavila utiska. Kada je objavljena mnogo godina kasnije, Dostojevski je morao da istrpi pokude. Kritičari su se grozili poniznog tona – šest puta „oprosti mi“ u prvih šest stihova – i nerazblažene patriotske poruke. Literarnim fanaticima bilo je očigledno da se kreativni život Dostojevskog delio na onaj pre i na onaj posle Sibira. Način na koji je pokušavao da stekne potpuni oprost kod najviših vlasti naginjao je poltronstvu. Zašto je pošto-poto hteo da se dodvori caru?

Čista glupost. Dostojevski je po svojoj prirodi i čitavim svojim bićem bio patriota u najširem smislu te reči. Mislim da je veliko preterivanje tvrditi kako mu je sibirsko iskustvo promenilo karakter, uverenja i stavove. On nikad nije proklinjao Rusiju; nije prešao od crnog u belo, od crvenog u plavo. Pre Sibira izrazio je kritiku na račun kmetstva i mnogih drugih nepravdi. Ko to nije činio? Rus je u stalnoj svađi s Rusijom, inače nije Rus. Ali oduzmi mu Rusiju i umreće laganom smrću.

Sibir nije imao uticaja na njegova najdublja uverenja. Tim pesmama – napisao je i drugu – puzio je kroz prašinu, ali time nije činio nasilje svojim uverenjima. Hteo je ponovo da piše, objavljuje i učestvuje u javnim raspravama; hteo je da se vrati u Petrograd, oslobođen svakog jarma. Na Aleksandra Drugog gledao je kao i svi tih dana, sa razneženošću; u novom caru video je vaskrsnuće Rusije. Šta je bilo snishodljivo u dobrodošlici na presto caru koji predstavlja nadu za sve one koji vole svoju otadžbinu?

III prošlost

DAVID VAN REJBRUK

David Van Rejbruk (*David Van Reybrouck*, 1971) flamanski je arheolog, publicista, pisac i pesnik koji je 2005. napustio akademsku karijeru da bi se posvetio isključivo pisanju. Dobitnik je nekolicine značajnih književnih nagrada. Od 2011. do 2016. bio je na čelu flamanskog ogranka PEN-a. Njegovim najznačajnijim ostvarenjem smatra se studija o istoriji Konga, jedine belgijske kolonije. Kolonijalni period pod vlašću belgijskog kralja Leopolda zapamćen je po nečuvenim zločinima nad autohtonim stanovništvom i po nemilosrdnoj eksploataciji. Ovo delo prevedeno je dosad na sedam jezika. Van Rejbrukov sjajan literarni stil, velika erudicija i naučnička temeljitost svrstavaju ga u vrh savremene nizozemske dokumentarne proze. Nedavno je kod nas u prevodu Olivera Petrovića van der Leeuwa u izdanju Službenog glasnika objavljen njegov politički esej „Protiv izbora” (*Tegen verkiezingen*, 2013).

Iz: „Kongo” (*Congo. Een geschiedenis*, 2010)

Uvod

Zaista, još uvek je dole more, ali vidi se da se nešto promenilo. Široki, niski talasi još uvek se podjednako ljupko šire, još uvek nema ničeg sem okeana, ali plava se sve više prlja žutom. A to ne daje zelenu, kao što znamo iz teorije boja, već zamućenost. Nestalo je sjajne azurne boje. Nema tirkiznog mreškanja pod podnevnim suncem, kobaltnog bezdana iz kog je izronilo sunce, ultramarinskog sumraka, olovnog sivila noći: prošlo je.

Odavde je sve ceđ.

Žućkasta ceđ boje okera i rđe. Još si stotinama morskih milja udaljen od obale ali znaš: ovo je početak kopna. Silina kojom se reka Kongo uliva u Atlantik tolika je da morska voda poprima drugačiju boju na stotine kilometara.

Onaj ko je ranije po prvi put prekookeanskim brodom putovao za Kongo, pomislio bi kod te promene boje da je skoro stigao. Ali posada i kolonijalni veterani ubrzo bi objasnili novajliji da odatle ima još dva dana plovidbe, dva dana u kojima je voda postajala sve više mrka, sve prljavija. Stojeći kraj ograde na krmi broda, video bi sve veći kontrast s plavom okeanskom vodom koju je propeler zahvatao iz većih dubina. Nakon izvesnog vremena počeli bi da promiču debeli busenovi trave, komadi zemlje, ostrvca koje je reka izbljuvala pa su sad izgubljeno

plutala po okeanu. Kroz okruglo okno kabine mogao je da spazi sablazne oblike u vodi, „komadi drveta i debla koja su davno iščupana iz mračnih prašuma, jer crna su stabla bila bez lišća, a ogoljeni patrljci debelih grana okretali su se načas ka površini i onda opet uranjali“¹.

Na satelitskim snimcima jasno se vidi: smeđkasta mrlja koja se na vrhuncu monsunske sezone prostire do osamsto kilometara na zapad. Rekao bi čovek da kopno curi. Okeanografi govore o 'kongoanskoj lepezi' ili 'kongoanskom dimu'. Kad sam prvi put video snimke iz vazduha, pomislio sam da je neko prerezao vene pod vodom – ali zanavek. Voda Konga, druge po veličini afričke reke, zaista kulja u okean. Usled stenovitog dna ušće je ostalo relativno usko. Za razliku od Nila nije nastala pitoma delta već se ogromne vodene mase istiskuju kroz ključaonicu.

Oker boja potiče od mulja kojeg je Kongo pokupio na svom putu dugačkom 4,700 kilometara: od planinskog izvora na krajnjem jugu zemlje, kroz sprženu savanu i žabokrečinu močvarne Katange, duž bezmerne ekvatorijalne prašume koja pokriva skoro čitavu severnu polovinu zemlje pa do hirovitih pejzaža Donjeg Konga i avetinjskih mangrova oko ušća. Ta boja potiče, međutim, i od stotine reka i pritoka koje zajedno čine sliv Konga na području od nekih 3,7 miliona kvadratnih kilometara, što čini više od desetog dela čitave Afrike i najvećim se delom podudara s teritorijom istoimene republike.

I svi ti delići tla, svi ti otrgnuti komadići gline i gliba i peska plove nizvodno ka široj vodi. Ponekad se zaustave pa neprimetno klize dalje, onda se pak tumbaju u divljem vrtlogu koji dnevnu svetlost meša s pomrčinom i penom. Ponekad se zakače. Za stenu. Za neku obalu. Za zarđalu brodsku olupinu koja nemušta urla na oblake i oko koje se stvorio peščani sprud. Ponekad ne nailaze ni na šta, ama baš ni na šta, osim na vodu, stalno neku drugu vodu, najpre na slatku, onda slatkoslanu, na kraju slanu.

Tako, dakle, nastaje ova zemlja: daleko ispred obale, razblažena ogromnom količinom okeanske vode.

Ali, gde započinje njena istorija? Takođe mnogo ranije nego što bi čovek očekivao. Kad sam pre nekih šest godina razmišljao da prigodom pedesetogodišnjice kongoanske nezavisnosti napišem knjigu o burnoj istoriji ove zemlje, ne samo o postkolonijalnom periodu već i o kolonijalnom i o delu predkolonijalnog vremena, shvatio sam da će

---

1 Van Booven 1913: 23-4

ovakav poduhvat tek onda biti smislen kad budem dao reč što većem broju kongoanskih glasova. U pokušaju da makar bacim rukavicu u lice evrocentrizmu koji će mi nesumnjivo praviti problema, učinilo mi se neophodnim da krenem u potragu za lokanom perspektivom, ili bolje rečeno: za raznolikošću lokalnih perspektiva, jer naravno da ne postoji samo jedna kongoanska verzija istorije, kao što ne postoji ni jedinstvena belgijska, evropska ili prosto rečeno 'belačka' verzija. Trebalo mi je, dakle, što više kongoanskih glasova.

Samo: kako započeti takav poduhvat u zemlji gde je prosečni životni vek u poslednjoj deceniji iznosio manje od 45 godina? Zemlja je doživela pedeset godina, ali njeni stanovnici nisu. Bilo je, naravno, glasova koji su se javljali iz zaboravljenih ili poznatih kolonijalnih izvora. Misionari i etnografi zabeležili su predivne priče i pesme. Bilo je brojnih tekstova koje su napisali samo Kongoanci – na svoje iznenađenje čak sam pronašao ličnu ispovest s kraja devetnaestog veka. Samo, ja sam tragao i za živim svedocima, za ljudima koji bi želeli da podele sa mnom svoje životne priče, čak i one trivijalne. Tragao sam za onim što retko kad dospeva u tekstove, jer istorija je mnogo više od onoga što se zabeleži. To važi uvek i svugde, a pogotovu u područjima gde samo tanak gornji sloj ima pristup pisanoj reči. Kako sam po struci arheolog, pridajem veliki značaj ne-tekstualnim informacijama, jer one često daju puniju, opipljiviju sliku. Želeo sam da intervjuišem ljude koji nisu nužno morali biti značajni donosioci odluka – *decision makers* – već obični pojedinci na čiji je životni tok velika istorija ostavila traga. Želeo sam da pitam ljude šta su jeli u ovom ili onom periodu. Zanimalo me je kakvu su odeću nosili, kako im je izgledala kuća kad su bili deca, da li su išli u crkvu.

Svakako, uvek je riskantno dedukovati prošlost iz onog što ljudi danas pričaju: ništa nije toliko ovovremeno kao sećanje. Međutim, dok su uverenja izuzetno savitljiva – informanti su ponekad hvalili kolonizaciju: zato što je to vreme bilo tako dobro? ili zato što im je sada išlo tako loše? ili zato što sam ja Belgijanac? – sećanja na banalne predmete i radnje često poseduju veću inerciju. Imao si bicikl ili nisi imao bicikl 1950. Kao dete govorio si jezikom kikongo s majkom, ili nisi govorio kikongo s njom. Igrao si fudbal na terenu misije ili nisi igrao fudbal. Sećanje ne bleđi svuda podjednako brzo. Trivijalnosti ljudskog života duže zadržavaju svoju boju.

Želeo sam, dakle, da intervjuišem obične Kongoance o običnom životu, iako ne volim tu reč „obično“, jer često su priče koje bi čuo bile stvarno krajnje neobične. Vreme je mašina koja melje živote, to sam naučio

tokom pisanja ove knjige, ali povremeno ima i ljudi koji melju vreme.

Još jednom: kako sam otpočeo? Nadao sam se da ću tu i tamo imati prilike da porazgovaram s nekim ko je još imao jasna sećanja na poslednje godine kolonijalnog perioda. Bio sam ubeđen da za period koji je prethodio Drugom svetskom ratu jedva još postoje svedoci. Bio bih srećan da neki stariji informant još ume nešto da mi ispriča o svojim roditeljima ili babi i dedi između dva rata. Što se starijih perioda tiče, moraću da plovim po drhtavom kompasu pisanih izvora. Potrajalo je neko vreme pre nego što sam shvatio da prosečni životni vek u Kongu danas nije toliko nizak zbog malog broja starih ljudi već zbog velike smrtnosti dece. Stravično veliki broj umrle dece obara taj prosek. Tokom svojih putovanja po Kongu sretao sam ljude koji su imali 70, 80 pa i 90 godina. Jednom mi je jedan stari oslepleli devedesestogodišnjak ispričao o životu svog oca: indirektno sam tako mogao da se vratim u 1890, što je vrtoglava dubina. Međutim, sve to je bilo neuporedivo s onim što mi je ispričao Nkasi.

Gledano odozgo, Kinšasa liči na termitsku kraljicu, naduvena do bezobličnosti i drhtava od užurbanosti, stalno uposlena, stalno u bujanju. Po treperavoj vrelini proteže se levom obalom reke. S druge strane je njena sestra bliznakinja Brazavil, manja, svežija, svetlucavija. Poslovni soliteri su tamo od refleksnog stakla. Ovo je jedino mesto na svetu gde se dve prestonice mogu ogledati, samo što u Brazavilu Kinšasa vidi svoj sopstveni sirotinjski odraz.

Kinšasa obiluje raznolikim bojama samo što to nisu svetli pigmenti osunčanih gradova. Nigde nema zasićenih boja Kazablanke, nigde toplog kolorita Havane niti tamnocrvenih nijansi Varanasija. U Kinšasi tako brzo blede svaki nanos boje da ljudi kao da se više ni ne trude: blede boje postale su estetika za sebe. Pastel preovladava, kolorit za kojim su i misionari ludovali. Od najmanjeg kioska gde se može kupiti sapun ili dopuna za mobilni pa do ogromnog zdanja nove pentekostalske crkve, zidovi su obavezno bledožuti, bledozeleni ili bledoplavi. Kao da je preko dana upaljeno neonsko osvetljenje. Gajbe s kokakolom, nagomilane u dvorištu pivare Bralima nisu grimizno crvene već muklo crvene. Košulje saobraćajnih policajaca nisu jarkožute već bledožute poput mokraćе. Na blještavoj sunčevoj svetlosti čak su i boje nacionalne zastave poprilično blede.

Ne, Kinšasa nije grad bogat koloritom. Zemlja tu nije crvena kao druge u Africi već crna. Iza tankog sloja pastelne boje uvek probijaju

sivi zidovi. Kad uz Bulevar Lumumbe zidari iznesu cigle da se suše na suncu, može se videti čitava paleta sivih tonova: mokre tamnosive cigle pokraj miš sivih koje su već otvrdle, kraj njih pepeljastosivi primerci. Jedina boja koja stvarno odskače belina je osušenog manioka, kojeg nazivaju još i kasavom. To krtolasto bilje čini osnovu u prehrani velikog dela centralne Afrike. Plastične činije s mlevenim brašnom, koje žene prodaju sedeći u čučnju, toliko blještavo sijaju da moraju da žmure. Pokraj njih leže hrpe korena manioka, poveća jarkobela trupla koja podsećaju na pretesterisane kljove. Viđene iz vazduha, te neuredne gomile deluju kao iskeženi zubi zemljine utrobe, kao u ljutitog i uplašenog pavijana. Liče na grimasu. Na deformisane zube sivog grada. Ali snežnobeli jesu. Besprekorno beli.

Zamislimo da ovaj grad možemo nadletati poput ibisa. Videli bismo šahovsku tablu zarđalih krovova od talasastog lima, parcele s tamnozelenim lišćem. Ali i grizaj radničkih četvrti Kinšase kojima kao da nema kraja. Kružili bismo nad četvrtima zvučnih imena poput Makala, Bumbu i Ngiri Ngiri, spustili bismo se ka Kasavubuu, jednoj od najstarijih četvrti 'urođenika' kako su Kongoanci nazivani u kolonijalna vremena, Videli bismo Aveniju Lubumbaši, vertikalnu osu na koju izlazi pregršt uličica i sokaka ali koja nije nikad asfaltirana. Kišna je sezona, ima bara veličine bazena. Čak se i najveštiji taksista ovde zaglibi. Uz glasnu škripu, gume mu onda izbacuju kao zift crno blato koje prlja krila njegovog tandrkavog ali tek opranog nisana ili mazde.

Ostavlajući ga da psuje, odleteli bismo dalje ka Avenije Faradje. U dvorištu broja 66, iza betonskog zida obrubljenog krhotinama stakla, iza crne metalne kapije blješti nešto belo. Zumiramo. Nije u pitanju maniok niti slonovača. U pitanju je plastika. Tvrd, bela, livena plastika. Noša. Na njoj sedi dete, slatka jednogodišnja devojčica. Frizurica joj liči na plantažu mladih palmica, blizu krošnji povezanih žutim i crvenim gumicama. Žuta haljinica na cvetiće u naborima joj pada preko guze. Oko članaka joj ne vise gaćice jer ih nema. Ali zato radi isto što i sve jednogodišnje bebe na svetu koje ne shvataju zašto se baš mora na nošu: izbezumljeno i srceparajuće plače.

Video sam je na toj noši u četvrtak 6. novembra 2008. Zvala se Keiča. Za nju je to bilo traumatično popodne. Ne samo što su joj uskratili užitak spontanog pražnjenja creva, morala je pri tom da gleda u nešto što još nikad nije videla u svom kratkom životu: u belca, nešto što je poznavala samo u vidu svoje izandale, invalidne barbike, a sad je bio veliki, živ i s

obe noge.

Keiča je čitavo popodne ostala na oprezu. Dok su članovi njene porodice sedeli i pričali s tim čudnovatim posetiocem i čak delili s njim banane i kikiriki, ona se držala na bezbednoj udaljenosti, posmatrajući kako i *njegova* ruka grabi iz šušlave kese s kikirikijem.

Srećom nisam došao zbog nje već zbog glave njene porodice, Nkasija. Odmakavši u stranu tanko platno i ušavši unutra u polumrak, ostavio sam za sobom dvorište i uplakanu devojčicu. Dok su mi se oči privikavale na tminu čuo sam kako krov krcka od vrućine. Limene ploče, naravno. I bledoplavi zidovi, kao i svugde. *Christ est dieu* – Hrist je bog – stajalo je ispisano kredom. Odmah pored neko je ugljenom naškrabao spisak brojeva mobilnih telefona. Kuća kao adresar, jer papir je već godinama preskup u Kinšasi.

Nkasi je sedeo na ivici kreveta, spuštene glave. Staračkim prstima pokušavao je da zakopča razdrljenu košulju. Tek se bio probudio. Prišao sam mu i pozdravio ga. Podigao je pogled. Naočare su mu gumicom bile vezane oko glave. Iza debelih i potpuno izgrebanih stakala video sam vodnjikave male oči. Ostavio se kopčanja i obema rukama mi stisnuo ruku. Bilo je još upadljivo mnogo snage u tim njegovim prstima.

„*Mundele*“, promrmljao je, „*mundele!*“ Zvučao je ganuto, kao da se godinama nismo videli. „Belče.“ Glas mu je zvučao kao spor, zardali zupčanik koji se polagano stavljao u pokret. Belgijanac kod njega u kući... nakon svih tih godina... Da je imao sreće da to doživi.

„Papa Nkasi“, obratio sam se polutami, „velika mi je čast da vas upoznam.“ Još uvek me je držao ruku ali je dao znak da sednem. Našao sam plastičnu baštensku stolicu. „Kako ste?“

„Aaah“, zaječao je gledajući me kroz stakla koja su bila toliko izgrebana da mu se više nisu videle oči, „muči me moja *demi-vieillesse*.“ Pokraj kreveta stajala je činija s ispljuvcima. Na prljavom dušekuležala je pumpica za klistiranje. Gumena hvataljka izgledala je sasušeno. Tu i tamo bilo je parčića folije od lekova. Tad se nasmejao sopstvenoj šali.

Koliko li je onda godina iznosila ta njegova polustarost? Bez daljnje je izgledao kao najstariji Kongoanac koga sam ikad sreo.

Nije bilo potrebe za drugim razmišljanjem. „*Je suis né en mille huit cent quatre-vingt-deux*.“

1882? Datumi su relativan pojam u Kongu. Dešavalo mi se da na pitanje informantu kad se neki događaj zbije dobijem sledeći odgovor: „Davno, jeste, zaista davno, sigurno pre šest godina, ili ne, čekaj, hajde da kažemo: pre godinu i po.“ Moja želja da rasvetlim kongoansku

perspektivu nije mi nikad u potpunosti pošla za rukom: ja pridajem suviše značaja datumima. A neki informanti pridaju više značaja odgovoru nego tačnom odgovoru. Međutim, s druge strane mi je često padala u oči preciznost kojom su umeli da se prisete mnogih činjenica iz života. „Preselio sam se u Kinšasu 12. aprila 1963.“ Ili: Brod je isplovio 24. marta 1943.“ Iz toga sam samo naučio da budem veoma oprezan s datumima.

1882? Hmm, onda se, dakle, radi o Stenlijevom vremenu, o osnivanju Slobodne Države Kongo, o prvim misionarima. To je još pre Berlinskog kongresa, pre čuvenog zasedanja iz 1885, kad su evropske sile odredile sudbinu Afrike. Da li je stvarno moguće da sam se našao licem u lice s nekim ko se sećao ne samo kolonijalizma već koji je poticao čak iz pretkolonijalnih vremena? S nekim ko je rođen kad i Džejms Džojls, Igor Stravinski i Virdžinija Vulf? Teško je bilo poverovati. U tom slučaju bi ovaj čovek imao 126 godina! Onda bi to bio ne samo najstariji čovek na svetu nego jedan od najdugoživijih ljudi ikad. I to u Kongu. Trostruko više od prosečnog životnog veka u zemlji. Uradio sam, dakle, ono što inače radim, krenuo da proveravam uzduž i popreko. U njegovom slučaju je to značilo otkopavanje prošlosti s beskrajno mnogo strpljenja, malo po malo. Ponekad je to išlo glatko, ponekad nismo napredovali nimalo. Nikad ranije nisam na takav način opštio s dalekom prošlosću, nikad osećaj nije bio tako krhak. Često ga ne bih razumeo. Često je započinjao rečenicu a onda usred nje prekidao, sa zapanjenim pogledom nekog ko je krenuo do ormana da nešto uzme a onda iznenada zaboravio šta traži. Bila je to borba protiv zaborava, ali Nkasi nije samo zaboravljao prošlost, on je zaboravljao i zaboravljanje. Rupe koje su nastajale smesta su se zatvarale. Nije bio svestan gubitka. A ja sam sa svoje strane pokušavao da uz pomoć konzerve izbacim vodu iz prekookeanskog broda.

Međutim, na kraju sam došao do zaključka da bi njegova godina rođenja mogla čak i da bude tačna. Govorio je o događajima iz osamdesetih i devedesetih godina devetnaestog veka za koje je mogao da zna samo iz sopstvenog iskustva. Nkasi nije studirao ali je poznao istorijske činjenice za koje drugi vremešni Kongoanci iz njegovog kraja nikad nisu čuli. Poreklom je bio iz Donjeg Konga, područja između Kinšase i Atlantika, gde se zapadnjačko prisustvo najpre osetilo. Ako mapa Konga podseća na balon, onda je Donji Kongo pipak kroz koji sve prolazi. Zahvaljujući tome, mogao sam da poredim njegova sećanja s dobro dokumentovanim događajima. Velikom preciznošću govorio je o prvim misionarima, anglosaksonskim protestantima koji su se

naselili u njegovoj provinciji. Oni su zaista otpočeli s pokrštavanjem negde oko 1880. Dao mi je imena propovednika za koje se ispostavilo da su u to područje stigli devedesetih godina devetnaestog veka i da su se od 1900. vodili kao članovi obližnje misije. Ispričao mi je o Simonu Kimbangu, čoveku iz susednog sela za koga znamo da je rođen 1889. i koji je dvadesetih godina dvadesetog veka začeo sopstveni verski pokret. Što je najvažnije, ispričao mi je da je kao dete bio svedok izgradnje pruge između Matadija i Kinšase. To se zbilo u godinama između 1890. i 1898. U njegovom kraju radovi su otpočeli 1895. „Bilo mi je tada 12, 15 godina“, rekao je.

„Papa Nkasi...“

„Oui?“ Kad god bih ga oslovio pogledao bi me pomalo rasejano, kao da je načas zaboravio da ima posetu. Nije ulagao ni najmanji trud kako bi me uverio u svoju duboku starost. Pričao mi je ono čega se još sećao i kao da se čudio mom čuđenju. Bio je vidno manje impresioniran svojim godinama od mene koji sam punio notes za notesom.

„Kako to da znate svoju godinu rođenja? Tada još nije bilo administracije, zar ne?“

„Ispričao mi je Jozef Zinga.“

„Ko?“

„Jozef Zinga. Mlađi brat moga oca.“ I onda je usledila priča o stricu koji je krenuo s nekim anglofonim misionarom ka misiji Palabala gde je i sam postao kateheta, usled čega je naučio hrišćansko brojanje godina. „On mi je rekao da sam 1882. godište.“

„Pa jeste li onda poznavali Stenlija?“ Nisam ni sanjao da ću ikad u životu nekom ozbiljno postaviti ovo pitanje.

„Stanlei?“ upitao je. Izgovorio mu je ime po francuskom. „Ne, njega nisam nikad video, ali čuo sam za njega. On je najpre stigao u Lukungu a potom u Kitambo.“ Taj redosled se u svakom slučaju podudaraao s putovanjem koje je Stenli preduzeo između 1879. i 1884. „Ali sam zato poznao Lutunua, jednog od njegovih bojova. On je bio iz Gombe-Matadija, što je blizu nas. On nije nosio pantalone.“

To ime Lutunu nešto mi je govorilo. Setio sam se da je on bio jedan od prvih Kongoanaca koji je postao *boy belcima*. Kolonizatori su ga kasnije postavili za domorodačkog poglavicu. Lutunu je živio do pedesetih pa je sasvim moguće da ga je Nkasi upoznao mnogo kasnije. To, međutim, nije važilo za Simona Kimbangua.

„Kimbagua sam poznao još hiljaduosamsto i neke“, podvukao je. Bio je to jedini put, s izuzetkom godine rođenja, da je upućivao na

devetnaesti vek. Njihova sela bila su veoma blizu jedno drugom. Dodao je još: „Bili smo otprilike istih godina. Simon Kimbangu bio je veći od mene po pitanju *pouvoir de Dieu*, Božije sile, ali ja sam bio veći što se broja godina tiče.“ I prilikom mojih kasnijih poseta potvrđivao je svaki put da je bio nekoliko godina stariji od Kimbangua, koji je rođen 1889.

U nedeljama nakon prve posete svratio sam više puta kod Nkasija. Na adresi na kojoj sam odseo u Kinšasi pregledao sam svoje zabeleške, sakupljao deliće slagalice i potom tragao za prazninama u njegovoj priči. Svaka od poseta trajala je najviše nekoliko sati. Nkasi bi dao znak kad bi se umorio ili kad bi ga sećanje ostavilo na cedilu. Razgovori su svaki put vođeni u njegovoj spavaćoj sobi. Ponekad je sedeo na ivici kreveta, ponekad na jedinom komadu nameštaja u sobi: ofucanom automobilskom sedištu koje je stajalo na podu. Jednom sam razgovarao s njim dok se brija. Bez ogledala, bez pene za brijanje, bez vode, samo sa žiletom za jednokratnu upotrebu koji je već koristio nebrojano puta. Opipavao je bradu, pravio je najblesavije grimase i strugao je belim žiletom po svojoj ispošćenoj koži. Posle nekoliko obazrivyh poteza istresao je žilet o ivicu kreveta. Bele čekinje padale su kao pahulje na tamni pod.

U uglu sobe bio je nagomilan lom: ostaci njegovog vlasništva. Pokvarena singerica, gomila rita, velika konzerva mleka u prahu marke Milgro, sportska torba i svežanj lanenog platna. Ovo poslednje mi je već bilo palo u oči tokom prve posete. Kao da je unutra bilo umotano nešto loptasto. „Šta li je u onom tamo svežnju?“ upitao sam jednom prilikom. „Ah, ça!“ Posegnuo je za svežnjem. Sporo je odmotao platno i izvadio prelep tropski šlem. Crni. Nisam ni znao da tako nešto postoji. Ne čekajući da ga to zamolim, stavio ga je na glavu i široko se osmehnuo. „Ah, mesje David, čitavog života živio sam u rukama belaca. Ali za dva ili tri dana umreću.“

Veoma se teško kretao. Umesto štapa koristio je dršku starog kišobrana, mada se radije oslanjao na neku od svojih kćeri. Nkasi je imao pet žena. Ili šest. Ili sedam. Mišljenja se razilaze. Ni on sam više ne zna. U dvorištu je uvek bilo nekog od porodice. Procene o broju njegovih potomaka variraju. Najčešće se spominjao broj od tridesetčetvoro dece. U svakom slučaju četiri puta dvojke, oko toga su se svi slagali. A unučadi? Sigurno preko sedamdeset.

Upoznao sam i dva njegova mlađa brata, devedesetogodišnjeg Ugistena i stogodišnjeg Marsela. Marsel nije živio u Kinšasi već

u Nkambi. Razgovarao sam s Ogistenovim sinom, sposobnim, inteligentnim čovekom koji još nije bio sredovečne dobi. Tako sam ja mislio. Dok mi nije rekao da ipak već ima 60 godina. Prosto nisam mogao da verujem: stvarno je izgledao kao da mu nije ni 45. Kakva izuzetno žilava porodica, shvatio sam, kakav izuzetan dar prirode. Tri prastara brata, sva trojica još u životu. Imali su još i dve sestre ali one su nedavno umrle. I one su napunile bezmalo 90 godina.

Njih četrnaestoro stanovalo je u tri male, međusobno povezane sobe, ali je svakog dana neko od porodice odlazio ili dolazio. Nkasi je delio sobu s Nikelom i Platinijem, dvojicom dvadesetogodišnjaka. Jedan od njih nosio je duksericu na kojoj je pisalo *Miami Champs*. Kao najstarijem, Nkasiju je svake noći pripadao krevet, to se podrazumevalo, a mladići su spavali na podu na ponjavama od pletenog lišća banane. Preko dana bi ponekad prilegli na tankom dušek u svog dede.

Nkasi je jeo maniok, pirinač, pasulj, ponekad malo hleba. Za meso nije bilo novca. Nakon dugog razgovora pretpostavljao je da sam gladan pa bi mi svojom drškom od kišobrana doturio grozd malih banana i kesicu kikirikija. „Vidim ja. Glava je zatvorena ali stomak je otvoren. Uzmi slobodno, jedi.“ Nije bilo svrhe da odbijem. Donosio sam nešto prilikom svake posete i kupovao sam osvežavajuća pića. Kao i bezbroj drugih porodica u radničkoj četvrti, i ova je imala skroman depo pića iz pivare Bralima, ali sami nisu imali novca da kupuju koka-kolu i fantu. Jednom sam video kako je Nkasi, sedeći na svom auto-sedištu presuo malo koka-kole u plastičnu šolju. Veoma usporeno pružio je šolju Keiči. Bila je to dirljiva slika: čovek koji je po svoj prilici rođen pre Berlinskog kongresa (i pre pronalaska koka-kole) davao je da pije svojoj unuci rođenoj posle predsedničkih izbora 2006.

Bio je 6. novembar 2008. kad sam prvi put sreo Nkasija. Dan pre toga bio je istorijski dan u povesti sveta. U jednom trenutku Nkasi je obrnuo uloge u razgovoru. Pitao je da li i on može da postavi pitanje. Nije uvek morala biti reč o prošlosti. Načuo je bio nešto što nije mogao da poveruje. „Da li je istina da je u Americi izabran crni predsednik?“

Nkasijev život podudara se s istorijom Konga. Godine 1885. područje je dopalo ruku belgijskog kralja Leopolda II. On ga je nazvao *Etat Indépendant du Congo*, Slobodnom Državom Kongo koja se na nizozemskom naziva *Congo-Vrijstaat*. Godine 1908, nakon žestokih kritika iz zemlje i inostranstva, kralj je morao da preda područje na upravu belgijskoj državi. Do 1960. zvaće se Belgijski Kongo, nakon toga

postaće nezavisna zemlja, Republika Kongo. Godine 1965. Mobutu je izveo državni udar koji će ga održati na vlasti trideset i dve godine. U to vreme zemlja je dobila novo ime: Zair. Godine 1997, kada ga je s vlasti svrgnuo Loran-Dezire Kabila, dobila je ime Demokratska Republika Kongo. Na to 'demokratska' valjalo je još malo pričekati jer tek su 2006. održani prvi slobodni izbori nakon više od četrdeset godina. Za predsednika je tada izabran Jozef Kabila, sin Lorana-Dezirea. Ne seleći se u životu mnogo, Nkasi je živio u pet različitih zemalja, ili zapravo u zemlji s pet različitih imena.

INGRID VANDER VEKEN

Ingrid vander Veken (1948) flamanska je spisateljica i novinarka. Debitovala je na književnoj sceni 1991. godine zbirkom priča *Tiramisu*. Od tada je napisala nekoliko dramskih dela i scenarija, objavila dve knjige za decu (*Sam, Olikonijneendpauwpanter*), pet romana (*Papavers, Nieuwe mannen, nieuwe vrouwen, Dubbelspoor, Aankomen in Bali i Zwijgen*) i dnevnik „Šezdeset“ (*Zestig*). Odlomak iz dnevnika „Šezdeset“ u prevodu Tamare Britke i Aleksandra Đokanovića objavljen je u Erazmu 8/2010. Odlomak iz romana „Makovi“ (*Papavers*, 1997) objavljen je u prevodu Bojane Mihailović u Erazmu 9/2015.

U ovom romanu autorka nam otkriva neispričanu istoriju njene porodice tokom Drugog svetskog rata. Kroz priču o pogrešnim izborima njenih roditelja i događajima o kojima se u njenoj porodici nikada nije pričalo, autorka se bavi istinom i lažima, izborima i njihovim posledicama.

Iz: „Ćutanje“ (*Zwijgen*, 2016)

Ćutanje

IMALA SI ŠEST GODINA i tek si bila naučila da plivaš. Morala si to i da dokažeš pa si tog popodneva krenula sama da preplivaš kanal. Sa obale su te sa zebljom posmatrali roditelji, spremni da uskoče ukoliko bude potrebno. Mirisalo je na memlu, mlatila si oblake u tmurnoj vodi, a sve oko tebe pozelene i posive. Ipak si izdržala, dok vrhovima prstiju nisi osetila plodno tle. Bila je to obala sa druge strane.

Sve je počelo na mestu na kome si tada ispuzala na zemlju, bez daha i blatnjavih nogu. Između dva rata na ovoj obali jedna za drugom otvarale su se krčme. Gostionice zvučnih imena poput Dajkelara, Vendajna i Vestenda. Gostionica Shoten-Bad pretendovala je da bude najbolja na čitavoj obali Severnog mora.

Nedeljom bi na plažu dupke punim tramvajima pristizalo građanstvo, dolazili su da voze kanu ili čamac ili da plivaju u kostimima sa nogavicama. S uvođenjem godišnjeg odmora ova idlična mesta unapređena su u hotele sa restoranom. Onaj koji bi to sebi mogao da priušti, ostajao bi da večera ili prenoći.

Drugi svetski rat stavio je tačku na ovu bezbrižnu razonodu. Od zalaska do izlaska sunca na snazi je bio policijski čas. Ulice i kuće morale su biti zamračene, a kafane zatvorene. Ali ljudi bi zažmurili na jedno

oko pred ovim zabranama. Da na trenutak ne misle na užase, ili pak suprotno. Da usmere svu pažnju na ono što se još uvek sme, a što će možda uskoro biti zabranjeno. Da se pije, igra, ljubi.

„Da li ste za ples?“. Toliko često si viđala roditelje na podijumu sa ples da si mogla da ih zamisliš. Vidiš ga kako se poklanja, obuhvata joj struk. Nju kako se podiže na prste, stavlja ruku na njegovo rame. Podiže ka njemu pogled, nasmeši se.

Ona je bila devojka odrasla u prirodi, a zaposlena u gradu. On, gradski momak koji se našao u prirodi. Da li bi se ikada sreli da nije bilo rata? Kada je izbio, bilo joj je tek dvadeset, a njemu sedamnaest. Nekoliko godina kasnije sukob je okončan i bilans je mogao da se svede.

Danak nikada nije bio tako nemilosrdno visok. Više od sedamdeset miliona žrtava, od kojih su bar dve trećine bili civili. Užas koji se ne da zamisliti, otkriven prilikom oslobađanja koncentracionih logora.

Čovek odgovoran za to oženio je 29. aprila 1945. svoju ljubavnicu Evu Braun. Dan kasnije prosvirao je njoj i sebi glavu. Dan ranije, tvoji otac i majka rekli su jedno drugom „da“.

Njena bledoplava, plisirana venčanica izašla je iz ateljea visoke mode. Kao ćerka običnog trgovca, naravno, nije mogla da priušti toliki luksuz. Izabrala model u katalogu koji je potom jedna prijateljica, krojačica u ateljeu, sašila u svoje slobodno vreme.

Na glavi je nosila turban od istog materijala. I cipele iz prodavnice u kojoj je radila od svoje petnaeste godine, od meke kože boje kakaa, vrtoglavo visokih potpetica. Tako je dobila gotovo pola metra na visini, što je mogla dobro da iskoristi dok je stajala uz mladoženju.

Prijatelji su ih u šali zvali Stanlio i Olivo. Ona je bila niska i okrugla, a on visok i tanak. Sve mu je dobro stajalo. Ne samo to elegantno, komforno, nedeljno odelo, već i smeđa uniforma koju je nosio kada ga je upoznala, a za koju je godinama mislio da je vojnička uniforma.

Bio je to čaroban, prolećni dan, predstojeće leto moglo se naslutiti. Mladi par okružen porodicom i prijateljima, pozirao je na pločniku ispred uzane kuće njegovih roditelja. Godine za nama proredile su goste. Ali nisu samo pokojni bili odsutni.

Nedostajao je još neko. Uprkos tome, nijedno bitno porodično slavlje nakon toga nije moglo da prođe bez te žene koja bi se iznebuha pojavljivala. U međuvremenu je ne biste viđali, ali bi u svim tim prilikama iznenada bila prisutna, u inače nimalo prijatnoj babinoj

i dedinoj kući, koja bi tokom večere odisala toplinom i ugodnom atmosferom. Vrata između prostorija morala su biti otvorena da bi se napravilo mesta za dugi sto za kojim ste sedeli jedan uz drugog, pomalo skučeni, okupljeni oko *veau Orloff* sa kroketima. Može li se zamisliti bolja slika srodnosti?

Retko kada bi nešto rekla i malokad bi joj se neko obratio. Sigurno je pametna, zaključila si, budući da je uvek izgledala tako ozbiljno. Nosila je bunde i ogrlice od sedefa, rukavi su joj bili od muslina u boji čajevke. Mislila si da je lepa i misteriozna.

Morala si da je zoveš tetka – tetka Irma. Morala je, dakle, biti nečija sestra, ćerka ili supruga. Ali nisi mogla da odgonetneš u kakvom je srodstvu s ostalima za stolom. Jednog dana nemogavši više da izdržiš, povukla si majku za rukav.

„Ko je ta tetka Irma?“

„To je žena najstarijeg brata tvoga oca.“

Zar ti je otac imao još jednog brata, pored proćelavog čoveka koji je malo niže klibereći se pijuckao vino? Nikada se nije pričalo o drugom bratu, u porodičnom albumu nije se mogla naći nijedna njegova fotografija, za razliku od fotografija majčinog pokojnog oca i sestre.

Umro je tokom rata, došapnula ti je majka. Poginuo na bojištu, pomislila si bez razmišljanja. Nije ti ni palo na um da nisu svi muškarci u ratu bili vojnici, da su pojedinci imali drugačiju ulogu. Toliko toga o ratu nisi znala, tako malo su ti o njemu ispričali.

EVROPA JE DOBILA MARŠALOV PLAN, a tvoj otac ga je dopunio svojim. Učestvovao je u svemu tome, ali toga nisi bila svesna te hladne februarske noći. Nisi imala svest o vremenu, a kamoli o istoriji. Nisi shvatala kako su se protekli sati nagomilali u noć, a potom u dan. Nisi još znala jezik, nisi umela da u reči pretočiš zvukove koji su jedva čujno dopirali do tebe. „Imajte strpljenja, gospođo!“

Strpljenje. Dok ti se majka previjala i stenjala. Te monahinje, uvek su sve znale o svemu, i uvek o stvarima koje same nikada nisu iskusile. Kao što je uzvišena ljubav koja nadilazi telesnost, kojom su je u školi obmanjivali – vidite šta je iz toga proisteklo! U bolovima češ rađati decu: nisu umele da smisle bolju reakciju na njene psoske od citata iz Biblije.

Pritisak je postao nepodnošljiv. Oko tebe se sve stezalo, sve brže i sve snažnije. Put te je zvao, nebitno kuda, i prešla si na dela. I tako si krenula.

Bila si modra. Malo je falilo da ti ne uspe. Ali manje od sat vremena kasnije spavala si spokojno u njenim rukama. Tako mala, neverovatno

mala, iako je doktor tvrdio suprotno. „Čestitam vam gospođo, dobili ste snažnu devojčicu!“

Nije mogla da poveruje kada je pogledala u ogledalo. Pre samo trenutak bila je ko ranjena životinja, a sada je tako živahna, tako mlada i tako nevina. Svoju plavu kosu skupila je u dve pletenice, stolu od ružičastog mohera prebacila je preko ramena. I očekivala ga je, leđima naslonjena na jastuke, s bebom u krilu.

Ostavio ju je u porodilištu i vratio se kući. Tako su to radili muškarci, a povrh toga bio mu je neophodan san. Pet dana nedeljno nakon celodnevnog posla kao knjigovođa u prodavnici pića išao je u večernju školu. Destilarija Kraljevski pelikan nije distribuirala samo poznati liker od jaja i rakiju od suvog grožđa, već i sopstveni eliksir. S ponosom su ga reklamirali na čitavoj floti dostavnih vozila koja su sa svojim okruglim farovima i talasastim blatobranima jurila ka mušterijama i sajmovima: „Mareina, liker za dobro raspoloženje!“ Trebalo je sprati staro vreme i nazdraviti novom.

Svakog časa otvoriće se vrata i on će ući noseći u aktentašni čestitke koje je prethodno izabrao. Ptičice kraj otvorenog prozora s poglednom na kolevku okružene tekstom „Naš stan obasjava sunčev zrak“ obavestiće prijatelje o tvom rođenju.

Taj zrak bila si ti. Bila si prisutna, ali se ničega ne sećaš. Kao što se ne sećaš njihovog prvog pogleda, prvog dodira, prve reči. Kao što ti je u sećanju malo toga ostalo od događaja koji su se odigrali nekoliko meseci kasnije. Ostao je samo dekor, ponekad ga posmatraš dok šetaš kroz centar Antverpena.

Još tada je u ovoj trgovačkoj četvrti sve bilo podređeno mušterijama, a ne stanovnicima. Tu ste živeli, na ženskim spratovima u sablasnoj zgradi, skućenoj među drugim radnjama. U međuvremenu je donji deo fasade modernizovan, a prodavnicu cipela u kojoj ti je radila majka zamenio je butik. Ipak, gornji deo fasade gotovo da se nije promenio, a prekoputa se i dalje nalazi ta uzana ulica koja je u međuvremenu postala pešačka, kojom je tog dana prolazila. Otišla je s dečijim kolicima, a vratila se bez njih.

Imala je taj nejasan osećaj. Da je nešto zaboravila, ali nije mogla da se seti šta. Prekopala je košaricu, u mislima ponovila listu za kupovinu. Hleb, mleko, mleveno meso, luk, šargarepa, jaja, cigarete... Sve je bilo tu. Stajala je na podestu, na samom dnu zavojitih stepenica kada je shvatila šta joj nedostaje.

Oblio ju je hladan znoj, košaricu je ispustila na pod i sjurila se dole. Prešla je ulicu, drhtavim nogama dok joj je srce lupalo ko ludo – zamisli samo... Ali ne, kolica su stajala tamo gde ih je i ostavila, pred izlogom mesare.

Spokojno si gledala u nebo, širom otvorenih očiju. Ugledavši je, zagugutala si, vrteći glavu tamo-vamo, plahovito treskajući nogama. Podigla je te i privila uz sebe.

Mesar je sa kase gledao u njenom pravcu, mušterija se okrenula prateći njegov pogled. Na pragu se pojavila mesarova žena, smešeći se. „Znala sam da ipak ne bi zaboravila svoje dete!“

Da ti nije ispričala, nikada za to ne bi saznala. I ne samo tebi, već i drugima, smejući se neverici s kojom su slušali priču, uz čudnu mešavinu ponosa i srama. Uvek bi opravdavajući se dodala da je bila puna ljubavi prema tebi.

Samo nije imala taj moćni majčinski osećaj o kojem su svi stalno pričali. Da jeste, imala bi više mleka pa ne bi morala da prestane da te doji jer si vrištala od gladi. Da jeste, ne bi se crvenela od srama pred mesarom.

Nikada nisi mislila na taj događaj. Bezbedno si pohranila tu anegdotu u najdaljoj sobi svog sećanja. Setila si je se kada si otvorila kovčeg s pismima samo zato što si tek tada mogla da uvidiš njeno pravo značenje. Ono se nije toliko nalazilo u samoj priči koliko u onome što je najavljivalo: ishod koji ni tvoja majka nije mogla da predvidi. Sećanje je ponekad mnogo više od mesta u kome pohranjujemo prošlost. Ponekad je ono staklena kugla u kojoj možete da vidite svoju budućnost.

„Čim budem dovoljno zarađivao, nećeš morati da radiš. Onda ćeš moći da ostaneš kod kuće i brineš se o detetu.“ U očevom Maršalovom planu nalazilo se ovo obećanje tvojoj majici. Ali šta ako ona to nije želela?

Pa da nikad više ne jede sladoled ili da odlazi na bazen iza ugla na pauzi za ručak. Da nikad više ne tračari s drugim prodavačicama uz kaficu u magacinu, među zidovima od kutija za cipele. Da nikad više nema to zadovoljstvo da usluži mušterije, čak i one najuobraženije i najzahtevnije. Da bude isključivo domaćica i majka, neka hvala!

Pola veka kasnije nikome to više neće biti čudno. Ali tada je već sama pomisao na to bila ravna pogrdi. Nije znala kako da se nosi s tim: mora da nešto nije u redu s njom, želela je, ali želja i stvarnosti nisu mogli da se usaglase. Niti sa detetom, ni s njim, niti sa svojim životom. Koliko

god da su joj dani bili ispunjeni, koliko god da se trudila da dokaže svoju ljubav i naklonost, uvek kao da je nešto nedostajalo ili joj nije bilo dovoljno.

Nije bila spremna za to, da li to može biti razlog? Uplašio je pravac u kom je krenuo njen život, ono u šta se pretvarala. Žena, u raljama sigurnosti, njena budućnost bila je zauvek zacrtana. Bilo joj je teško, isuviše teško.

Zlatne godine, nazvaće ih kasnije, godine belog hleba i svega u izobilju. Ali kada se nalazila u samom središtu, samo je želela da se vrati, ne u doba crnog hleba i mračnih godina, već u period pre toga. Da ponovo bude devojčica iz tog vremena: slobodna, puna snova, sama ali svoja.

Iz mesare je izašla upravo ta devojčica, koračajući hitrim korakom kroz osunčanu ulicu s košaricom u ruci. U susret budućnosti koja nije bila zacrtana već neizvesna. Da li joj ta neodređena težnja koja je vapila za ispunjenjem ostavljala drugi izbor?

PAUL VAN OSTAJEN

Paul van Ostajen (*Paul van Ostaïjen*, 1896-1928) najznačajniji je flamanski avangardni pesnik između dva svetska rata. Njegova lirika ubraja se u ekspresionizam i dadaizam, ali Ostajen je razvio i osobeni stil „čiste poezije“ zasnovane na metafizičkoj igri reči i zvukova. Pored poezije pisao je i groteske, kratke fantastične priče sa izvrnutom logikom u kojoj je slika stvarnosti iskrivljena i dovedena do apsurda.

Iz članka P. Van Ostajena o Riku Vautersu:

Nakon dugotrajne bolesti u bolničkoj postelji preminuo je Rik Vauters.

Svi mi, koje vezuje divljenje i prijateljstvo sa Rikom Vautersom, sa strahom smo pratili faze razvoja njegove bolesti; neki su se, uprkos svemu, ipak nadali i predviđali kako će Rik Vauters ponovo srećan stvarati u ugodnom Boshvordeu i kako će na izložbama njegovo majstorsko i uvek novo delo biti najmoderniji izraz „jedne u hiljadu“ obnavljajuće flamanske genijalnosti. Bila je to uzaludna nada, oni koji su mu bili bliski, znali su da se Riku Vautersu bliži kraj.

„Smrt je ovde bila izlaz“, piše „Het Vaderland“.

Znamo to na osnovu njegovih brojnih operacija; prijatelji koji su primali vesti iz Holandije, govorili bi nam: „Vauters nije najbolje“, ali oh, i pored toga bili smo toliko optimistični, drugačije nismo umeli, sve do poslednjeg časa kada to više nismo bili, pa ipak, uprkos tome što to nismo otvoreno priznavali, u srcu nam je ostala potajna nada, jača no ikada. A potom i smrt.

Zašto je Rika Vautersa, toliko veselog, zdravo srećnog džina, upravo smrt morala da pogodi? Zar nije bio slikar gromoglasne brabantске živahnosti u punom smislu te reči?

Uprkos svemu, u Vautersovoj ljubavi i Vautersovoj sreći nalaze se psihološki razlozi za njegovo rano majstorsko delo. Ljubav prema supruzi, koja ga je ispunjavala srećom, predstavljala je za njega nagon za stvaranjem. O! Kako nam je tu ženu s ljubavlju slikao, crtao i oblikovao. Iz Rik Vautersove sreće i dobročinstva nesporno je proisticala velika snaga.

Godine 1914. dotadašnje delo Rika Vautersa, koje će u Holandiji uveliko narasti, - (Rik Vauters je radio sa grozničavim strahom kao da je predosećao svoju ranu smrt) izloženo je u Antverpenu na izložbi

udruženja „Kunst van Heden“¹ pored Van Gogovog i Smitsovog, dva velikana od juče, jedino je Rik Vauters bio predstavnik budućnosti. Bio je to užitak. Ljudi i kritičari koji su tvrdili da na slici nalaze veran prikaz površinske stvarnosti, nisu mogli da razumeju Rika Vautersa, jer njegovo delo je nenaklonjeno svakoj površnosti; ono predstavlja oštro, kako unutrašnje, tako i spoljašnje preispitivanje teme koja se obrađuje.

Vautersovo delo je i delo savesnog psihologa.

U njegovom delu radi se ponajpre i pre svega o unutrašnjem. To unutrašnje jesu sreća i ljubav, koje toliko ekspanzivno treba da deluju ka spolja i da na taj način hiljadostruko preinače svoje okruženje.

Svako može da posmatra površno, ali ne može svako da vidi stvarnost.

Znamo da će Vautersovo delo nastaviti da živi i, ma kako to banalno zvučalo, znamo i to da će, iako je Rik Vauters sahranjen u Holandiji, stvaralac živeti kroz svoje delo. Njegovo delo bilo je bremenito srećom.

Pronađen nepoznati tekst Paula van Ostajena

Malo više od 100 godina nakon prvog objavljivanja u izdanju časopisa *Gazette van Kortrijk* od 12. avgusta 1916. godine pronađen je do sada nezapažen tekst antverpenskog pesnika Paula van Ostajena. Van Ostajen u ovom članku piše u spomen slikaru i preteči flamanskih ekspresionista, Riku Voutersu, koji je 11. jula 1916. godine preminuo u 33. godini života. Svoj *in memoriam* van Ostajen zaključuje sledećom procenom: „Znamo da će Vautersovo delo nastaviti da živi i – ma kako to zvuči banalno – znamo i to da će, iako je Rik Vauters sahranjen u Holandiji, stvaralac živeti kroz svoje delo.“

Članak je pronašao Van Ostajenov biograf Matejs de Rider, koga je ovaj pronalazak posebno obradovao. „To još jednom dokazuje da priča o Van Ostajenu ni izdaleka još nije ispričana“, izjavio je on. „Proteklih godina pojavila su se već razna pisma, rukopisi i tekstovi, o čijem postojanju često nismo ni slutili. To važi i za ovaj *in memoriam*. Znali smo da je Van Ostajen izuzetno cenio delo Rika Vautersa, Vauters se čak nekoliko puta javlja u njegovom delu. Ovaj dirljivi članak u spomen Voutersu predstavlja lepu dopunu tome.“

---

1 *Kunst van Heden* (Savremena umetnost), udruženje likovnih umetnika osnovano 1905. u Antverpenu sa ciljem da se promoviše savremena umetnost u Belgiji (prim. prev.)

Van Ostajenova ljubav za Vautersovo delo javila se već rano. U pismu od 7. avgusta 1920. godine nemačkom slikaru Fricu Štukenbergu Van Ostajen piše da u ponudi ima nekoliko dela flamanskih slikara, među kojima je jedna plastika – „dobar impresionizam“ – „rano preminulog Rika Vautersa, koja je u ono vreme, 1912. godine, bila najsvežija.“

Šta je Van Ostajen tačno video od Vautersa 1912. godine, nije preneto. Dve godine kasnije još uvek nije promenio mišljenje. U svom debiju kao kritičar umetnosti za nedeljnik *Carolus* Van Ostajen je napisao recenziju za izložbu udruženja Kunst van Heden u Antverpenu, na kojoj uprkos naziva udruženja koje ju je organizovalo nije video mnogo od savremene umetnosti. „Da li joj je bio cilj da izloži sve ono što je u poslednjih godinu dana proisteklo, od dela gospodina Van der Audera do dela futurista“, naglas se pitao mladi kritičar, „ili je samo želela da da prioritet novome, što je tokom te godine naslikano?“ Ni jedno ni drugo nije bio slučaj, sudeći po Van Ostajenu. Udruženje *Kunst van Heden*, naime, nije izložilo nijedno delo tehnički veoma veštog, no emocionalno hladnog Pjer-Žana van der Audera-a (1882-1915), niti je 'pozerska umetnost' futurista dobila mesto na izložbi. Dati pregled novih trendova u likovnoj umetnosti ionako je po Van Ostajenu rizičan poduhvat, jer po njegovom mišljenju „poslednjih nekoliko godina nije ostvaren novi pravac, osim ako već pomenuta pozerska umetnost futurista i kubista ne može da iznese na svetlo dana nešto novo, nešto savremeno“. Van Ostajen je bio – brzoplet kao što kritičari umetnosti-početnici neretko jesu – posebno odlučan u odbijanju kubizma i futurizma. Ti pravci su možda bili novi, ali u Van Ostajenovim očima, u tom trenutku, to nije bila prava umetnost. Dela koja su izložena, bila su, uopšteno gledano, osrednjeg kvaliteta, iako su na njima bile i predivne slike Jakoba Smitsa i Vinsenta van Goga, „dela koja datiraju od juče, prekjuče, iz vremena Metuzalema ako hoćete, ali sasvim sigurno ne iz današnjice.“ Po Van Ostajenu, trebalo bi čak sagledati da li „u današnjici“ postoji nešto originalno, „osim dela veriste Rika Vautersa.“ Ovaj verizam po Van Ostajenu je morao da se shvati na sledeći način: „Vauters je slikar stvarnosti, ne stvarnosti, kakva se ona zaista pokazuje, već onakve kakva postaje prilikom bližeg posmatranja i veoma intenzivnog ispitivanja.“

Iz ovih reči provejava ne samo vrednovanje, već i očekivanje. Ne znajući koji će sve umetnički pravci još uslediti, Van Ostajen se pokazuje gladnim za nastavkom, za još intenzivnijim ispitivanjem 'stvarnosti'. Do toga nikada neće doći. „Rik Vauters nam je otrgnut“, napisće kasnije Van Ostajen, „u trenutku kada je trebalo da postane predvodnik nove

duhovne struje u Flandriji“.

Ispod Van Ostajenovog *in memoriam*-a stoji da je to fragment iz jednog 'članka' o Vautersu. Taj članak nikada nije pronađen, a možda će se tek negde pojaviti. Moguće je da je Van Ostajen u tom trenutku sakupljao beleške za esej koji će konačno uobličiti pod nazivom „Ekspresionizam u Flandriji“ i 1918. objaviti u dva dela u časopisu *De Stroom*. Tamo gde je Van Ostajen u svom *in memoriam*-u stao, govoreći o Vautersu kao slikaru „gromoglasne brabantke živahnosti“, u ovom eseju se podrobnije udubio u razvoj koji je Vauters prošao, udaljavajući se od čistog impresionizma, stavljajući naglasak na subjektivno opažanje i krećući se u pravcu mnogo ekspresivnijeg izraza. Više od Sezana i više od Van Goga Vauters je po Van Ostajenu pokazao da je razumeo da se u modernoj umetnosti više ne radi toliko o tome da se naprosto pokaže lično iskustvo, već o tome da se svet ubedi u viziju umetnika. U divljim i rečitim potezima umetnik bi morao da pokaže kako je svet u suštini skrojen. Vauters je u svojim kasnijim delima bio na putu da upravo to i ostvari.

„Svako može da posmatra površno, ali ne može svako da vidi stvarnost“ napisao je Van Ostajen u svom *in memoriam*-u. I sam Van Ostajen će proći kroz čitav jedan razvoj pre nego što napiše uticajan esej „Ekspresionizam u Flandriji“. Stoga utoliko više upada u oči da je upravo Van Ostajen bio taj koji je uputio poslednji pozdrav Riku Vautersu u flamanskoj, slobodno možemo reći, flamanskoj nacionalističkoj štampi. Naime, njegov *in memoriam* se nije pojavio samo u *Gazette van Kortrijk*. Članak je izašao tri nedelje ranije, 20. jula 1916. i u časopisu *Het Vlaamsche Nieuws*. Ali ne, kao ovde, na naslovnoj stranici, već skriven na strani 2.

„Treba još da se vidi kako je tačno došlo do kontakata sa *Gazette van Kortrijk*“, kaže De Rider. „Možda su novine iz Kortreja jednostavno preuzele članak iz *Het Vlaamsche Nieuws*, a verovatno su postojali bliži kontakti sa proflamanskim mrežama u zemlji – čak i u borbenoj zoni – nego što smo do sada pretpostavljali. U svakom slučaju ovaj članak dokazuje da je Van Ostajen u ovim krugovima i ranije posmatran kao bitan glas“.

Štaviše, u verziji časopisa *Het Vlaamsche Nieuws* Van Ostajenov članak sadrži jednu rečenicu više. „Da kao takvo g-đi R. Vauters i slikarovim bližnjima“, zaključuje on, ukazujuću na Vautersovo živahno delo, „pomogne u ovim tužnim danima svežom, iznova uzavrelom snagom koja je snažno prisutna u ovom delu“.

Het bordeel van Ika Loch, 1926.

Bordel Ike Loh

Uz malo truda koji je bio lak kao i svaka rutina koja se po nužnosti prirode progresivno sama od sebe razvija, podvodačica Ika Loh¹ našla se na čelu prvoklasnog bordela, objekta koji je za kratko vreme poslovao sa dobitkom vrednim poštovanja. Ipak, ovaj uspeh nije predstavljao ni najmanje iznenađenje za Iku Loh. Smatrala je da se podrazumeva da posao koji ona vodi cveta, u toj meri da je, ograđena tim samopodrazumevanjem, zaboravila da na kraju fiskalne godine svojim kapitalističkim kompanjonima plati dividendu. Kada su je podsetili na to, Ika Loh je rekla: „O da, naravno“. I pri tom je tako neizveštačeno odmahnula rukom stavljajući do znanja koliko je nebitno to što je zaboravila, da su njeni kompanjoni sebi zamerili što su direktorku štaviše brutalno podsetili na određene obaveze.

Prema ovim zakonima, kojima je u svojstvu direktorke morala da se potčinjava, Ika Loh nije osećala strah, već čisto razumno strahopoštovanje. Nikada joj ne bi palo na pamet da po sopstvenom nahođenju zloupotrebi osmočasovni radni dan svog osoblja. Striktnom poštovanju međusobnih obaveza pridavala je najveći značaj. Pošto je imala običaj da u govorima koristi opšta mesta, objašnjavala je to na sledeći način: „daj caru carevo“, „svakom svoje“, a najčešće „reda mora biti“. Time naravno ne želimo da kažemo da je u socijalno-političkom pogledu odobravala osmočasovno radno vreme. Ne. Jedino je smatrala da, dok god postoji ovaj zakon, on se izričito mora poštovati, jer u suprotnom slučaju ogrešenje o uzrok povlači za sobom i ogrešenje o posledicu i tako to žalosno ide u nedogled sve do konačnog razaranja suštine, pa čak i pojma valjanog poretka. Umela bi da kaže: „*Wrong or right it's my law.*“ Anticipirajući ovo, mirne duše mogu da vam izjavim da se Ika Loh iznenađujuće autoritarno ponašala u svom bordelu. Ako neko misli da je to sasvim prirodno, to je nesumnjivo zbog toga što se ova osobina odnosila na pogrešan objekat. Stoga: autoritarni nastup Ike Loh bio je u prvom redu usmeren prema klijenteli, da, isključivo prema njima; prema svom osoblju, međutim, nije bila ništa više autoritarna nego što je to u proseku slučaj poslodavca prema zaposlenom. Ali bila

---

¹ Ika Loh je anagram od logika; g se u nizozemskom izgovara kao h (prim.prev.)

je autoritarna prema klijenteli i pošto to svakako označava prekid sa do tada poštovanom tradicijom podvodačica, čija je podređenost klijenteli opšte poznata, ovu osobinu Ika Loh sasvim sigurno smem nazvati iznenađujućom. Utvrdivši ovu osobinu, dolazimo do same srži problema: brzi uspeh Ika Loh. Jer upravo je to čudna posledica praktične primene pomenute osobine: umesto da ta autoritarnost uvredi ili otuđi klijentelu, ovoj visprenoj podvodačici je pošlo za rukom da oni ovo svojstvo, inače strano njenom zanatu, počnu da cene kao veoma retku osobenost.

Njen nastup bio je, dakle, autoritaran otkako je otvorila ovu ustanovu. Klijenti bi ušli u salon; Ika Loh bi se odmah pojavila i osmotrila klijenta, kakvo čudno ponašanje za podvodačicu, imajući u vidu da je Ika Loh klijenta prevashodno procenjivala prema njegovim željama. Osmotrivši ga, za tili čas joj je bilo jasno. Izjavila bi: „Već znam šta želite, gospodine.“ – Ukoliko bi dotični pokušao, uprkos ubeđivanja, da preciznije navede svoje želje, ona bi ga preplavila, - rečima naravno, Ika Loh je *podvodačica* -: „Dosta, gospodine, znam. Zar mislite da sam bez znanja i iskustva? Imajte poveranja u mene: znam šta gospodin želi. Šta? – O ne, sedite i čekajte.“ A potom bi se obratila služavci: „Obavesti g-đicu Anais.“ Čim bi se g-đica Anais pojavila, Ika Loh mu ne bi ostavljala vremena da izrekne svoj sud. „Anais je ljupka, zar ne?“ A potom bi davala svoj sud u pogledu ukusa klijenta: „vitka je; - lepa je cura; - nije lepa, ali je zanimljiva; - perverzna je; - ima mala stopala.“ Čim bi, po ovoj šemi, najpre ishvalila opšta svojstva objekta, a potom odredila specijalni odnos tih svojstava objekta prema klijentu, zaključila bi, - ovu rečenicu koristi već godinama: „*elle est bien ce qu'il vous faut.*“² Time bi, po njenom mišljenju, stvar bila svršena. Potom bi usledilo njeno insistiranje na doživljaju, praktičnom izvođenju. „Soba br. 10 za gospodina X. A za gospodina Z 27. Za sobu br. 10 burgonj, pravi. Za 27, šampanjac 2. klasa. Podsticala bi oklevajuće osoblje: „hajde g-đice Anais, ta vidite dobro šta gospodin želi“, i bez premišljanja bi odvukla par ka stepenicama. Kada na trenutak nastupi zatišje u lokalu, Ika Loh bi iskoristila to vreme da samoj sebi čestita na ovakvoj brzini.

U početku se klijentima takav nastup Ika Loh nije dopadao. Branili bi se; neki bi gundali, neki bi psovka davalu do znanja da se dotičnu damu ne tiču njihove stvari. Više puta se događalo da je neki gospodin preteći napustio lokal i to uprkos tome što je Ika Loh probala da ga zadrži za skute kaputa. Ali to je nije omelo i iskreno je žalila ove glupe klijente, koji su na svoju štetu uporno tvrdili da znaju bolje.

---

2 ona je upravo ono što Vama treba

Time, međutim, mogućnosti reakcije nisu iscrpljene. Događalo bi se i to da se gospodinu X preporuke Ike Loh dopadnu i da nestane sa jednom ili drugom Anais. Kada bi ostali sami, primetio bi da je nasamaren: Anais nije bila... *ce qu'il lui fallait*.³ Ma koliko se prostodušna i priglupa Anais trudila da g-dina X izvучe iz sumornog raspoloženja nasamarenog, ništa nije pomagalo. Gospodin X gorko se požalio na svoju nevolju Iki Loh. Podvodačica je ipak ostajala pri svome. Po njenom mišljenju gospodin je vrlo nervozan danas, bolje će mu biti da ide kući, jer naravno, ona je za to garantovala, gđica Anais bi pod normalnim okolnostima sasvim sigurno obavila posao gospodinu. A u četiri oka sa Anais: „Dete moje, jasno je da se dopadaš ovom čudnom gospodinu. Ukoliko se učini nezadovoljnim, onda se isključivo tebi mora pripisati mali napor da ga zadovoljiš. Molim te da obratiš pažnju na to, tako da ne moram ponovo da ti sričem tu lekciju.“

Ubrzo je Ika Loh na osnovu ponovljenih slučajeva izvukla šemu za identifikovanje ukusa veoma različitih gostiju. Ova šema je bila razrađena u svim nijansama, što je ležalo u autoritarnoj crti Ike Loh. No ipak, igru parovima nije gradila toliko na narodskom principu da se isti istom raduje, već upravo na suprotnostima. I često se dešavalo da se nije prevarila. Ta šema bazirana na grubim podacima dala je na neki način praktične rezultate, tako da je uspeh Ike Loh pri identifikovanju zapravo bio samo puka slučajnost.

Tako je Ika Loh smatrala nespornim da gojaznom gospodinu mora da se dopada vitka žena. A devojke koje su još bile sveže u zanatu i nisu ovladale istim, bile su, po njenom mišljenju, predviđene, tj. veoma podesne za starce istančana ukusa. (Što se tiče identičnosti između predvideti i biti podesan, time mi je data prilika da ukažem da je Ika Loh u svakom slučaju smatrala da je put koji neka žena mora da pređe od kolekve do bordela unapred određen). Mladaj klijenteli slala je najkrupnije dame u bordelu. To mora da funkcioniše, smatrala je. Više ju je koštalo truda da identifikuje ukus vitke gospode, koji, glatko obrijani, svoje godine vešto skrivaju između dvadesetpete i četrdesetpete. Ali odmah bi se izvukla iz nevolje brzim i proizvoljnim odlukama, delom prihvatanjem aktuelnih, – u nedostatku drugih, - dobrodošlih narodnih mudrosti o suprotnosti boja, - plavo i crno, - a delom prizivanjem upomoć amalgama o psihičko-cerebralnim vrednostima, što je bazirano na hipotezi koja je postala aksiom Ike Loh, da sveže izbrijana gospoda, ukoliko nisu preverzni, u najmanju ruku moraju biti prefinjeni. Ukoliko

---

3 ono što mu je trebalo

tome dodam da prema uprošćenoj shematici Ike Loh, perverzija $P = PR^3$ (prefinjenost), onda postaje shvatljivo to što je, posmatrajući preveržno i prefinjeno samo kao razlike u stepenu, mislila da može da podmiri potrebe ove klijentele samo različito doziranom prefinjenošću. Ipak, mora da se kaže da je Lohovoj trebalo mnogo manje vremena da dođe do takvog zaključka, nego nama da iznesemo ovu misao. Kod nje je sve išlo u koracima jedan-dva-tri i pri tome je tri bio potpuno suvišan broj, u toj meri se činilo da su jedan i dva precizni i dovoljni. Jedan i dva su takoreći bili poput školske vežbe snalažljivosti, pri kojoj su svi učenici, uključujući najgluplje, morali da upadnu spontano izrečenim „tri“, dokazujući se pred učiteljem. Polka je za Iku Loh bio najlepši ples.

Vitke dame za gojaznu gospodu, efebi⁴ za krupne dame, tek ispilele devojke za prefinjenu staru gospodu, a za ostatak klijentele, tu masu koja pluta između dvadestpet i četrdesetpet, erotski-cerebralno zanimljive dame: to je bila u širokom crtama šema podvodačice Ike Loh, - njen radni program. Nažalost, i to bez daljnog, objekti na koje se ova šema primenjivala, nisu bili zadovoljni. Ponekad su se u finom bordelu br. 33 izmetnule grube scene psovki i uvreda. Tako se jedanput dogodilo da je jedan debeli tip vitku devojkicu koja mu je bila – ako smem da kažem „dodeljena“, odgurnuo od sebe pod izgovorom: kao trgovac kostima sit se nagledao skeleta da mu je zlo od toga. Da, efebi su se najviše bunili, tvrdili su da bi radije izabrali četiri sata zatvora nego prisustvo dama koje je za njih izabrala Ika Loh. Očito je jednoga dana moralo doći do male revolucije među klijentelom u kući br. 33. Niko nije bio zadovoljan. Jedan stariji gospodin želeo je damu efeba, a efeb damu debelog mornara, koji je sa svoje strane bio smrtno zaljubljen u damu sa kratko podšišanom kosom mahagoni crvene boje, a koju je Ika Loh dodelila glatko obrijanom gospodinu, koga je sledeći svoju shematiku uvrstila u prefinjene, no u stvarnosti je bio nastavnik na Višoj školi koji je ispoljavao niske strasti. Svi su besno napustili bordel.

Već sledećeg dana Ika Loh je prevazišla potištenost i pripremila je novu šemu, izmenivši malo prethodnu, pri čemu je iskustvo, da se mornar pokazao prefinjenijim od nastavnika, uzdigla u opšte važeću normu. Bez griže savesti odbacila je raniju šemu, u uverenju da sada poseduje kamen mudrih podvodačica.

Jednoga dana Ika Loh je svečano najavila: Prometeju. Svečanost je bila priređena jednom mornarskom kapetanu, koji je, pijan kao letva,

---

4 gr. mladići (prim.prev.)

no i dalje prilično zgodan, zavalivši se u fotelju, sedam milja oko sebe zaudarao na punč.

Prometeja! samo što su joj prsti na kratko dodirnuli zavesu i lagano je razgrnuli, već je to bilo dovoljno: stajala je ispred zavesu. Odigralo se kao da je ona sama, nezavisno od toga, pomerala svoje telo: jedna služavka smestila je tu Prometeju, a ova služavka bila je ona sama. Tako je stajala ispred zavesu od mat crne svile, njeno telo, krajnje nepomično, utegnuto u narandžastu svilu. Samo je stomak bio nag tik do ispod pupka, ali stomak je bio toliko ravan da bi, oslikavajući ga, tanki potez olovke napravio samo senku. Nije odavala devojačku sramežljivost i nije koristila znanje kurtizana. Njeni roze nokti nisu ni dotakli četku za ribanje; *bili su* svetlo crveni. Jedini nakit koji je nosila bila je ogrlica od beznačajnog akvamarina, - lepa kao što je lepa slučajnost kada buba sleti na list; - harmonija retko prikazanih stvari: tanko plavo na bledom ćilibaru njenog vrata. Oštro i besprekorno odvajala je ogrlica vrat od tela. Kosa joj je bila pepeljasto plava, bez traga frizerskog umeća. Usta joj nisu bila oštra poput rane i jedva su nosila neodređeno obećanje; zatvarala su se oko misterije požude bez reči. Njene blago okrugle linije nestajale su u tananoj nosivosti srpastih nogu; teret tankog tela skoro da joj je bio pretežak. Činilo se kao da su, okružene teškim vazduhom, noge, u poslednjem naporu, još trenutak bile savršeno lepe, pre nego što skoče pod pritiskom ovih suprotnih energija. Samo joj je u nogama ležao napor, toliko oštar je bio luk srpa. Ali njeno telo i njeno lice, bili su sasvim mirni i nenapeti: Prometej joj je izvadio mozak, kako bi napravio skroz savršenu lepotu. Najviša klasika vrste koja iz sebe crpi svoj ideal. Tako zatvorena u sebe i glupa bila je njena lepota da majčinstvo nije dotaklo njena tesna bedra. Sa gledišta plodnosti bila je bespolna. Predstavljala je kraj.

Da je Prometeja veoma lepa, uviđala je Ika Loh, no da bi se precizirao sadržaj ovog superlativa, nedostajalo joj je čulnosti. Prometeju je obukao jedan umetnik; Ika Loh je nekoliko puta htela da pokaže prstom; - želela je bez daljnjeg da Prometeja stavi crveni karmin na usne. (Naravno bila je dobronamerna; samo, Ika Loh nije uviđala relativnu vrednost crvenog karmina, nikada nije uviđala relativnu vrednost nečega. Sve što je dopuštala, bilo je u biti aksiom, koji joj se, ako se dokaže, činio istinitim). Na kraju se Ika Loh pokazala veoma zadovoljnom Prometejom. Prigušeno crno i jarko narandžasto bili su, po njenom mišljenju, dobri da nose Prometejino najposebnije svojstvo.

Prometejina lepota nije mogla da umanjuje ograničenost morskog

kapetana; sedeo je iza debelog zida punča, à priori odlučan da psuje. Šta sve nije izgovorio otkako je Prometeja razgrnula zavesu. Njena nepomičnost kojom nije mogla da savlada prinudni osmeh, dala mu je priliku za laku kritiku. Bila je glupa i izveštačena, smatrao je morski kapetan. Ika Loh je dala znak Prometeji da se okrene na prstima: - manekenski odsutno. Upravo u tom trenutku – njena leđa, gledano iz profila, bila su okrenuta ka vratima i kapetan je imao poteškoća da se koncentriše na novu seriju psovki – neko je zalupio vrata salona. Ušao je jedan gospodin u crnom kaputu, na trenutak je nepomično zastao kada je primetio Prometeju, a i ona njega, no očito je uz silovit trud uspeo da savlada oklevanje: Prometeja mu se već bacila u rašireno naručje – i veoma kratko kriknula od sreće. Pobegao je sa njom uz stepenice. Morski kapetan je na trenutak ostao uronjen u svom uzdržanom besu. Možda ga je ovaj događaj dirnuo. Da li je sada video Prometeju u svoj njenoj predivnoj lepoti, - lepa bez duše? – Odmah je šćepao Iku Loh za gušu. Udavio bi je da besposleno osoblje nije pritrčalo da oslobodi Iku Loh.

Ika Loh nije mogla da pohvata vezu. Zašto? – Naravno, nije joj palo na pamet: da se ona prevarila. Pronašla je srećan način da spremno sve pripíše punču. A ovaj gospodin, koga je Prometeja majstorski odvela, verovatno je bio džokej. „To je džokej“, rekla je. Mislila je „verovatno džokej“, ali dok su njene reči pratile misli, presabrala se, shvatajući da prilog šteti njenoj oštroj sistematici i reče „to je džokej“. Pošto tri sata nakon ovog događaja nije bilo vesti o džokeju, Ika Loh je odlučila da provali iznutra zaključana vrata.

Prometejina nepomičnost u smrti bila je jednaka njenom zatvorenom miru u životu. Trouglasta rana usled previše crvenila prelazila je u tamnoljubičasto, mat i zagasito u kontrastu sa bledim telom i jarkonarandžastim. Džokej je verovatno već odavno nestao. Uostalom, da li je bio džokej nikada se nije moglo utvrditi; ali jeste da je bio ubica iz požude, - što, međutim, ne predstavlja socijalni status. Ali ovo ubistvo je bilo više nego dovoljno da Iku Loh izbací iz takta. Zar se u bordel dolazi da bi se ubijalo, a ne da bi se, kako je ona to nazivala, zabavljalo. Ono što joj je policija ispričala o ubistvu iz požude, ostalo joj je nejasno. Nije uviđala nikakvu vezu između požude i ubistva. Dugo joj je trebalo da shvati. A i tada je njeno razumevanje bilo samo puko prihvatanje termina. Sam čin ostao joj je stran. No ipak je taj termin kasnije koristila da ukaže na ono što joj je strano.

Posledica ovog maestralnog ubistva iz požude, koje je Ika Loh krajnje

negativno ocenila, bila je bombastična reklama za bordel br. 33, koji je, iako do tada nije bio diskreditovan, ipak bio na sumnjivom glasu. Za jedan dan mišljenje posetilaca bordela se promenilo, u ogromnu korist Ika Lohinog umešnog vođenja kuće bluda i razvrata.

Ovaj preokret proizašao je iz jednog prilično jednostavnog procesa. U početku su stalne mušterije bile saglasne da Ika Loh nije uzimala u obzir njihove želje i da je autoritarni nastup ove vlasnice bio nedopustiv; pošto se, s druge strane, ispostavilo da ovakav nastup nije mogao da se ublaži, klijenti su postepeno smanjivali posete toj ustanovi. Ipak, - a to nam daje prvu kariku za objašnjenje obrnuto determinisanog uspeha Ike Loh, - sasvim sigurno se nisu svi osećali obeshrabreno. Tako su se posetioci bordela ubrzo mogli podeliti u dve kategorije: oni koji su ponašanje autoritarne podvodačice glatko odbijali, i oni koji su počeli da veruju da oni sami greše, a ne Ika Loh. Procena ovih poslednjih bila je da, čak i da se ispostavi da se Ika Loh prevari u pogledu njihovih želja, mora da za to ima dobre razloge. To je bilo verovatno; da, zapravo već ad absurdo dokazano sigurno, jer da ovo nije bio slučaj, onda bi autoritarni nastup sa stanovišta Ike Loh jednostavno značio samoubistvo, nešto što je u suprotnosti sa bićem podvodačice. I najzad, šta su oni, obični smrtnici, faktički znali o tajnoj bujici svojih seksualnih želja; šta su znali o svom nagonском životu, koji se, kao što je od znamenitog otkrića psihoanalize poznato, prevashodno manifestuje tokom spavanja i u snu. Da li su ikada kontrolisali svoje snove sa ciljem da u njima razotkriju suštinu svog nagonского života? Šta su faktički znali u pogledu svojih mladalačkih determinanti? Ika Loh je temeljno proučila psihoanalizu; nije bilo sumnje da je vladala Frojdom od a do š. Uostalom, odatle i njen autoritarni nastup: otuda je bio razumljiv i osećaj superiornosti savršene Frojdove učenice. Da, oni koji su spadali u drugu kategoriju, ubrzo su došli do ubeđenja da bi sve podvodačice revnosno morale da prouče psihoanalizu i nisu se čudili kada bi dobili kartu na kojoj je pisalo: „Br. 33 ima najlepše žene. Direktorka: dr phil. i dr med. Ika Loh“.

Ipak, njihovo oduševljenje je u prvo vreme ostalo čisto teoretsko: uvek je potrebno dosta energije, - ili slučajnosti kao surogat, - da se teoretski zaključak primeni u praksi. Posebno pod pritiskom prve kategorije nisu se usuđivali da se vrate u kuću br. 33. Ali njihovo stanovište se sve više prihvatalo: nije prošao nijedan dan, a da prva kategorija ne izgubi ponekog pristalicu, koji bi priznao da on zbilja nije bio upućen u svoj nagonский život i da je Ika Loh autoritarnim nastupom svoje znanje dokazala u praksi.

Tada se desilo ubistvo iz požude. Oni koji su spremno priznali svoju glupost klicali su zbog ovako neočekivanog dokaza. Naravno, prefinjeni su znali da pronađu bordel Ike Loh. Morski kapetan je postao jedan od njenih najglasnijih branilaca; Prometeja je pocepala sivu paučinu njegovog pijanstva i nasuprot tome jarko je blistala narandžasta svila i bolno je bilo posmatrati njen pupak, nem i lažno miran. Oni, već mnogobrojni, koji su usvojili drugačije mišljenje, ponovo su našli put do kuće br. 33. Ni kriva ni dužna Ika Loh je sada delala po principu dobro promišljene taktike. Ostala je autoritarna, samo zato što je takva i bila. Sa posledicom da je autoritarni nastup ovoga puta zaista cenjen kao superiorno znanje. Mušterije su ponovo pronašle put do br. 33, ne u nadi da će se odmah osećati udobno kao kod kuće u jednom tako dobro uređenom bordelu, u kome se izbor vrši na osnovu naučne stručnosti; ne, oni su, štaviše, kretali kao na pokajnički put u Kanosu. Oni su se osećali sasvim u svom elementu kada se ispostavilo da Ika Loh nije ljuta zbog njihovog dezerterstva; stoga su u potpunosti prihvatili njenu autoritarnost i ustrajavali bi, kada bi se našli sami sa dodeljenom damom, u potrazi za suštinom svog nagonskog života, na osnovu sledećeg podatka: partner određen od Ike Loh, poznat kao X, traži vrednost Z. Autoritarnost Ike Loh bila je garancija da odnos X-Z ne počiva na pogrešci, čak ni na *erreur sentimentale*⁵. Ipak, ova gospoda su bili toliko mudri da skepticima, koji su odavno postali retki, ne daju potank izveštaj. Ili su pak već bili toliko ubeđeni u šarm novog života koji im je Ika Loh otkrila, - a ovaj novi život ponosno su nazivali polno-cerebralni seksualni život, - da su iz potpunog ubeđenja a, - samim tim, - iz sveg grla isticali da su imali sreće sa ovim otkrićem. Ika Loh je bila u pravu, a oni su bili u krivu. No ipak se kod njih zadržalo malo skepse, ali je ona posramljivala posetioce kada bi priznali svoju skeptičnost i ukoliko su ulazili u kuću ophrvani istom, već je autoritarni nastup Ike Loh bio dovoljan da ih razoruža.

Šta je bio krajnji rezultat ovog preokreta? – Kao i ranije, Ika Loh i dalje nije udovoljavala željama mušterija. Ali mušterije su postale mudre i nazivali su svoju želju površnom. Već su se uvežbali u tome da svoje seksualne preference ne objektivizuju. Prepuštali su Iki Loh da odluči, ipak, ona poseduje ključeve najtajanstvenije tajne. Nastavila je da efebu dodeljuje damu, sa kojom ovaj u svojim zamislima nikada ne bi ni pomislio na seksualni odnos, a Anais je i dalje bila rezervisana za gospodina X. Drugim rečima: ovo remek-delo Ika Loh je upotpunila kako

---

5 sentimentalna greška

bi isključila stvarnu želju da se u nagonском životu čezne za nagonom; s druge strane, da nametne jednu štaviše ne površnu, već nepostojeću želju kao postojeću. (Pri čemu se mora primetiti da je različitim mušterijama bilo prilično lako to da prihvate, jer je njihov odnos sa dotičnom damom odavno bio nalik na odnos sa sukubom⁶). Ukratko, nije se moglo prenebregnuti iskustvo da užitak, u kojem je posredovala Ika Loh, odavno nije odgovarao ranije usvojenoj predstavi o užitku, spremno su priznavali da podvodačica nudi najviše što se od nje ljudski moglo očekivati, i dalje, kao posledica toga, da je bilo mudro raniju predstavu o užitku odbaciti kao pubertetsku iluziju.

Ubrzo je ovaj bordel važio za znamenitost u gradu. Strogo naučni bordel Ike Loh.

Jasno mi je da je, na osnovu prethodno rečenog, bordel Ike Loh opisan samo spolja; - u većoj meri je preneti reakcija nego akcija. Napomena, koju ovom prilikom iznosim, svakako je osnovana. Na moje izvinjenje usuđujem se da navedem i to, - što bi u drugom slučaju bilo bezuslovno priznanje slabosti, - da su bukvalno neophodne *nad*ljudske snage da se Ika Loh predstavi psihološki čisto, gledano samo i neposredno na osnovu njene sopstvene određenosti, znači ne indirektno na osnovu reakcija okolnog sveta, dakle ezoterijski. Izvinjenje može biti i postavljeni cilj: ova priča nije imala drugu nameru nego da određene podatke naturalistički utvrdi. Dalje bih se ipak usudio da izjavim da se Ika Lohinom biću može približiti samo indirektno. Zanemarujući njenu autoritativnost, ona tako retko stupa u prednji plan da bi se, kada ne bi bilo reakcije koje proističe iz akcije, moglo pretpostaviti da je ona samo prikaza, - kao podvodačica seksualno priviđenje.

Da se njeno biće sakupljalo u razumnost, verovatno ima svoj uzrok u tome što se Ika Loh, - još dok je bila veoma mlada, - nije više bila devica, ali od seksualnog života ponela je samo iskustvo jedne letimične radosti iza vašarskog šatora, - morala podvrći operaciji na genitalijama: odstranjeni su joj jajnici. Iz toga je usledilo ovo sadašnje stanje da ona, podvodačica, nije imala ni najmanje razumevanje za seksualni život, zapravo, da nagon jednostavno nije mogla da shvati. Za nju je to bilo puko stručno znanje, ali nije mogla da izgradi most od svog ličnog životnog iskustva ka tom stručnom znanju. Ipak, pošto je konstatovala postojanje ovog nagona kod drugih, čak i kod nekih objekata koji pripadaju njenoj ustanovi, živela je s tim kao sa činjenicom koja se mora

---

6 ženski demon koji zavodi muškarce u snovima (prim.prev.)

prihvatiti pored sebe. Međutim, činjenica da je većina kurvi kao i ona bila obogaljena, učvrstila ju je u uverenju da i drugi imaju nedostatke.

Takođe, bila je izrazito kratkovidna, - faktički na ogromnu štetu njenog poziva. Nije bila u stanju da koncentrično uvidi draži ljudske figure u celosti. Bila je prinuđena da snimi detalje jedan po jedan, da ih sakupi i iz ovog sumiranja mogla je samo ekscentrično da projektuje sliku. Dakle, to je, pre svega u početku, bila velika smetnja prilikom izbora žena koje se nude. Ika Loh se ispomagala koliko je mogla; kao snažnu prvu pomoć upregla je druga čula. Čulo dodira služilo je kao treće oko. Koliko god bilo istinito da vežba čini majstora, njoj nije pomogla da prevaziđe ovaj nedostatak. Glava i vrat kao celina ipak nisu isto što i sumiranje oba dela. Stoga je njen autoritarni nastup bio iz nužde, kako bi im nametnula neke od svojih družbenica. To što je Prometeja primljena u njenu kuću, bio je srećan slučaj. Uostalom, slučajnost je Iki Loh uvek donosila sreću. Ona je nesrećnu slučajnost pretvorila u normu bez slučajnosti.

Što se tiče osobina u vezi sa praktičnim poslovanjem, o tome se samo može reći da je Ika Loh zaista posedovala talenat za organizaciju. Bordel je bio fino namešten, bez ekstravagancije. Sobe na prvom spratu bile su uredno građanski opremljene; na drugom samo osnovnim nameštajem, no podjednako besprekorno čiste. Ika Loh nije podnosila da njene družbenice po svom ukusu kače na zid razglednice. Distanca između prvog i drugog sprata izvedena je do u najmanji detalj. Pribor za umivanje u sobi na prvom spratu bio je od porcelana, na drugom od emajla, jednostavno belog bez šarenih cvetića. Postojala je i luksuzna soba; od finog plemenitog drveta sa tamnim intarsijama, rekao bih kasni bidermajer. Pribor za umivanje u ovoj sobi verovatno je bio dragocenog kvaliteta, Markolini-Majsen iz najranijeg perioda. Vaza na noćnom stočiću sa tamno crvenom ružom. Ta soba bila je rezervisana za visoke goste.

Iz: „Van zakona“ (Vogelvrij, 1927)

Zatvor na nebu (*Het gevang in de hemel*)

Bio jednom jedan čovek koji je proveo dvadeset godina u zatvoru. Taj čovek se toliko prilagodio na svoj zatvorenički život da je na dan oslobođenja, kako se to obično kaže, teška srca napustio zatvor. Tamo je bio podvrgnut režimu velikih zločinaca. U belo-crvenoj prugastoj odeći, sa lanenom maskom, lancima i tegovima na nogama, upravo onako kako jasno možemo videti u bioskopu.

Taj čovek je činio sve što je u njegovoj moći da se aklimatizuje na novi život. To nije išlo tako glatko. Naprotiv. Tom čoveku je više puta ponavljano da je slobodan, no činilo se da mu ta potvrda nije posebno imponovala. Govorio bi da slobodu smatra veoma lepom, ali ton kojim je to izgovarao bio je izuzetno tužan. Najradije bi odlazio u kancelariju za „podršku oslobođenim zatvorenicima“. Tu se iznova barem malo osećao kao svoj na svome. Morao je da stoji u redu, a i propisno su vikali na njega. Uz malo mašte video je u plemenitim ženama koje su obavljale ovaj posao svoje ranije zatvorske čuvarice. Ove dame nisu mogle da shvate zašto im se br. 200 iz čista mira ljubazno smeška. Plemenitost se isplati, pomišljale su. Bile su to veoma jednostavne, pobožne dame iz najboljih porodica. Pošto su ogledala smatrali đavoljim alatom nijedna od njih nije došla na pomisao o njihovoj fizionomičnoj sličnosti sa zatvorskim glavešinama. I pošto su bile plemenite, nisu ni pomišljale na to da se njihov rad u krajnjoj liniji zapravo podudara sa zatvorom.

Navike iz predašnjeg života, na koje je pomišljao sa puno sete, br. 200 jako su nedostajale. Najpre je kupio zelene naočare. Na taj način je podražavao, koliko je to moguće, vizuru zatvorenika iz dobrih starih vremena. Najveći užitak bio mu je bazen. Ne da bi plivao iz zadovoljstva. Gnušao se vode. Ali prugaste belo-crvene kupaće gaće predstavljale su mu veliku radost. Čak nije ni ulazio u vodu. Seo bi na klupu dok mu čuvari ne bi rekli da je već dovoljno dugo sedeo i da može da ustane. Koliko god da mu je bilo mučno da skine kupaće gaće, toliko mu je ova opomena bila veoma prijatna. Zavoleo je čuvarice.

Pitanje smeštaja priredilo mu je besane noći. Konačno je našao nešto idealno. Prazan sobičak sa gvozdenim poljskim krevetom i pravim gvozdenim rešetkama na prozorčiću! Ali ono što ga je ovde najviše radovalo jeste to što je taj sobičak bio u ogromnoj stambenoj kasarni. Zgrada je izgrađena oko rahitičnog dvorišta. Dvorište je bilo okruženo

visokim prljavocrvenim zidovima. Ni za šta na svetu br. 200 ne bi menjao svoje jutarnje šetnje ukруг oko ovog dvorišta, od devet do devet i petnaest.

Tako mu se život činio odveć podnošljivijim. No ipak je bio krajnje izmučen. Konačno je posetio lekara. Izabrao je izvesnu kliniku jer je imala dosta sličnosti sa zatvorskom ambulantom.

Svoju boljku formulisao je na sledeći način: „ne znam šta mi je sa stopalima. Tako su mi teška.“ Lekar nije bio psihijatar. Umirivao je pacijenta. Naravno da su zglobovi pomalo oslabili od većitog nošenja tegova i lanaca.

Ovo mišljenje navelo je br. 200 da se zamisli. Razmišljao je čitav dan i kao što to biva, njegovo mozganje krunisano je plodnim rezultatom. Bili su mu potrebni tegovi i lanci poput ribi voda i ptici vazduh. Da li je riba mogla da pliva u vazduhu ili ptica da leti u vodi? Ne. Da li je on mogao da živi bez lanaca i tegova, da se oseća neometenim? To je u istoj meri bilo isključeno.

Ne oklevajući i sa prilježnom marljivošću bacio se na posao. Nije priuštio sebi ni najmanje preterivanje: nikakvu lulu, ništa ekskluzivno. Štedeo je. Drugovi su ga sumnjičili da ima štreberske ciljeve. „Škrtac“. Jednog subotnjeg jutra tražio je izlaz i bez oklevanja se uputio ka buvljoj pijaci i antikvarnoj četvrti. Lako se na njemu moglo primetiti da je u sebi vodio tešku borbu savesti. Zastao bi na svakoj tezgi prodavaca starog gvožđa. Testirao je čvrstinu lanaca, težinu tegova. Izgledao je veoma razočarano. Ali ako bi ga kasnije neko sreo u gvožđari malo dalje od pijace, jedva da bi ga mogao prepoznati. Lice mu je sijalo od sreće. Kao što je opšte poznato, od sreće čovek počne da muca. Što se desilo i br. 200. „To su tegovi! To su lanci!“ više od toga br. 200, savladan radošću, nije mogao da izusti. Drage volje je platio cenu koju je gvožđar tražio.

Za njega je sada počinjao novi život. Radnim danima nije mnogo uživao. Osim uveče. Ali u nedelju! to je bio praznik. Od ranog jutra mogao je da oseti lance oko zglobova. Nedelja je bila baš kao i pre. Sve je bilo tu: sklapanje poljskog kreveta, čišćenje sobe, šetnja po dvorištu, a potom stavljanje lanaca. Br. 200 često nije mogao da se uzdrži da ne protrlja šake. No, pošto se taj pokret nije uklapao u njegovo stanje, obično se savladavao. Pretplatio se na časopis „Opatija Tongerloa“, lektiru koju je već dvadeset godina izuzetno cenio. Izdanja ovog časopisa listao je nedeljom popodne.

Bilo je to veoma srećno vreme u životu br. 200. Bio je neko ko lagano gradi svoju sopstvenu katedralu. Samozadovoljno se smeškao kada bi

pomislio na prevaziđene teškoće.

„*Mais tous passe*“¹ peva Polin. Direktorka *O.d.PL. (Œuvre des Prisonniers libérés)*² je čula o životu i delanju br. 200. Predočila je slučaj na večernjim druženjima, jer je tema bila krajnje zahvalna. Bile su to žive debate. Sveštenici i profesori smatrali su slučaj veoma interesantnim. Sveštenici su govorili da im je sasvim sigurno Bog Otac poslao ovog čoveka kako bi neman modernog neverništva ugušio u korenu. A profesori zvaničnih i nezvaničnih, katoličkih i protestantskih univerziteta smatrali su da su dobili čudesan dokaz za tvrdnju da inteligibilna sloboda jeste najveće dobro i da ovde, naravno, ne može biti reči o opipljivoj kao apsolutnoj normi. Inteligibilna sloboda, pojam i ubeđenje da je slobodan, koje svaki čovek u sopstvenom prokletstvu nosi, time je dokazana. Sveštenici i profesori izneli su svoju tezu sa blistavim dokazima carevima, kraljevima, i državnim predsednicima. Svi bez izuzetka su bili mišljenja da ovaj sjajni dokaz neće dugo ostati uskraćen svetini kako bi se stalo na put neverništvu i zbunjujućim pojmovima slobode, koji su nažalost već uveliko potkopali narodni moral.

Tako se desilo da se br. 200 kao osuđenik pojavio na vašarima i univerzitetima. Na vašarima ga je običnom narodu prikazivao učeni sveštenik, a na univerzitetima pokazivali su ga profesori kao trijumfalni dokaz da njihova teorija nije nikakva alhemija, već da je utemeljena na živom posmatranju i živom iskustvu, na slučaju br. 200.

Sveštenik je bio debeli okrugli tip iz reda redemptorista. Udario bi u tablu sa natpisom dajući time znak klovnu da lupa u bubnjeve i govorio bi iscrpno o modernom neverništvu, podriivanju vere i vernosti kralju i otadžbini. Sklopio bi ruke i uzviknuo bi: „Zašto vas pitam. Recite zašto. Može li mi iko objasniti šta je sloboda? Da li mi neko može dati opipljiv dokaz šta znači slobodan u odnosu na Boga i Kralja? Ali zaista vam kažem: postoji viša sloboda od ovog bezbožništva i nepatriotizma. To je unutrašnja sloboda onoga koji teži da hvali Gospoda i da služi Kralju. U mom šatoru se nalazi nekadašnji osuđenik br. 200 koga svako može videti uz naplatu od 10 centi ili 20 centima. Vojska i deca plaćaju upola cene. Ovaj osuđenik ne mari za to šta čini sve vaše stremljenje za slobodom, niti za zapostavljanje Sv. Religije; sloboda koja je i izbegavanje obaveza prema našem plemenitom Kralju i isto tako plemenitoj kraljevskoj lozi; sloboda da se više ne radi; sloboda da se na njivama

1 Ali sve prođe

2 Centar za oslobođene zatvorenike

kurva i ono što se prodaje kao sloboda, a zapravo je najobičnije beščašće. Ovaj osuđenik nosi slobodu u sebi i puno je bogatiji od svih vas koji tražite slobodu van vas samih. Iz sopstvenih pobuda, svojevoljno, on želi da bude u okovima. Dokaz da vaš plač nije opravdan kada se osudi neki buntovnik. Zatvor je funkcija države i religije. I da ne postoji zatvor, vidite i sami, bili bismo prinuđeni da ga napravimo za ljude koji svojom voljom žele da idu u zatvor, da bi hvalili Gospoda i služili Kralju dajući primer građanske lojalnosti. Ovaj obični osuđenik spoznao je da zatvor ima neophodnu funkciju u državi. On takoreći želi da hrani zatvor, zato svojevoljno stupa u zatvor. Pitam vas iz dubine duše da li postoji viša sloboda od one svojevoljne da se ide u zatvor? I veća? Dodite u moj šator da za 10 centi ili 20 centima skupa hvalimo Gospoda. Vojska i deca neka hvale upola cene.“ Klovn je svom snagom udarao u bubanj.

Profesori katoličkih, liberalnih i protestantskih univerziteta govorili su isto koristeći nešto opskurniju terminologiju. Taj primer se može dovesti u direktnu vezu sa Kantovim kategoričkim imperativom: „Delaj tako da maksima tvoje volje uvek može istovremeno važiti kao princip sveopšteg zakonodavstva.“ Nije se mogla naći bolja primena nego u volji za zatvorom. Jer, govorili su profesori, kada se pođe od hipoteze: zatvor = alfa i omega opšteg zakonodavstva, ubrzo će se pomoću ovog specijalnog slučaja, prateći opšti problem, spoznati da je faktički ova hipoteza etički aksiom, da ga čak i tako primitivni ljudi kao slučaj br. 200 *nesvesno* prihvataju kao smernicu svog delanja. Prirodni zakon, etički aksiom. Tako dolazimo do potpuno nove postavke etičkog fenomena. Zatvor je aksiomatsko središte svake etike. Pošto je ljudski život u stanju etičkog uzroka, - ili psihoanalitički etičko-erotskog uzroka,- zatvor je najčvršći oslonac našeg divnog života. Hegelijanci su svakog dana bili opijeni, toliko prijatno ih je iznenadio ovaj slučaj. Njihov sistem razumnog svetskog poretka jednim udarcem jasno je dokazan. Zatvor je bio razumna ustanova kao i sve druge. Svet je bio uređen po razumnom poretku. Vidi: kad ne bi bilo zatvora, a gospodin 200 bi želeo u zatvor, bilo bi to suprotno razumu. Bilo je ovo slavno doba za filozofe.

Br. 200 je za kratko vreme postao slavan. Kao socijalnom i filozofskom dokazu ponuđeno mu je puno novca. On ga je ipak odbio, jer mu nije mogao biti ni od kakve koristi. Ni za šta na svetu ne bi menjao svoju oskudnu zatvoreničku hranu, sa antierotskim pigmentima, za bogatu večeru. Ni odeća mu nije bila potrebna. Na izložbama se pokazivao u belo-crvenom. Bilo mu je veoma neprijatno što mu nije dozvoljeno da se tako obučen uputi kući. Konačno je izdejstvovao kod sveštenika-

impresarija da za njega, br. 200, nabavi vašarska kola, napravljena u obliku zatvora. Zarade su ubrzo nadoknadile ovu pozamašnu investiciju. Tada je br. 200 doživeo svoje najsrećnije trenutke. Nepotrebno je reći da je ovaj običan čovek koji je birao zatvor umesto čistog hotela, zatvorski obrok umesto večere od *hors-d'œuvre*³ do *crêpe*⁴ Mikado ostavljao veliki utisak u zemlji i inostranstvu. Ovaj slavni čovek mogao je da poseduje sve spoljašnje užitke, odbio je ovaj raskoš i time potvrdio teze o inteligibilnoj i moralnoj slobodi. Rezultati su bili veličanstveni: narodne vođe sa svih strana su linčovane. Drugi su bili takoreći obavezni da idu u zatvor kako bi narodu dokazali da i njihovo shvatanje slobode počiva na moralnoj osnovi. Kapije zatvora bile su širom otvorene: narodni podstrekači bili su, hteli-ne hteli, obavezni da izvuku zaključak iz lekcije o br. 200. Komunisti, anarhisti i nihilisti u desetinama su nestajali u zatvorima. Nikada kraljevska kuća nije počivala na temeljima čvrste građanske lojalnosti kao tada. Religija je cvetala: mnoge mise su se čitale za smiraj duše, rođenje i maštanje. Razne crkve ubrzo su uvidele nužnost po sebi da osiguraju monopol nad proizvodnjom i prodajom svih svetih predmeta, kako bi sprečili da besramni trgovci na njima zarade. Pojavili su se novi natpisi: Rimsko-katolička fabrika sveća; uvodni kurs o inteligibilnoj slobodi, - odeljenje za devojke – kod Propovednika...; „učenje o inteligibilnoj slobodi prema protestantskoj veri i nacionalnoj nemačkoj filozofiji od Kanta do Hegela, izdato za potrebe naroda i pripadnika vojske od strane pruske države.“ Kralj je znao da položi šapu na i te kako isplativ monopol: izdavanje razglednica sa likom br. 200 u raznim ekstatičnim stanjima; u kupaćim gaćama, u vašarskim kolima, itd. Ova prodaja činila je prevashodni izvor njegovih privatnih prihoda. Redemptoristi su bili tu da poduče običan narod; jezuiti su se kretali u boljim krugovima; čak među najpametnijima nađe se neko ko je gluplji od drugih. Čak su i pojmovi sveštenika, oficira i državnog službenika kod običnog sveta zamenili ranije simbolično značenje reči milioner. Sveštenik-impresario je pre svih postao kapitalista. Ali i ovo srećno vreme za čovečanstvo je prošlo. Tako je na našem zemljinom šaru dobro u stalnoj borbi sa zlim, - ili da se religiozno izrazimo, sa nečastivim, i često naizgled biva poraženo. To su Jovova iskušenja i kada ih Jov prevazilazi, dobija duplo više krava, magarica i kamila. Bog Otac je praktičan čovek i on zna čime može da ugodi ljudima. Pisac knjige o Jovu je to veoma tačno primetio.

---

3 predjelo

4 palačinke

Nečastivi je počeo da stvara nevolje tako što je pomutio mozak br. 200. Br. 200 je mislio, slušajući glas đavola: - sve je to dobro i onako kako treba, ali na kraju krajeva ipak bedna komedija. Ova vašarska kola su zapravo bedan simulakrum pravog zatvora. I sve što radim samo je bedno podražavanje. Moram da dam sve od sebe da se izdignem iznad ovoga, moja želja za pravim zatvorom je jača nego ikada. Sve ovo je samo surogat. - To je izložio svešteniku-impresariju, kao i to da on bezuslovno hoće u zatvor. To se svešteniku nije dopalo. „Još uvek ste nam veoma potrebni, mladi čoveče, narod se još nije preobratio od jeresi. Moramo da vas prikazujemo na još mnogim vašarima i procesijama. Hoćete sada da nas ostavite na cedilu? Budite zadovoljni svojim zatvorom u vašarskim kolima. U pravi zatvor Vas ne možemo smestiti. Bilo bi to isto kao i sterilisati plodan dokaz ili odbiti čudo poslato od Boga. Mi smo odgajivači čuda poslatih od Boga. Mi smo kopači zlata od ljudskih duša.“

Tako je br. 200 odbijen. Što je nečastivi iskoristio da jasnog osuđenika još više podstakne.

Tada se dogodilo nešto strašno. Sveštenik je ponovo stajao na podijumu svog šatora i najavljuvao:

„Neka izađe br. 200 da narod vidi tog čoveka koji ne može da živi van zatvora.“

Bila je to fatalna rečenica. Kao munja skočio je br. 200 na sveštenika i zario mu oštar nož u grudi. „Tako je“, reče br. 200 sa najdubljim ubeđenjem i brižno sakri nož, dokaz svog zločina, pod prugasti prsluk, jer nikad se ne zna, možda će sudije pomisliti da nema dokaza o njegovoj krivici. „Pošto me taj sveštenik nije dobrovoljno poslao u zatvor, pošto je izgovarao nekoliko velikih reči o mojoj volji za zatvorom, obavezan sam da pribegnem odgovarajućim merama kako bih ostvario svoj ideal.“

Sveštenik je gurnut na tablu sa natpisom *vojska upola cene*, tako da je tabla pala na sveštenika. Mrtvi sveštenik i tabla podsećali su na gnusnu mrtvu prirodu. Stegao je tablu kao što brodolomac steže krstastu olupinu. Bilo je to ovako: „Vidite, uvek sam bio dobar prema vojsci. Ukažite mi sada vojničku čast.“ Iznenada se sa tablom zakotrljao među iznenađenu gomilu. Jedan starac reče: „ovaj prečasn otac sasvim sigurno ovo nije očekivao.“

Začudo: br. 200 nije odmah uhapšen. Postao je toliko slavan i bio je oslonac države, tako da se obični policajci nisu usuđivali da ga dirnu. Tumarao je celo veče vašarom. Kako bi skrenuo pažnju, osećao se obavezanim da mrtvog sveštenika dovuče do šatora *massacre-des-*

*innocents*⁵. Zabavljao se dva sata tako što je sveštenika gađao loptom koja se, odbivši se, vraćala do njega. Ni u ponoć nije uhapšen. Bio je u obavezi da se javi policiji. Policijski komesar je bio izuzetno učtiv, ponudio je br. 200 cigaru sa trakom na kojoj je bio naslikan br. 200, ali je rekao da ipak ne može da preuzme na sebe da ga uhapsi. Mogao je da razume: volja za zatvorom br. 200 bila je poznata u celom svetu. No čak i sada nakon ubistva, on br. 200 ne može da priušti to zadovoljstvo. Imao je instrukcije: br. 200 je morao da se vrati u svoja vašarska kola.

Sve dok vest nije stigla do kralja, biskupa i sudija. Ovi visokoučeni ljudi odmah su razumeli situaciju. Br. 200 im je pomogao da izgrade pravu državu. Br. 200 je stigao dotle da počini izdaju: on je toj istoj državi zadao smrtni udarac. Njegova volja za zatvorom bila je odlična; ona se mogla iskoristiti. Ali u stvarnom zatvoru br. 200 bi izgubio svu svoju vrednost za ubeđivanje pastve. Sudije su bile u obavezi da ga osude. Pohvale su prestale. Sigurno je postojala mogućnost da ga oslobode i da se ponovo prikazuje narodu; da se sam njegov zločin prihvati kao novi argument. Međutim, svakome je moralo biti jasno da svetina neće ići na tu menažeriju. Sva ta velelepna eksploatacija ovog slučaja se urušila. Već su se začuli buntovni glasovi: jeste, zašto br. 200, kad je već to hteo, nisu smestili u zatvor, umesto tog majmunisanja sa popovim čadorom? – Jedan arhiepiskop, poznati tomista, koji se pre svega istakao zbog rimsko-katoličke eksploatacije slučaja braneći svoju vladu od prusko-protestantske – (Prusi su ovu čisto religioznu stvar makijavelistički upotrebili u korist svoje državne teodiceje i samim tim potkopali svaki moralni osnov, - što naravno u katoličkim zemljama pod uticajem Aquino redivivus-a nije bio slučaj) – ovaj arhiepiskop je jasno stavio do znanja, - čist dokaz jednog skoro osamdesetogodišnjeg starca, - proces, *le cas pendable*⁶ br. 200. Br. 200 bio je uzrok preteće pobune. Imajući u vidu činjenicu da je on, koji je najpre bio najčvršći oslonac države i morala, a da je sada igrao svog malog Antihrista, on je njih, - kralja, biskupe i sudije, koji su za običan svet simboli države i morala, - bacio u groteskno svetlo. Ovde razmatranje nije bilo nužno. *Cas pendable*. Samo smrtna kazna je mogla da zaustavi pobunu. Jer veće čudo od br. 200 nije postojalo. Dakle, nije moglo biti govora o tome da ga neko može nadmašiti, čak ni kada su pridobili jednog ubogog vruga da iz zadovoljstva ubiju porodicu sa 14 članova plus služavku. Jasno i glasno: br. 200 bio je i ostao čudo. Br. 200 je eksploataciju svog slučaja uvek

5 Pokolj vitlejemske dece

6 težak slučaj

prepuštao njima – mudrim državnicima i dobrim crkvenim glavešinama. Sada je ovaj čovek, sve sa svojim čudesnim slučajem, prešao u suprotni tabor. Zamislite, gospodo sudije, da jedan bogati vlasnik stoke sa argentinskih pampi stavi na raspolaganje svoju stoku 'Libigu'. Iznenada raskine ugovor i pređe na konkurentsku firmu. Za ove firme to je pitanje života i smrti. Ali slučaj br. 200 je hiljadu puta gori, jer se naša firma zove: religija, moral, država i Co. Ne možemo da sudimo dovoljno strogo; neka naša presuda bude nasip protiv narastajuće reke nemorala. U svakom slučaju: jedan zakon mora odmah da se obznani: da se vrati na snagu smrtna kazna.

U međuvremenu je br. 200 bio u pritvoru. Nepotrebno je opisivati njegovu sreću. Ona je imala samo jednu mračnu stranu. Mislio je: kada bi sudijama sada sinula ideja da me osude na doživotnu. Ako još jedanput u svom životu budem oslobođen, obavezan sam da počinim još jedno ubistvo, kako bih učinio da moje zasluženno pravo trijumfuje. Br. 200 još uvek nije imao pojma šta sa njim nameravaju. Dok jedanput tamničar nije rekao: „Možete biti uvereni, držite glavu na ramenima, jer ćete dobiti po glavi.“ – „Odlično“, odgovori br. 200, „po glavi u našoj zemlji znači doživotno.“ – Grešite, po glavi znači po glavi. Kralj tu više ne dodeljuje pomilovanje.“ – „Mislim da je to malo oštro“, reče br. 200 i utonu u misli. „A ranije sam imao specijalnu audijenciju kod kralja. I četvrt sata sam se sa decom igrao zatvora. Prestolonaslednik je glumio stražara. Bio je odličan. Čestitao sam mu. Njegovo kraljevsko visočanstvo uvek može da zaradi za hranu, rekao sam. I pri tom stavu sam ostao i pred socijalistima, koji tvrde da kraljevi i prinčevi ne služe ničemu. Rekao sam: dok god sam živ, mora da postoji zatvor, a prestolonaslednik je najbolji stražar koga možete zamisliti. I sada me kralj ostavlja na cedilu. To nije lepo. Ne, to nije lepo od našeg viteškog vladara“. Ali u biti br. 200 je zadržao dobro raspoloženje.

No, njegovo stanje je bilo puno gore nego što je mislio. Parola je glasila: „Kazna za primer, kako bi se ugušila revolucija.“ Tu se ništa nije moglo učiniti. Tako je br. 200 suđeno po kratkom postupku. Slaba odbrana. Čak i br. 200 je to primetio. „Kakve su to baljezgarije, g-dine advokat.“ Na šta je branilac rekao: „U Vašem slučaju nema šta da se brani, br. 200. Vaše zlo delo može se uporediti samo sa Judinim. Juda je faktički, sudskim jezikom rečeno, izdao samo jednog jadnika. Ali vi ste izdali čitavu zemlju: crkvu, kralja, državu.“

Presuda je glasila: smrtna kazna bez pomilovanja. Br. 200 je izgubio strpljenje. Ta igra je sada dovoljno dugo trajala. Stvar je ipak bila

vrlo jednostavna. Svi su okolišili. On je hteo svoje pravo i zato je ubio sveštenika. Ranije su mu klicali pohvale i tada je hteo isto što i sada. Nije bilo ozbiljno to što su činili. „Ne, gospodo porotnici i sudije, to više nije pravosuđe. Pravo je ovde silovana devica.“

Zbog ovog pornografskog izraza br. 200 naplaćena je kazna od 26 fr. – „Tih 26 fr. rado ću da platim“, dodade 200, „ali neka izostane smrtna kazna.“ Ništa to nije pomoglo.

Tada se pojavio ispovednik. Obratio se sledećim rečima:

- Br. 200 i moj dragi brate Evgenije. Znam: mnogo ste grešili u svom životu. Ali dobro koje ste učinili ovde gore vam nije zaboravljeno. Tu je sve takoreći zapisano u velikim knjigama.

- Gde je to gore?

- Tamo, reče ispovednik pokazujući kroz rešetke na nebo.

- Ništa za to, reče br. 200, tamo nema rešetki. Tamo neću da stanujem.

- Svaki čovek mora da teži za tim najvišim domom.

- Ako na nebu nema zatvora, neću da živim na nebu.

- Svako tamo živi po svojim željama, ali želje se tamo pročišćavaju.

- To je govorio i drugi pastor i zato sam morao živeti u vašarskim kolima umesto u pravom zatvoru. Ne, sa tim kolima na nebu ne mogu ništa uraditi.

Potom je ispovednik nastavio:

- Ovde gore je sve zapisano u velikim knjigama. Postoji knjiga zasluga duše i knjiga dugovanja duše. I kada duša stigne na nebo, napravi se bilans. Oni koji imaju pozitivan saldo ostaju na nebu. Oni koji su do ušiju zaduženi, idu u pakao. Možeš se pouzdati u svoju knjigu zasluga. Sigurno imate i velika dugovanja. Stoga zajedno pravimo malu istoriju Vašeg života. Tu je pre svega veliko nedelo: na listi dugovanja imate krijumčarenje i ubistvo. Da zanemarimo ubistvo, to je mogao biti nesrećan slučaj. Ali krijumčarenje, tj. krađa od države, jeste velika crna tačka protiv Vas. Krađa na štetu države je, posle krađe na štetu crkve, najgori slučaj nepoštenja. Ali kasnije, kada ste izašli iz zatvora, sigurno je da vas je pogodila nebeska milost, tako da ste tokom godina ostvarili veličanstveno delo, kojim ste crkvi, kralju i državi, a da toga niste bili svesni, ukazali ogromnu pomoć. Time mislim na Vašu volju-za-zatvorom, to veliko delo Vašeg života, veličanstven primer kako svetina može da se vrati sa stranputice. I to stoji zapisano tamo gore. Zlatnim slovima u Vašoj knjizi zasluga. Ova stavka biće odlučujuća u Vašu korist prilikom povlačenja bilansa Vašeg života. To ćete za nekoliko sati i sami moći da konstatujete. Zato nadajte se dobroj budućnosti.

- Pratimo li istoriju Vašeg života, videćemo kako zloduh iznenada ponovo zaposeda Vašu dušu i kako Vas navodi da se pobunite protiv vlasti. On se vama služi da ismeje vlast, tako da već vidimo kako nemani bezverja bestidno slave svoje težnje. To je plod Vašeg strašnog dela. Vaša kazna je zaslužena. Kada bi se nekome dvaput mogla odseći glava, čak ni to ne bi bilo previše. Ali pošto Vi s ljubavlju prihvatate smrtnu kaznu, možete da se otkupite od ovog prekršaja. Možete, - pa neka to bude samo naizgled – da odajete utisak o zadovoljstvu što idete u smrt kako bi se povratila čast crkvi, kralju i državi. Ako biste bili u stanju da na gubilištu izreknete „zaslužio sam“ – a toliko očekujem od Vaše hrišćanske odvažnosti, - onda možete da računate na lepo mestašće na nebu. Ako mi svečano obećate da ćete to uzviknuti, napisaću vam ček za fotelju na nebu. Ovde vam je moja čekovna knjižica. Vidite: *Administracija neba i pakla*, deoničarsko društvo. Direktor: Bog Otac. Ako posedujete ovakav ček od mene, na onom svetu vam se ništa ne može desiti.

- Ne želim fotelju. Hoću zatvor na nebu, reče br. 200 prosto i odlučno.

- Zatvor na nebu takođe možete imati. Mi isporučujemo sve. Morate da zamislite nebo kao ogroman magacin. Magacin Verthajm u Berlinu dogurao je dotle da isporučuje bele slonove. Ali nebo je mnogo veći magacin. Nebo je veće od zemlje i ta površina je takoreći magacin. Tamo se sve prodaje. I zatvor možete imati ako vam to pričinjava zadovoljstvo. Sa ovim bonom.

- Neka dođu.

- Stanite! najpre svečano obećajte da ćete na gubilištu reći: „zaslužio sam ovo.“

- Ne mogu to da obećam.

- Onda nećete dobiti zatvor na nebu. – I sveštenik učini pokret kao da će da ode, a da mu ne da oprost. Efekat nije izostao.

- Hej, stanite, povika br. 200, uplašen da je propustio šansu da dobije zatvor na nebu, hej stanite, ne idite tako brzo, prečasní oče. Dajte mi još vremena da razmislim. Reći ću to. Sam ću reći. Obećavam.

- Na sreću. Sveštenik izvadi čekovnu knjižicu i napisa fizičko-metafizički bon.

N E B O I P A K A O
Deon. društvo
Kapital: X00,000,000
Sedište društva: N e b o   Administracija:
Direktor: B o g O t a c
Bon br. ....
Važi za
JEDAN (1) ZATVOR NA NEBU
Isporučiti: nosiocu bona
Zatvor . . . , 25. avgust . . .
Punomoćnik,
Paulus-Franciskus Jostenius,
delitelj milostinje u zatvoru.

S verom u budućnost, br. 200 se pope na gubilište. Pobrinuli su se da dođe ogromna svetina. Ispostavilo se da se svetina pobunila. Glavešine su jadnog br. 200 dovde dovele. Iskoristili su ga. Simpatije su bile na njegovoj strani.

Kada je dželat smestio br. 200 na giljotinu, 200 reče, kada je shvatio ozbiljnost situacije: „samo časak, molim.“ Okrenu se ka gomili i uzviknu:

- Zaslužio sam ovo!

Ugleda gomilu ukočenu od čuđenja. „O, moram da dodam još koju reč, jer ako ne kažem, prokockaću zatvor na nebu.“ I povika glasno:

- Zaslužio sam, zatvor na nebu!

Dželat ga uhvati za kragnu. Davalac milostinje dao mu je znak. Taj br. 200 uvek mora glupošću da upropasti jedno lepo delo.

Kada je br. 200 intuitivno shvatio blizinu sekire, pokušao je da dà još jedan znak. Pokaza na svoja stopala: tu su zapravo morali biti lanci.

Dok se sekira spuštala, br. 200 pomisli: ovo je pravna greška.

IV savremeno društvo

ANELIS VERBEKE

Anelis Verbeke (*Annelies Verbeke*, 1976), flamanska spisateljica, studirala je Germanistiku u Hentu i dramaturgiju u Briselu. Osvojila je nekoliko nagrada, između ostalih i prestižnu književnu nagradu *F. Bordewijk* 2015. godine, i književnu nagradu *Opzij* za roman „Trideset dana“ (*Dertig dagen*) 2016. godine. Njena dela prevedena su na 22 jezika. Osim romana piše i pripovetke, novele, pozorišne komade i filmska scenarija.

U svom nagrađenom (*Debuutprijs*, 2004), debitantskom romanu (*Slaap!*) Anelis Verbeke nam dočarava agoniju dvoje glavnih junaka, Maje i Benoa, koji pate od nesanice. San i java se poigravaju njihovom psihom dok granica između te dve krajnosti nestaje. Kako se psihički problemi glavnih junaka usložnjavaju, tako i priča postaje sve apsurdnija, mračnija i teža za praćenje, dočaravajući time stanje svesti neispavanih, poremećenih junaka.

Iz: „Spavaj!“ (*Slaap!*, 2003)

Sve je iz mene isticalo, sve dok nije preostala samo beskrajna iscrpljenost. Hteo sam da se oduprem tome, da potčim za njom, da spasem stvar, da vratim vreme, nešto. Doživao sam njeno ime, aliono je odzvanjalo u mojoj lobanji. Čak i da je htela, nije me mogla čuti. Noge su odbijale da me snesu niz stepenice. Potrefio sam još stolicu do prozora i dok su mi se oči sklappale pogledom sam pretraživao ulicu. Kako je moguće da me san, koji sam tako dugo bezuspešno bio tražio, izaziva u ovaj zao čas? Video sam kako je spretno ukrala bicikl. Usta su mi bila suva, oči su mi se prevrnule. Kada sam svoj olovni pogled poslednji put uspeo da usmerim na pločnik, nestala je. Polako sam klizio sa stolice na tepih.

Prelazak sa grube vune na glatku kožu ulješure nimalo me nije začudio. Sunce je bilo visoko, galebovi su nepokolebljivo kreštali. Poda mnom su jata riba sisala alge sa Frederikovih slabina. Ovde sam želeo da budem, ovde sam želeo da ostanem. Plovili bismo za Englesku i za Maroko. Oko celog sveta i nigde ne bismo stali, nikog ne bismo sreli, nijednu kuću ne bismo videli, ne bismo jeli. To je bio moj san, ispunjenje je moglo večno da traje. Ovog puta se nisam dao prevariti. Preskočiću buđenje.

„Gospodinu je izgleda sve potaman?“

Trgnuo sam se. Opet je progovorio. Nisam zaboravio tu uzvišenu, prefinjenu strogoću koju sam poslednji put čuo kao sedmogodišnjak.

„Frederiče“, uzdahnuh razneženo i pomazih delić njegove ogromne glave. Promakla mi je emocija skrivena iza mlaza vode koji je ispustio kao odgovor. Zahvatio sam ga šakama. Bilo mi je žao što sve ove godine nisam pokušao da razgovaram s njim.

„Kako je mali Benoa?“ Pitanje je delovalo iskreno, mada je možda prikrivalo dašak podozrenja.

„Ah, Frederiče, zar ne znaš? Ti uvek sve znaš?“

Ćutao je kao da se osetio zatečenim, a zatim skromno reče: „Ma dajte, zaista ne znam sve. Zar ste to mislili? Ih, ne, ne, sve, to bi bilo baš mnogo. Pa kažite već jednom: snalazite li se?“

„Recimo, Frederiče, da želim da ostanem ovde.“

Zagrcnuo se na talas koji nas je poklopio i oštro se nakašljao na disajni otvor na glavi.

„Jeste li poludeli?“

„Čvrsto sam odlučio. Želim da ostanem ovde kod tebe, na našem dragom moru, u mom snu.“

Glasno je zastenjao i ljutito lupio repom o vodu. Ogroman talas smoćio mi je odeću.

„Ali ne možete ovde da ostanete. Pomislite samo na posledice po nas obojicu.“ Nisam razumeo zašto paniči i nežno sam ga mazio.

„Smiri se, Frederiče. Samo plivaj, sve će biti u redu.“

„Ne!“ urliknu on. „Ništa neće biti u redu. Ako ostanete ovde, i ja ću umreti.“

„O čemu pričaš? Ti ne možeš da umreš, ja sam te izmaštao.“

„Niste! I vi ste isto tako u mojoj glavi“

Plivao je sve brže. Voda je tupo i preteće zapljuskivala. Crne alge su mi se uplele u prste. Kako sam ih zbacio, tako su se ponovo uspuzale na mene kao kakve brze zmiје. San me više nije slušao.

„Ludost. To bi onda značilo da stvarno postojiš.“

„A šta je tu tako ludo? Zar ulješure ne postoje? Zar vam Fjetergardenov zakon ništa ne znači?“

Zavrtelo mi se u glavi. Niti morskih algi stezalesu mi krvotok.

„Kada se dva bića istovremeno međusobno sanjaju, ostaju međusobno povezana. Probudi se čoveče, prestajemo da dišemo! Nasukao sam se.“

Učinio sam bolan pokušaj da ustanem. Istog trenutka mi je blatnjavi talas ponovo izmakao tlo pod nogama. Blato? Gušio me je napad panike.

Male ribe sa Frederikovog boka izvrnule su se na leđa i zasmrdele. Galebovi su padali kao obluci i teških krila tonuli u smeđi mulj koji se brzo sušio. Sunce se prigušilo.

„Frederiče?“

Ispljunuo je blatnjavi mlaz kroz mlaznicu, koja se zatim sasvim otvorila i raspukla uz zvuk koji je bio dovoljno visok da polomi staklo. Oštar bol koji mi je probadao bubnu opnu, počinjao je da kruži po glavi. Šakama sam pritiskao uši i otvorio oči što sam više mogao.

Video sam kako kroz prozor upadaju sunčane mrlje. Zastrašujuća vika ulješure je i dalje tkala užarenu glasovnu nit kroz moj mozak.

Ustao sam. Pisak koji je Frederik ostavio u meni, održao se i rastao je kao nešto veliko i preteće u grudnom košu. Zgrabio sam svoju glavu, ali nisam mogao da ugušim razarajući bol. Čini se da je ono što je sledilo imalo malo veze sa mnom.

Umesto da sednem na stolicu, popeo sam se na sto.

Umesto da zapali cigaru, plamen je zahvatio stolnjak.

Stajao sam na zapaljenom stolu, a nešto kasnije na pločniku.

Komšinica mi je polila nogavice kofom vode. Na ulici su me gledali prolaznici. Otrčao sam iz njihovog vidokruga.

Sledećeg trenutka tresao sam se na sedištu napuštenog vagona. Ustanovio sam da opekotine čine da čoveku bude hladno. Tek pre nego što su se vrata zatvorila, u vagon su ušli jedna usamljena žena u čizmama od lateksa i jedan bleđi dečak. Zauzeli su mesta na klupi preko puta i ćuteći zurili u mom pravcu.

Posle petnaest minuta, žena promuklim glasom reče: „Život je kurva, gospodine“.

„Kurva!“ ponavljao je dečak smejući se.

Trčao sam od perona do nasipa. Miris račića je iz daljine dopirao do mojih nozdrva. Pored mene je na površinu izbačen tovar kraba. Masa ljudi koja je navirala zaklanjala mi je pogled i rasplamsavala moj nemir. Progurao sam se kroz gomilu i pogledom uhvatio snimateljsku ekipu na obali. Pogledao sam gore u galebove koji su kruženjem i kreštanjem ukazivali na mesto nesreće i sve brže sam se probijao do prve grupe posmatrača.

Poslednje što sam video bio je ogroman rep koji je nemoćno pokušavao da sa sebe zbaci kanape spasilačkog tima. Činilo se da su spasioci digli ruke, sa tužnim strahopoštovanjem napravili su par koraka ka moru koje se povlačilo ravnodušnim talasima.

Gledao sam crnu masu koja se talasala i iz koje je moje kretanje pažljivo pratilo jedno veliko okruglo oko. Crnilo se izlilo u pesak, kao mastilo iz bušne patrone i zatim je obojilo i letnji vazduh, sve dok više nisam video ni prst pred nosom. Zastrašujuća vika u mojoj glavi je utihnula kao povetarac u prolazu koji je, pre nego što će se smiriti, do mene doneo još par reči nekoga ko je čitao novine.

„Ukopava se svojom težinom.“

Otvorio sam oči i pogledom prelazio preko desnog zida sobe. Tamno zelene zavese su se njihale na vetru koji je duvao kroz otvoren prozor. Na zidu je visio veliki sat, čija se kazaljka odvušla do sedam i petnaest. Ništa nije ukazivalo na to da li je u pitanju jutro ili večer.

Nosio sam široke bele pantalone. Zavrnuo sam jednu nogavicu do kolena i posmatrao opekotine koje su delovale uredno zbrinute.

Tek tada sam primetio malog debelog čoveka koji je sedeo na stolici sa leve strane mog kreveta. Naslonio je bradu na svoje bucmaсте savijene šake i posmatrao me je. Povremeno bi mi se činilo da primećujem kako nakratko mršti obrve, usled čega bi se i moje skoro neprimetno podigle.

Najzad reče: „Ja sam vaš psihijatar. Doktor Miler mi je ime.“

Rukovali smo se. Bio je to čvrst stisak, kako i dolikuje.

„Počnite“, reče dok je iz džepa svog somotskog odela po meri vadio malu beležnicu i Parker.

I počeo sam. Prvi put u životu sam ispričao. Čitavu tragikomediju koja je počela rastrzanom atmosferom skoro nepodnošljive blažene topline, dok sam ležao u majčinom krilu jednog sunčanog dana pored našeg dragog mora. Ležim sa glavom na njenim nogama, a ona mi plavim peškirom briše stopala. Pre nego što uzme moje cipele, ljubi mi svaki prstić i govori za koga je poljubac. Kod poslednjeg prsta kaže: „Ovaj je za uvek.“

Priču koju sam ispričao doktoru Mileru već sam hiljadu puta napisao i hiljadu puta video. Krupan kadar majčinih stopala koja plešu po pesku prelio se u Majine noge pod kojima se izmiče pod *Sport* kafea. Slika Frederikovog mora naprasno je prekinuta sivom scenom na bazenu, u kojoj ubogi spasilac pod neonskim svetlom čita *Putovanje na kraj noći* - *Voyage au bout de la nuit* - koja se opet transformisala u rokoko luster za koji se Klarće čvrsto drži pre nego što će se uz dugi zamah gipke majmunice baciti na krevet. Dok je film o mom životu pokazivao kako mi monahinja izvlači ruke ispod čebeta, duboki, baršunasti *voice-over* govorio je o svim besanim satima u kojima se demoni podsmevaju mom

zagrljaju sa snom.

Slušao je pažljivo, skoro napeto. Reka mojih reči malo je usporila kada sam spazio da je doktor Miler zauzet guranjem poklopca svoje olovke u desnu nozdrvu, ali budući da me je i dalje gledao pogledom punim nepokolebljivog interesovanja, pokušao sam da ne obraćam pažnju na ovu čudnu aktivnost. Inače, koji trenutak kasnije izvukao je poklopac jednako mirno.

Kada je moja priča došla do pretećih olujnih oblaka i galebova koji kruže pokazujući gde se nasukao moj partner iz snova, doktor Miler se nagnuo ka meni, raširio ruke i veselim glasom rekao: „I onda ste našli kita.“

„Ulješuru“, rekoh tiho.

„Ulješuru“, ponovio je. Koraćao je po sobi na svojim kratkim nožicama. S vremena na vreme bi se zakašljao kako bi prikrio kikotanje. Sat je svoje kazaljke sve glasnije gurao dalje, a mene je obuzimala intenzivna napetost; ovaj čovek će me prozreti. Fiksirao sam njegove usne još pre nego što je progovorio.

Zastao je da pogleda ka vratima i zatim se naglo okrenuo.

„Da li je to istina?“ upita.

Klimnuo sam glavom.

„Da li je to vaš život?“ ponovo sam klimnuo glavom. „Ali to je tako lako!“ uzvikunu. „Zaljubljen u mamu, dragu kurvu koja zrači svojim kulinarskim veštinama i dubokom ljudskom snagom, povrh toga užasna trauma od monahinja i bujna mašta... dragi čoveče, zakasnili ste više od veka da se rodite! Mogli ste da postanete veliki simbolista, a sada ste kliše! Crvenokose žene koje su smaknule Isusa sa krsta, snažne dame sa halterima koje šetaju prasiće¹, prava stvar za vas. Smem li da pitam: jeste li spretni sa četkicom?“

Zbunjeno sam odmahnuo glavom.

Samo što je time zaokružio svoj deontološki neodgovoran govor, uz snažni zamah su se otvorila vrata. Na njima je stajala velika, krupna žena sa rukom na boku. Umorno je pogledala doktora Milera. On je nadmeno uzvratio pogled, ali je istovremeno nervozno čupkao porub svog sakoa.

„Gospodine Miler, mislim da je vaša sesija završena“, reče strogo. Nije mi promakao njen primorski akcenat.

Pre nego što je nestao u hodniku, Miler ju je hladno pogledao. „Doktor,

---

¹ Slike Felisjena Ropsa (*Félicien Rops*), *La Tentation de saint Antoine* i *La Dame au cochon - Pornokrates* (1878)

gospođice, doktor“, prosiktao je. Bila je za dve glave viša od njega i imala je torzo bacačice diska. Kada su se njegovi koraci izgubili, uperila je pogled na mene i rekla: „On nije pravi psihijatar, znate, on živi ovde.“ Kako nisam ništa odgovorio, ona nastavi: „Ja stvarno radim ovde. Zovem se Lili.“

Stisak njene ruke zgnječio mi je prste. Zapravo, ljudi bi smeli da dobiju ime tek kada odrastu. Džin po imenu Lili, sigurno je vodila tužan život.

„A ko ste beše vi?“ upita.

„Ja sam kliše“, odgovorih srećno.

Klimnula je glavom. Pitanje je očigledno bilo pokušaj da se dokuči u kojoj meri me je zahvatilo ludilo. Da sam odgovorio „Benoa De Hiter“, bilo bi još nade. Bilo mi je malo žao zbog nje.

„Da“, reče, „da.“ Pomerila se malo u stranu i pokazala ka hodniku.

„Provešću vas malo.“

Ludnica. Tu sam sad. Pratio sam Džin-Lili kroz hodnike, pokušavajući odmah da stvorim sliku osnove zgrade, puteva za bekstvo. Bio sam kliše, znao sam šta mi je bilo činiti. Podrazumevalo se da ću pokušati da stignem na drugu stranu ovih zidova.

„...Sutra ujutru ćete upoznati svog psihijatra. Videćete da život u našoj ustanovi nije tako strašan kao što možda mislite...“

Čuo sam samo polovinu onoga što mi je Džin-Lili pričala. Stigli smo do nekih staklenih vrata koja su se mogla otvoriti samo na šifru. To me je podsetilo na priču koju mi je jednom ispričala Viki iz *Sport* kafea. Na odeljenju za dementne, lečilišta u kome je bila smeštena njena baba, korišćena je šifra 4711, zbog kolonjske vode na koju su mirisali stari. A niko od njih nije uspeo da zapamti šifru. Ali Džin-Lili je čuteći shvatila da je moj mozak živnuo kada sam video kako pritiska trojku. Kvazi nonšalantno mi je zaklonila pogled kako bi ukucala preostale cifre. Koja šifra ide uz ludaka?

„...Većina stanara se trenutno nalazi u prostoriji za rekreaciju. Odvešću vas malo tamo da možete da se upoznate...“

Pitao sam se da li su upoznati sa požarom koji sam izazvao u svom stanu. Morali bi biti. Delovalo mi je preterano zatvoriti nekoga zato što je pao u nesvest videvši ulješuru na izdisaju. Naravno, izgorele pantalone su ih navele na razmišljanje.

Kada sam se, iza Džin-Lili, uvukao u prostoriju za rekreaciju, odmah sam se unervozio. Miler je sedeo na klupi u čošku i posmatrao dva muškarca koja su se potukla za ping-pong stolom. Jedan negovatelj se

isprečio između njih kako bi stišao strasti, a Miler je užurbano škrabao olovkom po svom blokčetu. Kada me je spazio, zvanično je klimnuo glavom. Uzvratio sam.

Pažnju mi je privukao televizor na zidu preko puta, u trenutku kada je spiker završavao rečenicu rečima „ulješura isplivala“. Malo je falilo da stanem iza Džin-Lili kako bih izbegao četrnaest radoznalih očiju pacijenata pored televizora. Njihovi pogledi bili su spektar različitih poremećaja koji su ovde smešteni. Ali prizor na ekranu iza njih prikucao me je za pod. Nisam mogao da podnesem ono što je spiker imao da ispriča o pedesetogodišnjaku koji je pokušao da se uspuza u ogromna usta ulješure, divljački gurajući posmatračice i spasilački tim koji je sve nasilnije nastojao da ga odvrati. U svom prvom televizijskom nastupu, kliše je pokazao želju da se vrati u matericu.

Odlučio sam da ostanem još malo, barem dadokučim koja šifra ide uz ludaka. Takođe sam želeo da posmatram svoje cimere kako bih shvatio šta je to što je njima, što je nama, zajedničko. Jer, uprkos njihovoj raznovrsnosti, postojalo je nešto što je njih, što je nas, povezivalo, nešto što se podrazumevalo, ali je ipak ostajalo skriveno.

Za vreme obroka su mi čula bila najoštrija. Držao sam se po strani i nisam se upuštao u Milerova introspektivna pitanja. Pružio mi je bistrinu, ali nadalje ću sam voditi istraživanje. Ipak, tražiti veze između uplašenog momka velikih plavih očiju, koji je smeo da jede samo plastičnim priborom i bake koja je svakome ko je želeo da čuje pričala o deci koju je svojim paranormalnim sposobnostima spasila iz kandži pedofila, bila je uzaludna zanimacija. Kao i između žene koja je ili na sav glas plakala ili se na sav glas smejala u zavisnosti od toga šta bi joj gorostasna prilika doviknula sa trpezarijskog prozora, i neurotičnog Azijata koji je papirni stolnjak cepkao na tračice i na svakih pet minuta uzvikivao „Sad!“. Pored mene je sedela žena koja je sve opsesivno brojala. Svojom lepotom me je odvušla od istraživanja.

„Koliko dugmića imaš na košulji?“ upita iznenada. Začudio me je njen slatki radijski glas.

Pogledao sam na dole, ali ona mi nežno, sa dva prsta, podiže glavu. Prelazio sam rukom po grudnom košu i stomaku i rekao: „Šest.“

„Greška! Osam! Zaboravio si one na rukavima!“ smejala se. I ja sa njom.

„Kako se zoveš?“ upitah.

„Ineke“, reče, „pet slova, tri sloga. A ti?“

„Benoa“, samo što sam to izustio, shvatio sam zašto su joj oči postale tako velike i pune nade. Mislio sam na Maju, koja je ponekad u trenucima odsutnosti imala isti takav pogled. Oterao sam njen osmeh jer je poljuljao moj mir, pogledao sam u Ineke i čuo sebe kako odgovaram: „Pet slova, tri sloga.“

„O“, prošapta Inekei usne joj zadrhtaše. Čudno je što sam tek posle primetio šta se u sledećem trenutku oko mene dešavalo, to što je uplašeni momak skrenuo svoj plavi pogled, to što je negovatelj prišao i zastao, to što je Azijat uzviknuo „Sad!“, to što je Milerova olovka škrabala po papiru i to što je jedan od svadljivih ping-pong igrača gurnuo ruku u pantalone. Jer, sve što sam u tom trenutku osetio bile su njene usne i njen jezik na mojima, njena ruka u mojoj kosi. Možda su najblaženiji poljupci oni koje najmanje očekujemo, najlepši trenuci oni u kojima nemamo vremena da sve unapred upropastimo razmišljanjem. Možda sam to oduvek i znao.

Noću bi se Ineke ušunjala u moju sobu. Džin-Lili, koja je uglavnom radila noćnu smenu, tolerisala je to bez reči. Nemoguće je da nije znala. Dva ludaka u krevetu, to se čuje. Bio je to sportski seks, utešni seks, seks na život i smrt. Onaj seks koji daje utisak da su ti svi gresi oprošteni. Dok smo se tucali, Ineke nije brojala.

Kada bih joj nakon uloženog truda još malo milovao grudi, sledili su opsežni numerički podaci njenog postojanja. Bio sam devetnaesti čovek sa kojim je spavala. Ovo je bio devetstotridesetosmi orgazam do kog nije došla sama. I interesovanje koje je pokazivala za moju prošlost bilo je usmereno isključivo na seks i cifre. Koliko puta? Sa koliko žena? Koliko puta po ženi? Umesto odgovora, zaspao bih sa jednom rukom među njenim nogama, a drugom na njenom srcu. Nije shvatala šta mi je pružala. Brojala mi je ovčice.

„Koji ti je omiljeni broj?“ pitao sam je naše poslednje zajedničke noći.

„Nula“, reče.

„Zašto?“

„To je i najmanji i najveći broj. Nula dolazi pre jedan, ali i nakon najvećeg zamislivog broja.“

„To poslednje nije tačno.“

„Pre nego što se rodi, čovek je nula, i kada umre opet je nula.“

„Na neki način možda, da.“

„Nije slučajno okrugla cifra“, reče misteriozno.

„Zapravo, najveći deo svog života sam već nula“, smejao sam se.

Pogledala me je vrlo ozbiljno i mirno je rekla: „Ne, ti si pedesettri, ja sam tridesetdevet. Ali bili smo i postaćemo nula.“

„A to je po tebi neko blaženo stanje?“

„Ne, to je samo nula.“

Čudan neki ženski stvor kojeg sam ovde upoznao. Ali bila je prelepa. Da nismo zatvoreni, venčao bih se s njom.

„Koliko dugo si navučena na brojanje?“

„Od trenutka kada sam naučila da brojim.“

„A šta ovde pokušavaju da urade povodom toga?“

„Bila sam jako nesrećna kada sam završila ovde. Ali naučili su me da brojim i unazad. Sada se osećam mnogo bolje.“

„Da brojiš unazad?“ Osetio sam da nešto navire, nešto veselo, neki odgovor.

„Tri, dva, jedan, nula“, reče.

Skočio sam k'o oparen i počeo da oblačim pantalone. Ona je ćuteći zurila u mene.

„Uzmi stvari, idemo,“ rekoh, „znam šifru koja će nas izbaviti odavde.“

Odmahnula je glavom i ostala da sedi na krevetu.

„Tri, dva, jedan, nula!“ uzviknuo sam. „Siguran sam!“

„Htela sam da kažem: ne, ne idem.“

Nije htela. Molio sam i plakao i klečao pred njom, ali nije htela. Bila je tamo gde pripada. Bila je zadovoljna. Bilo joj je žao što idem, ali nije pošla sa mnom. Sigurno će pomisliti na mene šezdeset puta dnevno, četiri sna nedeljno sanjaće o meni. Poslednji put sam je čuo kako mi broji korake. „Sad!“ uzviknuo je odnekud Azijat. Tiho sam zatvorio vrata.

IHNAS DEVIS

Ihnas Devis (*Ignas Devisch*, 1970) flamanski je profesor filozofije i etike na Univerzitetu u Hentu. O njegovoj društvenoj angažovanosti svedoči činjenica da je predsednik udruženja „Održivi čovek“ posvećenog pitanjima bio-etike. Problemima medicinske filozofije i etike bavi se u naučnopopularnom zborniku radova „Bolesni od zdravlja“ (*Ziek van Gezondheid*, 2013), a najnovije njegovo ostvarenje posvećeno je pojmu užurbanosti i nemira: „Nemir“ (*Rusteloosheid*, 2016).

Iz: „Nemir. Pledoaje za neumeren život“ (*Rusteloosheid. Pleidooi voor een mateloos leven*, 2016)

Uvod: zašto nam ne polazi za rukom da ne radimo ništa?

„Kad god bih krenuo da razmišljam o raznorodnim i užurbanim aktivnostima ljudi i o opasnostima i poteškoćama kojima se izlažu, na dvoru i u ratu, iz kojih proizlaze tolike razmirice i strasti, toliko smelih i često loših poduhvata itd, rekao bih da sav ljudski jad ima samo jedan uzrok, naime to što ljudi nisu u stanju da mirno sede u sobi. (Blez Paskal, „Misli“).

Ova opaska Bleza Pakala (1623-1662) potiče iz sedamanestog veka ali zvuči izuzetno aktuelno: kao da nam ne polazi za rukom da ne radimo ništa. Istovremeno se žalimo na užurbanost svakodnevnog života. Koliko samo puta kažemo jedni drugima da smo zreli za odmor, a odmah zatim natovarimo sebi još više posla? Čudno je to, tim pre što se do u šezdesete godine dvadesetog veka prognoziralo da će dosada biti najveći problem dvadesetiprvog veka. Kraći radni dani usled tehnološkog napretka i automatizacije doveli bi nas dotle da se iz čiste dosade penjemo uz zidove.

Danas se čini da se desilo suprotno. Čak i ako u proseku radimo manji broj sati, ipak imamo više posla. Šta se to onda dešava? Iako postoje aspekti našeg ponašanja koji su svojstveni našem vremenu, i mada je naše društvo tako organizovano da ide na ruku užurbanosti, bilo bi dobro da se malo osvrnemo za sobom.

Činjenica da Paskal već u sedamnaestom veku piše o nemiru, potvrđuje da su ljudski poriv za stalnim napredovanjem kao i nemogućnost mirovanja mnogo stariji nego što mislimo. Možda postoji nešto u samom savremenom čoveku što nas nagoni na nemir?

Ali, pre nego što ću označiti nemir kao velikog zlikovca, zapitaću se ima li pozitivnih aspekata vezanih za nemir, i koji bi to bili. Da li ljudski nemir predstavlja problem, ili zapravo omogućava interesantan i kreativan život? Tim pitanjem se bavi ova knjiga. Uprkos svim pledoajeima za usporavanje ili veću ravnotežu u našim životima, ja ću se založiti za više strasti, kreativnosti i žudnje, za pozitivne posledice koje proizlaze iz našeg neprestanog bekstva napred. Nemir nagoni na snove o boljem životu, o novoj ravnoteži, drugom poslu ili strastvenoj ljubavnoj noći. On simbolizuje preterivanje i žudnju koja se katkad ne da utoliti. Zato mnogi ne mogu dugo da izdrže opuštanje: dok ne rade ništa, već razmišljaju o svemu onom što bi još želeli da dožive. Mnogi se, na primer, žale na sindrom izgaranja, ali zašto su im onda vikendi krcati aktivnostima? To nije zato što ih na to obavezuje posao ili neoliberalizam. To što su se usmerili na aktivnost u potpunosti je uslovljeno njihovim nezadovoljstvom životom kakav jeste.

Ukoliko želimo da shvatimo odakle potiče naš nemir, onda sadašnjost moramo proučiti iz ugla prošlosti. Nemir nije problem samo našeg vremena. Ukoliko bismo se ograničili na sporedne efekte pametnih telefona ili interneta na naš emotivni život, propustili bismo krucijalnu tačku: nije bilo generacije a da se nije žalila da će čovečanstvo propasti. Krajem devetnaestog veka neurolozi su predviđali da će globalno povezivanje telegrafijom uništiti čoveka. Pa, to smo uspešno preživeli, zar ne?

Zbog toga ću u prvom delu ove knjige otpočeti s nekoliko starih priča o nemiru. Prvi deo pretežno je deskriptivan i usmeren je pre svega na nivo ideja: iz široke kulturnofilozofske perspektive hronološki se kroz vekove prati način na koji se razmišljalo o naboju između dosade i nemira. Najznačajnije pitanje koje se tu postavlja jeste: otkud ovakva mentalna špaga?

Dajem reč pre svega filozofima ali i istoričarima i romanopiscima. Citiram takođe iz dnevnika i popularnih pesama koji nam govore kako je nemir vekovima bio centralna tema zapadnoevropske kulture. Prelazim nekoliko perioda, od ranog modernog doba do kraja dvadesetog veka, kako bismo mogli da predložimo sebi nekoliko vekova borbe ideja. Nikako mi nije namera da dam iscrpan istorijski pregled i zbog toga se

na prvom mestu koncentrišem na iskaze filozofa.

U svakom poglavlju zalazim duboko u dela nekolicine filozofa iz određenog perioda. Dela nekih mislilaca svedoče o potrazi za mirom, drugi o težnji ka boljem i bogatijem životu, ili o dosadi i žurbi da se od nje pobegne, a još češće i o jednom i o drugom. Ovakva dvostrukost se ne može objasniti izjavama kao što su „57 posto Evropljana smatra da ih povremeno hvata nemir.“ To zvuči dobro na naslovnoj strani nekog magazina ili novina, ali šta nam to kazuje? Da bi se stvari objasnile potrebno je mapirati društvena kretanja i uspostaviti međusobne veze.

U drugom delu knjige zato prelazim sa filozofskog opisivanja na objašnjavanje. U tom delu istorijske izvore smenjuju filozofske i sociološke analize. Na osnovu tri velike evolucije (ubrzanje, sekularizacija, individualizacija) ilustrujem kako nije slučajnost što se u današnje vreme rvemo kako s velikim porivom ka napredovanju tako i sa hroničnim umorom. Mnogi pozivi na usporeniji život koji se i danas mogu čuti, često zanemaruju tu kompleksnu evoluciju te su zato osuđeni na neuspeh. Ovde nije reč o jednostavnim izborima koje možemo da donosimo kao pojedinci, već o fundamentalom obeležju našeg vremena, vezanom za delatnost naše čežnje. A sve to u kontekstu modernog društva, takozvanog 'modernizma'.

Modernizam ili moderno društvo veoma je širok pojam i ovde neću ponavljati istorijsku diskusiju o tome kada ovaj period otpočinje. U ovoj knjizi polazište modernizma je ideja da kao ljudi sami određujemo značenje sveta ne želeći više da se povinujemo sudbini. Tu ideju filozofi nazivaju i osmišljavanjem: kakvo značenje dajemo svom životu? Da li je ovaj život korak u pravcu večnosti, ili je interval između rođenja i smrti jedina perspektiva koja nam je na raspolaganju? Ovo poslednje polazište tipično je obeležje modernizma: postoji samo ovaj život i to je sve čime raspolažemo. To je ono što se podrazumeva pod pojmom 'sekularizacije': društvo koje više nije usmereno na ono što su nam bogovi namenili već na ono što sami pravimo od života.

Po nemačkom filozofu Peteru Sloterdejku, život u modernom društvu možemo opisati kao „radionicu za samoostvarivanje“. Ovaj poslednji pojam itekako nam je poznat. Otvorite bilo koji ilustrovani časopis: udarni naslovi poput: „radite na sebi“ neprestano se javljaju tako da samoostvarenje deluje kao centralni motiv našeg postojanja. To samoostvarenje je ono što nas čini modernim ljudima i što čini individualizaciju centralnim aspektom našeg društva. Želimo da sami režiramo svoje živote i izgradimo identitet po sopstvenoj želji. To i

radimo, masovno. Uvek može drugačije, bolje, veličanstvenije ili sporije, zbog toga ta težnja nikad ne prestaje, jer nikad ne dostižemo cilj. Naše samoostvarivanje zato i stoji u znaku maksimalizovanog življenja. Tek kad smo izvukli sve što se dalo izvući, preovladava osećaj da smo živeli. Na kraju krajeva – tako rezonuju mnogi – živi se samo jedanput. To znači da sve treba ostvariti u ovom jednom životu, usled čega imamo ogroman poriv da nešto napravimo od života pre nego bude prekasno.

I na kraju, u trećem delu radim obrnuto od onoga što je manjkavost većine knjiga o užurbanosti i vremenu. Ne završavam s pozivom da smanjimo tempo ili da zaustavimo vreme. Bitnije od postizanja mira i ravnoteže jeste pronalaženje odnosa prema našem neutaživom ali i veoma pozitivnom porivu ka samoostvarivanju kao i prema sveukupnoj strasti koja je s tim udružena. To ne znači da ne treba da se klonimo preteranog rada i izgaranja, ili društvenih i ekonomskih procesa koji nam užurbavaju život. Činjenica je da mnoge stvari u našem svakodnevnom životu protiču brže nego pre nekoliko vekova. Bitno je dobro razumeti to ubrzanje kako bismo videli zašto se na to žalimo a ipak i dalje učestvujemo u tome. Jer otkad to dobar život mora biti uravnotežen? Zar nas ne goni napred i potraga za uravnoteženim životom, s obzirom da se osim dnevnim obavezama i decom bavimo još i jogom ili kursevima za „upoznavanje sebe“? Ne svedoče li o tom istom nemiru i naši stalni pokušaji da pronađemo alternativu za užurbano življenje?

Moram, dakle, da razočaram one koji očekuju priručnik za drugačije življenje. Takvih knjiga već ima dovoljno, kako praktičnih tako i akademskih. Osim toga, takve su publikacije simptom našeg ambivalentnog odnosa prema nemiru: mi istovremeno jurimo kao mahnuti ali smo i spremni da poverujemo kako postoji gotov recept za uravnotežen život. Iako se ova dva stava često predstavljaju kao suprotnosti, ovde im izričito pristupam kao dvema stranama jedne te iste evolucije. Umesto da morališem o tome gde grešimo, pre svega bih hteo da razumem zašto radimo to što radimo i kako smo do toga došli. Otkud to da toliki ljudi kao da preskaču sopstvenu senku? To je filozofsko pitanje i ono je moje polazište u ovoj knjizi.

Filozofija je za mene ples po koži vremena: razmišljanje o bujici događaja čiji smo mi deo. Svoje vreme možemo bolje razumeti ako se osvrnem unazad. Distancirajući se od dnevnih aktuelnosti, izoštravamo pogled na sopstveno vreme. Nije mi toliko stalo da se pridružim potrazi za novom ravnotežom koliko da postavim fundamentalno pitanje: ako se

stalno žalimo da nam je život previše užurban, zašto onda ne uspevamo da ne radimo ništa? Ukratko, za čim to jurimo, kao što se flamanska pevačica Mira pita u svojoj pesmi „U cvetu“:

Moram hitno da se uspentram uz neka brda
Il započnem dvadesetak neobaveznih veza
Jer inače bih pod zemlju otišla
S bednim osećajem
Da sam nešto propustila

Ovu knjigu ne završavam rešenjem za nemiran život, kakvo opeva Mira. Ko ima spremno rešenje još i pre nego što je problem shvaćen, zatvara prostor za razmišljanje. Možda, kad bolje pogledamo, ni nema problema, ili je problem drugačiji nego što smo mislili. Da li je *dolce far niente* zaista vrhunac sreće? Ili je upravo naša težnja ka ravnoteži razlog što toliko jurcama? Ovo su sve redom filozofska pitanja, i zato u ovoj knjizi uključujem filozofiju kako bismo bolje razumeli ambivalentnost goreopisanog mira i nemira.

JAN FABR

Jan Fabr (*Jan Fabre*, 1958) flamanski je multimedijalni i multidisciplinarni umetnik koji dominira već dugi niz godina umetničkom scenom, pre svega kao pozorišni i likovni stvaralac. Kao pozorišni reditelj dvaput je učestvovao na BITEF-u, 1984. i 2011. godine, o čemu svedoči donji članak kao i odlomak iz njegovog dnevnika, svojevremeno preveden preko francuskog prevoda, a sada u prevodu direktno s nizozemskog.

Eksperimentišući s raznim medijima, Fabr takođe stvara i literarne tekstove, od autogiografske proze do poezije. Značajnu ulogu u Fabrovom stvaralaštvu igra činjenica da pati od hronične nesanice. Ovom fenomenu koji ujedno predstavlja i srž njegovog vitalizma i kreativnosti posvetio je seriju dnevnčkih zapisa pod naslovom „Noćni dnevnic“ (*Nachtboeken*) kao i zbirku intimne poezije „Restlovi“ (*Restanten*, 2016). Drugi tom Noćnog dnevnika (*Nachtboek* 1985-1991) u prevodu Jelice Novaković-Lopušina a u izdanju Kulturnog centra Beograda predstavljen je pred ovogodišnji BITEF koji je otvoren dvadesetčetvorosatnom predstavom *Mount Olympus* Jana Fabra. Ovoj predstavi dodeljenja je po završetku festivala i glavna nagrada BITEF-a.

Tanjug | 13. 09. 2011

Svestrani pozorišni umetnik iz Belgije Jan Fabr otvorio je večeras u Centru „Sava“ 45. Beogradski internacionalni teatarski festival - Bitef.

Obraćajući se publici u foajeu ispred velike dvorane Centra „Sava“, Fabr je pročitao odlomke iz dnevnika koji je pisao u septembru 1984. godine, kada je prvi put bio gost Bitefa i osvojio Gran pri za predstavu „Moć pozorišnih ludosti“.

Za Beograd je tada zapisao da je to „grad pun rokenrola“, a utisak su ostavile i „prelepe slovenske žene, predivni pejzaži, svetlost i plavetnilo“.

Fabr je još zabeležio da je izvođenje njegove predstave na Bitefu bilo snažno i eksplozivno, a da su nakon toga glumci izašli u grad koji je vrveo od živosti i energije.

Direktorka festivala Jelena Kajgo izrazila je „zadovoljstvo što nam Bitef ponovo otvara prozor da možemo da vidimo i udahnemo ono novo, inovativno i uzbuđljivo u svetskom pozorištu“.

Ona je istakla da će, „s druge strane, ovogodišnja selekcija omogućiti

da strani gosti na Bitefu mogu kroz taj prozor da vide nas“.

Kao prva u glavnom programu 45. Bitefa izvedana je predstava „Prometej Pejzaž II“, za koju Fabr potpisuje koncept, režiju i scenografiju, a realizovana je u produkciji trupe „Troubleyn/Jan Fabre“ iz Antverpena.

U pravom „bitefovskom“ maniru ova predstava spaja konceptualnu umetnost, performans, provokativne prizore nagosti i seksa, ozbijne dramske dijaloge i pirotehničke scenske efekte.

Priča o Prometeju - simbolu pobunjenika protiv vrhovnog boga, pobunjeniku koji je oteo vatru za dobrobit čoveka i zato strada, zasnovana je na istoimenoj Eshilovoj tragediji, ali se u predstavi koriste tekstovi „Ja sam sve - davalac“ Jerena Olislegersa i Fabrov tekst „Sada su nam potrebni heroji“.

Deo publike bio je oduševljen što je iskazao dugim i burnim aplauzom, pozdravljajući na kraju desetočlani ansambl glumaca i igrača. Među onima koji nisu bili zadovoljni čule su se ocene da je predstava preduga i da sadržaj nije jasan. Svi su, međutim, saglasni da je u likovnom smislu impresivna.

Autobiografska knjiga *Noćni dnevnik 1978-1984* predstavlja prvi deo trotomnog izdanja dnevnika Jana Fabrea. U njoj autor opisuje svoj nagon za saznanjem, stvaranjem i pokušavanjem, nagon koji poseduje od kako je osetio svoj umetnički poziv. *Noćni dnevnik* je pravo umetničko delo koja nam pruža jedinstveni uvid u način na koji je Jan Fabre pronašao sebe. Ovi odlomci prevedeni su direktno s originala.

Iz: “Noćni dnevnik. 1978-1984” (*Nachtboek. 1978-1984*, 2011)

Beograd, 16. Septembar 1984.

Vožnja autobusom.

Rokenrol i poker.

Jugoslavija: južni vetar je fino uobličio Slovenske žene a stenoviti pejzaži oduzimaju dah izvajanom lepotom.

Lepa blistava svetlost i vazduh, gama najlepših nijansi plave.

Beograd, 17. Septembar 1984.

Sukob sa nacionalističkim i socijalističkim ponašanjem.

Na festivalu BITEF želeli su da spuste belgijsku trobojku na „moju binu“ dok bi Brabansona odjekivala kroz zvučnike za „moju predstavu“.

Mogli su da biraju: taj nacionalistički urnebes ili predstava *Moć pozorišnih ludarija*.

Predstava je bila moćna, eksplozivna i energična.

Predstava je sadržala duh zlodela i rata.

Ti mali kapitalistički zločinci dobiše bitku.

U ime umetnosti, pozorišta i romantike.

U srcu Beograda u jednom privatnom šik klubu: fantastična žurka sa svim kapitalističkim pićima o kojima smo mogli da sanjamo.

Kasnije na ulici izađe politička istina iz policijskog pendreka.

Plesali smo i pevali. Jedan policijski kombi se zaustavi, policajci iskočiše i okružiše nas. Počeše da besne i da viču nešto na pandurskom, a glumac Mark Halemers reče: „*Belhika*“.

„ANARHISTIKA-KAPITALISTIKA“, uzvraćiše policajci i počеше da batinaju Marka različitim pendrecima.

Kukavice. Četiri muškarca su ga bacila u kombi.

Ležeći kao hrpa mesa stenjao je od bola.

Dobili smo Marka natrag iz tog *jezivog* policijskog bastiona nakon mnogo učtive, lažne pokornosti.

Svi smo ponovo bili trezni.

Sada je sedam sati ujutru, vreme je da posetimo brata smrti.

Knjiga „U službi lepote i ostali pozorišni tekstovi” čini poslednji deo „Trilogije lepote”, niza monologa napisanih za glumca Dirka Rofthofta (*Dirk Roofthoof*), dok iz naslova vidimo autorovo preispitivanje sopstvene uloge umetnika i upoređivanje sa slugom. Osim pomenutog, u knjizi se nalazi i nekoliko tekstova u formi monologa među kojima je i „*Another sleepy, dusty, delta day*”, ljubavno pismo upućeno poznatoj izvođačici i Fabrovoj muzi, Ivani Jozić.

Iz: „U službi lepote i ostali pozorišni tekstovi” (*De dienaar van de schoonheid en andere theaterstukken*, 2010)

Another sleepy, dusty, delta day

Voljena princezo,

20:00

Hvala ti za taj prvi put
Kada si za mene plesala
Poput anđela smrti
Sa đavoljim obestima
Anđela
Koji govoriše
O legendi o ljubavi
Na mestu
Koje ne spaja dve obale
Na jednom srednjovekovnom mostu
Što ga pape blagosiljaše

Želeh smesta
Da u tvoje telo upuzim
Ali pokleknuh
Kao da si me vitezom načinila
Pomisao na moju ljubav
Prema tebi
Postepeno me zaposeše
I ispuni moje srce

Another sleepy, dusty, delta day

20:33

Stojim ovde
Pred skok
U tminu
Na mostu
Gorostasni dekor
Volšebna viseća harfa
Da li ću skočiti?
Jer ne želim da me takozvana
Prirodna smrt prepadne
Kao na primer peti srčani infarkt
Od kojeg mi je otac umro
Ili rak pluća koji je
Tri duge nedelje
Gušio moju majku
Počiniću radije samoubistvo
Nego podleći ponižavanjima demencije
Odlučio sam da svojevolutno okončam
Život
I da povijem rep pred
Slepim terorom prirode
Odabrana smrt
Moja je vizija
Slobode
Vizija
Koja deluje na mene
Poput leka
Čudnovato opuštanje
To je sladostrašće
Ekstremnije od
Bilo koje droge koju poznajem
Odabrana smrt
Mi se čini prirodnijom (*ironično*)
U logici mog života

Another sleepy, dusty, delta day

21:17

Stojim ovde

Pred skok
U ništavilo
Na mostu
Polegnuti mesec
Trijumf od kamena i čelika
Zagledam u dubinu
I pozdravljam apsurdnost
Jer smrt nije ništa drugo
Do apsurdnost
Skočiću
I pašću
Vrlo duboko ću pasti
I smrt će me susresti
Prihvatiti
Biće to dobra smrt
Čaknut li sam ili imam moždani udar?
Ne!
Birati smrt
Nije bolest
Od koje moram da se lečim
Birati smrt
Je odgovor
Na surovi duh krda
Našeg postojanja
Birati smrt
Je moje distanciranje
Od vulgarne moći ljudi
Da zaborave
Biranje smrti
Je raskidanje
S političkim slepilom
U kome živimo
Biranje smrti
Je moja odbojnost
Prema veličanju ružnog
Biranje smrti
Činim
Sa istim ubeđenjem
Kojim sam svoj život dao

Umetnosti
Moliću, bez moralnih osuda
Moja smrt nije zločin
I moliću, bez interpretacija herojstva

Another sleepy, dusty, delta day

21:52
Stojim ovde
Pred skok
U jaz
Na mostu
Delikatni polumesec
Čelični podijum
Što lebdi između kamenih tornjeva
Na početku svog života
Nemadoh nikakav uticaj
Njegov kraj određujem sam
Dakle zbogom
Konačno pripadam samom sebi
Želim da se oslobodim onoga što sam stvorio
Bez idealizovanih motora straha
Bez perverznog uživanja u patnji
Bez odgovornosti za oklop i mač
Bez pomoći zanesenosti i predaje
U prikrivanju sudbine
Bez opsena ovog umetnika bekstva
Bez izgovora
Bez bežanja
Jer u begu se ide
Iz jednog u drugo mesto
Želim da potražim smrt
Zašto?
Čujem vam misli, to nikuda ne vodi?
Tačno je
Ne vodi nikuda
Tamo i želim otići
Želim da večno nestanem
Da me nikada više ne bi gonili

Vatreno ushićenje
I unutrašnji nemir
Želim večno da spavam
Jer rastuća nesanica
Od mene čini uplašenu
Usamljenu
Zatočenu životinju
Skočiću
Radije kraj u strahu
Nego strah bez kraja

Another sleepy, dusty, delta day

22:41
Stojim ovde
Pred skok
U nepoznato
Na mostu
Simfonija čeličnih kablova
Prostrana platforma
Puna pokreta i cirkulisanja
Ovde bi neometano
Moglo da uspe
Ovde mogu jednim korakom
Iz života
U smrt
Ali slatko iskušenje života
Nastavlja da me golica
Sumnje mi nisu strane
I da, poznajem bol rastanka
I da, možda težim
Slavi i besmrtnosti!
Ne znam
I ne, ne želim da idealizujem smrt
Smrt uvek ima glavnu ulogu
U pozorištu života
Mislim na majstorstvo Brehela
Trijumf smrti
I posmatram vrane

Vidim sebe sa maskom smrti
Na ustreptalom karnavalu
Moj strah je neizmeran
I ne da mira mojoj fantaziji
Kako će pasti moje živahno telo?
Možda ću lebdeti?
Možda ću prkositi gravitaciji i plesati?
Ili se strmoglaviti?
Nadam se elegantnim grčevima
Možda postanem vrišteći kostur
Koji biva skrhhkan u paramparčad
Ili ću se možda u borbi
Protiv naviruće vode u plućima
Lagano udaviti
Tako da mi se telo nadme
U tamno-plavo sunderasto čudovište

Another sleepy, dusty, delta day

23:07
Stojim ovde
Pred skok
U prazninu
Ovo je mesto
Što dvama obalama
Objašnjava
Da jedna bez druge ne mogu
Suštinska linija života
Ovaj most je za grad
Ono što je čoveku aorta
Ispod mene širom otvorena dubina
Žudim da u nju zaronim
U tunel smrti
Skinuću svoj lažni oklop
Da, i taj oklop sam nosio
Inače ne bih mogao da iskusim nasilje
Bez duboke rane
U svojoj duši
Smiren sam

Spreman sam
Nije to samo skok
To je čin
Vredan i ponosit
To je čin
Koji aplaudira moći praznine
I odriče se saosećajnosti prema svom telu

Another sleepy, dusty, delta day

23:59
Ne doživi moj rastanak kao tužan događaj
Doživi ga kao nešto intimno
Jer već dugo žudim
Ovoj ultimativnoj predstavi
Nije li sve pozorište
Priprema za smrt?

Kao moja ljubav prema tebi
Pomisao na smrt
Me polagano obuzimaše
I ispuni mi srce
Imam još jednu molbu
Kada ovo pismo
-moj poslednji zapis- pročitaš
Zapevaj onda pesmu
Koji si mi otkrila
Pre nego što smo uspuzali jedno uz drugo
One večeri
Na kamenoj dugi
Čobana
Svetog Benezeta
Zapevaj onda pesmu
Koji si u meni pobudila
Nakon što smo jedno od drugog otpuzili
Onog jutra
Na srednjovekovnom mostu
Što dve obale
Više ne povezuje

I zamisli da sam te uvek
Vrlo rado slušao
Moj anđele smrti
Sa đavoljim obestima
Još jedan poslednji poljubac,
Od tvog Lancelota

PS. Verujem u legendu o ljubavi

V poezija

TESA BUALI

Tesa Buali (*Tessa Bouâli*, 1990), po zanimanju klinički psiholog i dečiji psihijatar u Centru za dečiju psihijatriju u Henku/Flandrija, još nema objavljenih zbirki ali je kao talentovana mlada pesnikinja alohtonog porekla dobila priliku da objavi neke od svojih pesama u prestižnom časopisu za savremenu poeziju *Het Liegend Konijn*.

ŽMURKE

Skrivam se iza providnih zavesa
tako sam istovremeno daleko a ipak blizu
Držim te pomno na oku, vidi moje

bitisanje. Ideš kroz sobu, kroz
zidove i u krevet. Prevrćeš čaršave
i načas se usuđujem poverovati da

tamo
tražiš
mene

Ležim na izvol'te i žudim u tišini
da kad ti se prostrem pred noge
ti padneš preko moje odsutnosti

SUNCE SEPTEMBRA

Iz oblaka pada sunce septembra,
prvo prelomljeno svetlo nakon belih dana
usmerava se na travu dok ti svoje ruke
skidaš s mene i pored mene ih

polazeš. I to je bilo sve što sam znala; da
još načas mogu biti tvoja dok ne dođe previše
septembra nakon avgusta. Nosiš me
da bi me položio na tlo i više me ne vidiš

kako ležim. Ovde u travi
u bašti nedostaješ mi
dok te ne zaboravim

DVOJSTVO

Nežno ti se uvlačim u krilo. I ma kako
velika da rastem, ne mogu ga ispuniti
Nastavljam beskrajno da padam i tvoj dodir
nikako da dodirnem. Mada žarko želim

među ruke da ti se ugnezdim, svaki put iznova
propadam ti kroz zagrljaj. Tvoje telo ne nudi
tlo na kojem bih otpočinula, niti vremena
da idem slobodna. Tako bih rado

jela ti iz ruku, spavala ti na stomaku
kad zahladni pod mojom kožom
Živiš u jednini a tvoje ruke ne maze
niti paze život

koji sam donela. Mirno ti se izvlačim iz krila
i čak se ni ne osvrćem, za onim što tamo
ostavljam između tebe i mene, onako kako si
meni primerom pokazao

MUSTAFA KER

Mustafa Ker (*Mustafa Kör*, 1976) flamanski je pisac i pesnik mlađe generacije koji je privukao pažnju već svojim debitantskim romanom „Jaganjci“ (*De lammeren*, 2007), nagrađenim nagradom čitalačke publike. Kao sin turskog rudara pridružio se porodici u Flandriji nakon detinjstva provedenog u Anadoliji. Kao i kod većine alohtonih pisaca, upravo taj spoj različitih kulturnih obrazaca i jezičkih uticaja daje autentičnost i stvaralačku snagu. Zanimljivo je da se Mustafa Ker zainteresovao za književnost tek nakon saobraćajne nesreće u kojoj je ostao trajno paralizovan. Od tada se profesionalno bavi pisanjem. Nakon uspeha u proznom stvaralaštvu upustio se i u pisanje poezije. Godine 2008. proglašen je za gradskog pesnika grada Henka. Mustafina debitantska zbirka „Ljubav li si“ (*Ben jij liefde*, 2016) izazvala je veliko interesovanje odmah po objavljivanju. Kritičari hvale njegovu muzikalnost i baroknu slikovitost: „Neobična zbirka, kao raspukli nar.“

Iz: „Ljubav li si“ (*Ben jij liefde*, 2016)

NEDOVRŠENA

devojku u koju sam nekad
bio zaljubljen susreo
tiskala se na rasprodaji

torbe pune štofova oko karlice
koja je iznela tuđe dete

moja muda prožela je tuga
kad je okom opazila momka
koji će je uvek

PRLJAVŠTINA NA NAŠEM LICU

Možda treba da odemo, daleko
iz razloga koji to možda nisu

Možda je od koristi i možda mi
više nismo ukršteni mačevi na satu
ti mala vajda, ja teret veliki

Pre nego pitaš, ne znam ni ja
znam sve manje, kao što sve manje
jedem i pijem

Možda proticanje godina otkako
više ne šetam belim plažama
možda si u pravu, možda si
ustrelila fantasta

Ko će ga znati, možda se moramo odvažiti
tigrove ljubiti i videti kakva ćemo jaja sneti
pod stare dane kad s kamperom zaježdimo
i selfije posejemo ko mrvica hleba

Ostavimo
namerno prljavštinu na našem licu, zamenimo DNA,
prisustvujmo borbi petlova, prisvojimo novu veru,
zagrizimo
mesec, budimo navijači nasukanih anđela

Možda će uspeti pa ćemo sebe usvojiti zauvek
možda ćemo tad postaviti pitanja koja su bitna:

oseća li kamenje
postojimo li
ljubav li si

IKAR

Promukao sam uzvikujući tvoje ime
samo ti je kruna pala s neba

Nije bilo učitelja, zastave ni ljubavi ka bližnjima
samo praznine do gležnjeva u mojim manirima

Oduzeli su mi te, dečaka
koji tek što nije naučio lagati
ali video sam šta sam video

Prugu krvi iz tvog nosa
oči ko sklopljene školjke
na odru od belog platna

Tako te nisam odneo do groba
biće da si čuo moju pesmu
kad sam roditeljsku kuću predao plamenu

Trebalo je da svako vidi
Trebalo je da svako zna
da si se ti rastao od mesa i kostiju

Da dečaćki glas makar zna za sluh
hrapav krik u spazmu plime i oseke
u to ti se pretvorilo ime

Sublunarna sfera zaista je mit brate
ko ne bi posegao za nebesima?

JAN M. MEIER

Iza pseudonima Jan M. Meier krije se flamanski esejista i pesnik Žan-Mari Mas (*Jean-Marie Maes*, 1951). Iako je još davne 1972. nagrađen za svoju debitantsku zbirku „Figuracije“ (*Figuraties*, 1972), poeziju objavljuje samo sporadično, u časopisima kao što su *Poëziekrant*, *Ons Erfdeel* i *Het Liegend Konijn*. Od drugih publikacija treba spomenuti monografiju o značajnom flamanskom piscu Ivi Mihilsu koji je poznat i našoj javnosti zahvaljujući prevodima Ivane Šćepanović u izdanju Prometeja.

Ciklus pesama objavljen u časopisu *Het Liegend Konijn* posvećen je značajnoj belgijskoj likovnoj umetnici Berlindi de Brajkere (*Berlinde De Bruyckere*, 1964) koja je stekla slavu skulpturama i instalacijama.

ČETIRI KOMPOZICIJE

uz delo Berlinde de Brajkere

KOMPOZICIJA 1

začuđuje kako je grub i nemaran
šav kojim je rana
ušivena
koža je bleđa krpa s mrljama
koje su sve poprimile sivu u mnogim
nijansama

kao da se rastrgnuto vreme
opet može zagladiti
crne rupe kopčama poništiti
staro krvarenje zaustaviti
otvorenom krpicom

ne sad bez aplauza za staro meso
iskrvariće u beskrvnu grudu
što preko suviše klupe leži
kao drapirana

tako leš deluje obučen prazninom

zgrušan
pod izolacijom staklenog zvona

ipak vidno ranjiv
tom oštrom nerazblaženom
neumitnom lepotom

KOMPOZICIJA 2

nadutog gnjilog trbuha
uvezanog ko mornarska vreća
udeljeno mu je smrtonosno sporo vreme
ne bi li ipak nekako svario umiranje

pre nego smrad postane nesnosan

krvavocrvena zabašurena je u ružičastu
providnu pokrivku kako se bolu
ne bi gledalo u oči

nema zablude u ovoj igri
smrt stoji na do vratku

ne prihvata ne kao odgovor
cveće vene u znak dobrodošlice

vreme je, sve su mere uzete
kutija je spremna za smrt

KOMPOZICIJA 3

izbeljeni rogovi razoružani
jer rastavljeni na delove
otuđeni skelet

položen u trpeljivi tok
i ponovo nakalemljen

obešen

crvene mazotine daju boju
krpom uvezani patrljci
prizivaju telo
ali i koljača

kič se rastvara u
jednostavnosti aranžmana

rođenje prizora

KOMPOZICIJA 4

golo meso nenacifrano
belina mu puna senki
sivi oblik isečen
tako da telo za hrpu
patnje ostaje nespoznatljivo

uže tako uvezano
da se ni početak ni kraj ne vide
ali oba tako ukadrena
ostaju skrivena

izaziva
poziva:

povuci me
pokreni me
neka moj odraz
kidne s tvojom maštom

spusti me
obesi me
otmi me poželi me
zaledi me zauvek
omraženo i ljubljeno

VILEM ROHEMAN

Vilem Roheman (*Willem Roggeman*, 1935) poznati je flamanski pesnik, pisac i publicista. Nakon što je krajem pedesetih godina debitovao u tradiciji eksperimentalista izgradio je sopstveni stil u kojem je slika uvek dominirala. Poezija Vilema Rohemana ima izrazito plastičan karakter dok ga muzikalnost jezika manje zaokuplja. Kao likovni kritičar stekao je ugled brojim priložima u raznim umetničkim časopisima u Holandiji i Flandriji pa zato ne treba da čudi što njegovo interesovanje za slikarstvo snažno utiče na njegovu poeziju.

Roheman je do sad objavio dvadesetak zbirki poezije. Naša publika upoznala se s njegovim pesništvom zahvaljujući antologiji „Mehanizam inspiracije” koja je 1996. objavljena u izdanju izdavačke kuće Luterazmo, a u prevodu Jelice Novaković-Lopušina i Ivane Šćepanović. U pitanju je izbor iz Rohemanovih zbirki „Ko se osvrne viđen je”, „Pronalazak nežnosti” i „Istorija” (*Al wie omkijkt is gezien*, 1988; *De uitvinding van de tederheid*, 1994; *Geschiedenis*, 1996). Ovaj sadašnji izbor načinjen je na osnovu najnovije tri zbirke.

Iz: „Paganski oltar” (*Heidens retabel*, 2014)

GOVOR TELA

Crtam stolicu
i ti sedaš na nju.

Nazivam sunce po imenu
i ti trepćeš očima.

Sanjam o stolu
i ti se pridružuješ obedu.

Izgovaram reč voda
i ti njome ispiraš usta.

Smišljam nešto o ljubavi
i ti mi se osmehuješ.

Pokazujem rasporemljen krevet
i ti potiskuješ zevanje.

Uzvikujem nešto ka nebu
i ti širiš krila.

Uzimam tvoju fotografiju
i oči ti zaustavljaju vreme.

Prikradam se tvom usnulom telu
i zarobljava me tvoje disanje.

Čitam knjigu i na svakoj strani
slova uvek iznova tvore tvoje ime.

Glasno govorim danu o tebi
i ti tiho nestaješ u noći.

Skrivam te u mračnom predelu
i ti postaješ reka svetlosti.

Podižem pogled ka mesecu
i on ima tvoje lice.

VIKEND U BRIŽU

Kroz prozor hotelske sobe
vidiš kanal i samotnog labuda
što okleva da otplovi nekuda.

Grad je pun starog kamenja
i mladih što se smeju glasno.
Prijalo bi ti malo sanjarenja.

Sediš nadomak prozora
i ropćeš nad ovim rukopisom
kao da si Hrithise lično.

Prošlost je ovde uzidana
al briška je čipka sad azijska.

Misliš na Boga i praštaš mu
što je izmislio vreme.

Danas imaš dovoljno snage
da se nosiš s tuđom žalošću.

Neko kuca na vrata.
Ne otvaraš. Znaš ko je.
Crna dama Melanholija.

Iz: „Ono što samo slikari vide” (*Wat alleen schilders zien*, 2015)

ŽENA RENOAROVA

Crne kose plutaju po vodi
u kadi. Čak i kad upali
svetlo, nema ništa na sebi.

Odeću joj možeš naći u korpi za veš,
izgužvanu kao nedeljno jutro.
Ona tad odvaja sat vremena za kasnije,

osluškuje drveće kako diše,
trčeći beži u slepu ulicu,
divlja na prometnom raskršću.

Po njenom egzegeti slikarski je model,
pokrivaju je uzastopni slojevi boje
i tako dospeva u sadašnje vreme.

Već godinama šetka između dana i noći.
svaki put sklizne ka ivici usnulosti.
Napolju pljušti mašta bez kraja.

PROCENE, POGREŠKE

Žena što skida haljinu samotnosti,
što u mraku nevešto ispušta mesec,
s oklevanjem tad dotiče rub osvita
da bi potisnula svoju čežnju za noći.

Žena što zalutala među ove stihove,
svoje sijamke hrani slikama s televizije
i pijana traži svoje ljubavnike u šipražju
gde ništa ne nagoveštava njene snene prste.

Usporeni tango tad zašušti kroz drveće
što žali se na detalje i goruće pitanje
zašto joj disonantne staju u glasu
svaki put kad joj se slika zamrzne u oku.

Kad sunce otvorenih usta izdahne svoju svetlost
zveri noći izgamižu iz svoje razbuktale senke,
slomljenih kostiju i zaboravljenih pokreta.
Zatvorenih očiju postepeno postaju besmrtni.
Iz: „Kraj avangarde” (*Het einde van de avant-garde*, 2016)

PESNIK I NJEGOVA ISTINA

Čuđenje umiče njegovog pesničkom grlu,
ali sa sporošću radnog dana.
Tako ostaje dužnik svojim pridevima.

Isprepadan pobunom u svojim vlasima,
glasnim rđanjem svog disanja,
jarosnim nasiljem jednog godišta
on umoran menja protok vremena.

Samo, neka su sećanja trnovi.
Ispunjavaju prozorska okna prošlosti.

Sprane su sve pogrešne interpretacije,
lutanje među zevanjem nilskih konja,
milovanje uzdrhtalog planinskog hrbata,
pre svega besciljno ponavljanje budućnosti.

Istina kašljuca i postaje leptirom,
čovekom što ne poznaje svoje telo
il razočaranom njivom punom tvrdih fakata.

JESEN MODERNIZMA

Neko smireno iščitava svoj vrt.
Najpre ga besciljno prelistava.
Onda otkriva kako šapat džiklja
između svih tih umišljenih travčica.

Njegova mu žena ćuti u oba uha.
Pristaje joj maska koju on nosi.
On opaža da ona uzdiše u snu,
jer tako brani pristup usamljenosti.

Kuća stremljenički sunčevu svetlosti
Ključ hrabro bdije u lokotu.

Divne li dvosmislenosti:
Vreme postaje trenutak s njom.
Trenutak biva mnogougao emocija.

JAN FABR

Iz: „Restlovi“ (*Restanten*, 2016)

1

Postoje mitovi
i postoje snovi
Uprkos svim razlikama
snovi ma i mitovima
jedno je zajedničko:
napisani su
istim zaboravljenim jezikom

Učenje iznova
tog maštovitog zaboravljenog jezika
vodi nas
najbitnijem izvoru mudrosti:
začuđenosti
Ona donosi uvid
od nas samih nama samima

Taj univerzalni zaboravljeni jezik
ima drugačiju logiku
od konvencionalnog jezika koji koristimo
kada smo budni
Kad spavamo
sve se menja
i budimo se
u drugačijem obliku postojanja
Sanjamo
i režiramo sopstvene snove

2

Previše ometam svoj san
lumpovanjem
s makovima
Više verujem
u anarhiju sanjarenja preko dana

nego u demokratiju noćnog sna
Moja životna utopija
je slavljenje
slavlja umiranja
I umiranje je san
Budim se i prošlo je

7

Vrhunac dana
zaspivanje
Dotok krvi povećava se
Dotok krvi smanjuje se
Svejedno mi je
Volim svako meso
sa mnogo ili malo krvi
Svako veče kusam svoj mozak
dok ne zaspim
Kako bih se mogao predati
anarhiji sna

31

Kakav sam ja to čovek?
Večernji čovek
ili jutarnji čovek
ili nisam čovek
uzbuđen sam i radostan
zato što shvatam da lagano mutiram
u čudnovatu božansku zver
koja je nekad živela u Egejskom moru
Jedna strana mog mozga uvek je budna
a druga strana mozga spava

33

Robijašnica sna
čini da besnim na noć
Zato ostajem – bežeći – budan
i pretvaram se u malu zlatnu sovu
koju nosim kao dragulj oko vrata
Ne precenjujem sebe

Neću preko dana nikad leteti za Atinu
da bih noću mogao biti aktivan
Jer u pomrčini
svoj plen mogu
napasti kao nevidljivi ubica iz pritaje
da bih svoja dela u dobrotvorne svrhe
s prepariranim životinjama
mogao ostvariti u punoj slobodi
tokom svojih dnevnih snova

36

Moj problem sa snom u mojoj je glavi
Zato te molim
odrubiti mi glavu
kako bih mogao da spavam
večno
Jer mnogo me je manje strah
smrti
nego da sam stalno budan

37

Kad sam s tobom, ljubavi
zajedno ostajemo
aktivni čitavu noć
Kad te nema
nema mi spavanja
Zahvaljujem anarhiji prirode
i klečim na kolenima
pred tim dvema nesanicama
koje mazim i pazim

VI

esej

PATRISIA DE MARTELARE

Patrisia de Martelare (*Patricia de Martelaere*, 1957-2009) je flamanska autorka poznata po svojoj dvostrukoj karijeri: filozofa i pisca proze i poezije. Studirala je filozofiju i doktorirala radom o Hjumovom skepticizmu. Bila je profesor filozofije na univerzitetu u Leuvenu i Briselu i predavala savremenu filozofiju, filozofiju jezika i istočnu filozofiju, pre svega taoizam. Objavila je pored ostalog filozofske radove: „Sumnjivo mišljenje - Istorija i oblici filozofskog skepticizma“ (*Het dubieuze denken - Geschiedenis en vormen van wijsgerig scepticisme*, 1996), „Čežnja za neutešnošću, o životu, umetnosti i smrti“ (*Het verlangen naar ontroostbaarheid, over leven, kunst en dood*, 1993), „Otuđenost od sveta“ (*Wereldvreemdheid*, 2000), „Taoizam, Put koji se ne sledi“ (*Taoïsme - De weg om niet te volgen*, 2006).

Tragajući za iskorakom iz racionalnog, solipsističkog, subjektivnog (tradicionalne zapadne filozofije) i oslobađanjem „od sopstvene glave“ izlaz vidi u fantaziji (umetnosti), ali preispituje i odnos između estetike i etike i polemiše s tradicionalnim shvatanjima etike i moralne odgovornosti: jedna od najvažnijih tema u svim esejima i romanima jeste upravo pitanje lične moralne odgovornosti u svetu „permanentnog rata s kojim smo svakodnevno suočeni“ kojoj je posvetila zbirku filozofskih eseja „Otuđenost od sveta“, 2000).

Pored karijere filozofa, karijeru pisca započela je sa četrnaest godina romanom „Kralj divljine“ (*Koning der wildernis*, 1971). Pored eseja i poezije, objavila je romane „Slikar i njegov model“, (*De schilder en zijn model*, 1989), „Ožiljci“ (*Littekens*, 1990), „Neočekivani odgovor“ (*Het onverwachte antwoord*, 2004) za koji je dobila nagradu publike Zlatna sova.

U eseju „Fikcije o fikciji“ (*Ficties over fictie*, De Gids, 1988/15) autorka polemiše s nekim shvatanjima filozofije jezika i relativizuje razliku između fikcije i stvarnosti koja ni u filozofiji i nauci, s jedne strane, ni u umetnosti i doživljaju umetničkog, s druge strane, a još manje u životu nije sasvim jasna i precizna. Ovaj esej je kasnije objavljen i u zbirci *Čežnja za neutešnošću* (1993) pod naslovom *Stvarnije od stvarnosti: o 'fikciji' u literaturi*.

„Fikcije o fikciji” (Ficties over fictie, 1988)

Problem fikcije u književnosti nije samo problem književne kritike, već podjednako i prevashodno problem filozofije. Za filozofiju, po običaju, i iole neobični ili čudni aspekti svakodnevnog života poprimaju dimenzije istinskih zagonetki, konačno i nerešivih paradoksa. Kao primer navedimo ‘fikcionalni entitet’. Samo ime zvuči visokoparno i paradoksalno. Mnogo jednostavnije pak zvuči ime Šerlok Holms, ili ime Deda Mraz, jednostavnije i za decu i njihove roditelje. Naročito je ovo poslednje ime često i gotovo univerzalni predmet razgovora i ima dubokosežni uticaj na ponašanje kako dece, koja u njega veruju, tako i roditelja koji u njega ne veruju. Isto važi, iako u manjim razmerama, za ‘fikcionalni entitet’ Ana Karenjina o čijem karakteru su objavljene prave psihološke studije i čija je tragična sudbina rasplakala na hiljade čitalaca. Sve ovo, u određenim granicama, izgleda potpuno normalno i ispravno. Sve dok se filozofija ne pozabavi time i prekorno uperi prst ukazujući na činjenicu da nijedan od ovih entiteta ne postoji stvarno i zapravo nikad nije ni postojao. Filozofija tada, svojom prepredenom nedužnošću, postavlja pitanje: o čemu zapravo govorimo? I šta zaboga znači iskaz o nečemu što ne postoji? I najobičnija činjenica da o Deda Mrazu ili Ani Karenjini možemo smisleno govoriti odjednom postaje zastrašujući problem. To i jeste ogromni problem, ali samo za filozofiju, isvuše vezanu za svoje teorije referentnosti i adekvatnosti da bi mogla dopustiti izuzetke kakvi su čudna legenda ili roman. Problem filozofije, čak i *nakon* što je Vitgenštajn II osudio Vitgenštajna I¹ jeste to što još uvek traga za strogim formulama uslova za istinitost *svake* upotrebe jezika, uključujući i književnu. Otuda i vratolomni pokušaji da se naprave suptilne razlike u ‘gradacijama neistinitosti’ sledećih iskaza koji su svi neistiniti: Ana Karenjina je postojala (ona nije postojala, ali postojala je u Tolstojevom romanu); Ana Karenjina je imala smeđu kosu (ona nije imala kosu jer nije ni postojala, ali kod Tolstoja jeste imala kosu); Ana Karenjina je imala plave oči (ni u romanu nije imala plave oči, imala je sive); i Ana

---

1 Vitgenštajn je bio jedan od retkih filozofa koji su bili toliko kritični prema sopstvenim teorijama da su s velikim entuzijazmom uspeali da ih opovrgnu. Tamo gde je mladi Vitgenštajn (I) u svakom jezičkom iskazu hteo da vidi samo jednu *tvrdnju* o stanju stvari u stvarnosti, pozni Vitgenštajn (II) je smatrao da je ‘jezik’ zajedničko ime (poput reči ‘igra’) za mnoge različite vrste jezičkih igara od kojih svaka ima sopstvena pravila igre, i u kojima ‘značenje’ nije više određeno ukazivanjem na neku realnost, već specifičnom funkcijom jezičkih iskaza unutar (konvencijama određene) upotrebe jezika.

Karenjina *nije* umela da pliva (u romanu o tome ništa nije rečeno). Otuda i inteligentna konstrukcija 'drugih svetova' u kojoj bi istina i dalje mogla *ostati* shvaćena kao referentnost i adekvatnost, i tako nas oslobodila straha da je ponekad i proizvod ljudske kreativnosti.

Problem istine pak nije jedini 'fiktionalni' problem koji filozofiji ne da mira. Ako sledimo Ostinovu čuvenu lingvističku trilogiju lokucionih, ilokucionih i perlokucionih činova,² mogli bismo reći da se ovaj problem – problem istine – odnosi isključivo na lokucionu aspekt jezika, jer se posmatra samo propozicioni sadržaj onoga *šta* je tačno rečeno. Najveći je pak svakako problem ilokucionih činova, koje autor fikcionalnog ili književnog diskursa treba da izvrši kada čini iskaze o ne-postojećim referentima: da li su to što on čini stvarni *iskazi*, da li on donosi i stvarne *sudove*, da li stvarno veruje u ono što kaže i da li želi da mi, čitaoci, u to verujemo? Ili uopšte nema jasno određeni ilokucionu stav prema sadržaju onoga što piše? Ovo poslednje bi upravo Serlovu (J. Searle) teoriju govornog čina učinilo potpuno neprimenljivom na književni diskurs, i stoga nije ovdeć popularna opcija u filozofiji³. Pisanje fikcije bi, u najgorem slučaju, bilo shvaćeno kao posebna vrsta ilokucionog čina, u izvesnom smislu uporedivog s detaljnim, uzbudljivim i izuzetno uverljivim laganjem. Književni autori pak najčešće bivaju interpretirani terminima 'činiti kao da', pri čem navodno samo 'oponašaju' uobičajene govorne činove kakvi su nam poznati u svakodnevnom životu. Čitalac sa svoje strane – i ovde stižemo do perlokucionog aspekta – isto tako navodno 'čini kao' ('pretvara se') da veruje, time što 'svojevoljno ukida neverovanje' (*a willing suspension of disbelief*) kako se to naziva. Ovo nas dovodi do neke vrste modela ugovora o odnosu između autora i čitaoca, u kome oboje sve vreme dobro znaju o čemu se radi, ali iz ovih ili onih razloga 'potpisuju' da

---

2 Ostin svojom trilogijom misli na aspekte koji se u principu mogu razlikovati u svakom jezičkom iskazu, ali nisu uvek podjednako vidljivi. Lokucionu aspekt (= logički *sadržaj* jezičkog iskaza) najizraženiji je recimo u *tvrdnjama* poput 'Svi gavrani su crni'; ilokucionu aspekt (= stav govornika prema onome što kaže) može imati sledeće modalitete: pitanje, saopštenje, obećanje, laž...; perlokucionu aspekt (= efekat koji iskaz ima na slušaoca) najizraženiji je u naredbama i drugim zapovednim načinima upotrebe jezika.

3 Teorija *govornog čina*, čiji je sastavni deo Ostinova trilogija, polazi od pretpostavke da se svaki jezički iskaz u suštini može analizirati u okviru *modela konverzacije* u kome govornik, s jasno određenim intencijama i usmeren na jasno određenu publiku, izvršava različite 'jezičke činove'.

će sve do gorkog kraja - i gorkih suza ,činiti kao da'. Čovek se pita kako je moguće da u ovom već prilično birokratizovanom svetu toliko ljudi svoje slobodno vreme želi da posveti potpisivanju još jednog od beznačajnih ugovora o ,činjenju kao da'. Možda je to način na koji filozofi čitaju romane - i na koji bi ih pisali kad bi mogli - ali to nije način na koji ,stvarni' autori pišu svoje romane, i to nije način na koji ih čitaju normalni čitaoci.

Po mom mišljenju problem ,fikcije' u književnosti jedan je od tipičnih filozofskih pseudo-problema i izaziva zapanjenost svakog ko je upućen u fenomen književnosti. Ako čitaoca, zanetog i rasplakanog nad Anom Karenjinom, podsetimo da je ona samo ,fikcionalni entitet', on će se naravno osetiti prevarenim - ne od strane onog ko je na tako uverljiv način oživeo ovu fikciju, već od strane onog ko se usudio da, na vrhuncu čitaočevog estetskog ,užitka', ukaže na ovu potpuno irelevantnu činjenicu. I primedba kako je ono što čitamo ,sasvim stvarno' - recimo u ne-fiktivnom romanu Trumana Kepota *Hladnokrvno ubistvo* - na isti način bi mogla biti doživljena kao prekid estetskog doživljaja, a nije nezamislivo da onaj ko bi u prvom slučaju prestao da plaće ne bi to učinio i u ovom slučaju. Od svih mistifikujućih rasuđivanja i njihovog prećutnog uticaja na vrednovanje i interpretaciju književnog dela, čini mi se da je pristup koji suprotstavlja fikciju i stvarnost najmanje relevantan i najdestruktivniji po fenomen književnosti.

Teorija o tome kako autor oponaša iskaze a čitalac se pretvara da veruje, počiva - kako bih želela da pokažem - na potpuno pogrešnom shvatanju o tome šta znači stvoriti ili vrednovati književno delo. A ipak je ova teorija u studijama o književnosti mnogo prisutnija no što bi se pomislilo na osnovu ionako mnogobrojnih članaka koji je izričito zastupaju.⁴ Snažni protivpol ovoj teoriji čini opšta estetika u kojoj se, prividno mnoge interesantnije teorije o 'estetskoj distanci' u tumačenju aspekta recepcije u umetničkoj relaciji, u krajnjem ishodu svode na prefinjenije 'pretvaranje'. Ova teorija je prvobitno nastala kako bi objasnila ono što se odvija u pozorištu (u kome su koncepti 'oponašanja' i 'pretvaranja' oduvek bili primenjivani na čin *glumca*), ali je morala da obrazloži 'čudnovatu' činjenicu da gledaoce duboko potresa i lično

---

4 Navedimo neke: John Searle 'The Logical Status of Fictional Discourse', *New Literary History* 6 (1975), p. 319- 32; Richard Gale, 'The Fictive Use of Language', *Philolophy* 46, (1971) p. 324-39; David Lewis, 'Truth in Fiction', *American Philosophical Quaterly* 15, (1978), p. 37-46; Monroe Beardsley, 'Fiction as Representation', *Synthese* 46 (1981), p. 291-343.

pogađaju Hamletove dileme, a da pritom i ne pomišljaju da se popnu na pozornicu kako bi mu pomogli, šta više, ne dopuštaju da gledanje ove tragedije i najmanje naruši ostatak te večeri zamišljene kao veče za izlazak. Filozofe je ovo navelo da neku vrstu 'pretvaranja' potraže i na strani publike u vidu 'svojevoljnog ukidanja neverovanja', ali istovremeno i odustajanju od potpune identifikacije kako bi se moglo očuvati bezbedno odstojanje, naime principijelno neučestvovanje.

Nasuprot svemu ovome htela bih da tvrdim kako su naše identifikacije uvek *najsnažnije* sa takozvanim 'fiktionalnim' umetničkim tvorevinama, a da upravo u *stvarnom životu*, zbog ogromnih rizika kojima smo tu izloženi, neprestano moramo odustajati od potpunog verovanja. Ako bi trebalo da se identifikujemo isključivo sa onim za šta znamo da je uistinu *stvarno*, zašto onda tako užurbano prolazimo pored nekog ko je na ulici doživeo nesreću i zašto tako ravnodušno gledamo izveštaje o ratnim strahotama, a prolivamo suze gledajući film *Lovca na jelene* ili smo šokirani svirepim prizorima u *Poljima smrti*? To se jednostavno pripisuje egoizmu i lošoj ljudskoj prirodi, ali možda se u tim obrascima ljudskog ponašanja može prepoznati i nešto pozitivno ljudsko. Uzdržavanje od totalne identifikacije ili čak i delimičnog angažovanja u vrlo realnim i potresnim događajima, onako kako to funkcioniše kao praktično životno pravilo – ne samo u našem zapadnom egoističnom svetu, već isto tako, možda i više, u istočnjačkom stavu nedodirivosti – moglo bi se uistinu interpretirati i kao neka vrsta stoicizma, naime kao vrlo elementarni i vitalni način samoodbrane. Životinje to čine – nasuprot onome što nam se često predočava – neprestano i potpuno automatski: uronjenost u sadašnji trenutak i odsustvo sećanja čine ih lakim i bezdušnim površnim bićima koja tako veselo preživljavaju i nakon što su katastrofe uništile njihove potomke. Čovek je pak, svojom tvrdoglavom svešću i bolnim sećanjem, ne samo duboko i trajno pogođen onim što se njemu samom događa, već je uz to sklon da sve ono što se drugima događa doživljava kao nešto što se i njemu samom može dogoditi, dakle i kao pretnju sopstvenom miru i bezbednosti. Stoga ove 'razumne životinje' smatraju nužnim da redukuju uticaj stvarnosti, najpre strategijama imunizovanja od iskustava drugih, a potom strategijama relativizovanja važnosti sopstvenih iskustava. Ironično je da i decu tako vaspitavamo i učimo ih da *ne* plaču bez obzira na stvarni bol i patnje koje ih zadese i da sve to vreme suze sačuvaju za lepe i srceparajuće tužne priče u kojima ti isti jadi i patnje snalaze bića koja ne postoje. Jer, zamislimo da deca poput odraslih stvarno mogu proceniti značaj vesti, i da mogu,

iz dana u dan, potpuno shvatiti kako se ratovi, ubijanja i krvoprolića stvarno događaju u istom tom svetu u kome i sama žive, kako bi onda ipak uspela da prežive i očuvaju neko blagostanje u tom svetu? Ili kako je borac u Vijetnamu, pred čijim su se očima odigrale sve te strahote, mogao da preživi, ako ne upravo time da zatvara oči, da stvarnost drži na odstojanju i da što više isključi svest o okolini? Nije čak nezamislivo da bi se bezosećajni, cinični ratni vetaran, za koga je ubijanje i sakaćenje bilo tako samorazumljivo, donkle osećao neprijatno kada bi u ratnim izveštajima video druge vojnike kako se bore, možda bi i do suza bio ganut De Nirovim fiktivnim ovaploćenjem vijetnamskog junaka u *Lovcu na jelene*. Istina, od stvarnosti, preko reportaže, do fikcije smanjuju se praktični značaj i relevantnost, ali to smanjivanje može biti praćeno, bar u nekim slučajevima, sve intenzivnijim doživljajem i identifikacijom. Kakvi su rizici odveć rigidne ego-identifikacije u 'pravoj' realnosti iscrpno su pokazale psihoanaliza i psihopatologija: opsesija, fiksacija, neuroza, ludilo, melanholija i samoubistvo. 'Stvarni' ljubavnik koji želi da se otrgne gubitku svoje dragane može uspeti samo tako da ne bude Romeo, a to znači mirno i strpljivo čeka da očajanje bude ublaženo, i u iščekivanju toga pomahnitalo traga za zabavom, uzima sredstva za umirenje ili potraži novu draganu. Ali u Šeksiporom *Romeu i Juliji* možemo mirno da budemo Romeo i u potpunosti doživimo očajanje nenadoknadivog gubitka, a da potom ne moramo preživeti bol stvarnog gubitka. Umetnička dela ne poznaju 'preživljavanje', ona su zatvoreni svetovi apsolutnosti i totalne identifikacije, pomalo nalik na svetove samoubistva i ludila, ali bez prinude da se integriše u onaj drugi, otvoreni, relativni i takozvani 'stvarni' svet.

Teorije umetnosti često govore o postuliranoj 'apsolutnosti' umetničkog dela, ali to najčešće čine na način na koji slepi čovek govori o bojama: on zna imena boja, zna da postoje, ali ne poseduje čulo za boje. Ali ove teroije odaju svoje slepilo lakoćom kojom misle da takozvanu apsolutnost umetničkog dela mogu pomiriti s estetskom distancom, koju pak smatraju karakterističnom za recepciju umetničkog dela. Jasno je pak da ne može biti govora o apsolutnosti u svetu umetnosti ako čovek ne uđe u taj svet, i ne uđe *apsolutno*. O sličnom nesporuazumu svedoči i upotreba termna 'esteticizam' koji upućuje na životni stav ekstremne *neobaveznosti* i frivolnost koji nastaje kada se umetnički pristup na preverzni način transponuje na stvarni život. Ovaj životni stav i može biti perversan, u preteranom vidu čak i štetan, ali to *nije* stav umetnosti, ili, ako to i jeste, onda samo 'umetnosti' shvaćene kao

puko neobavezne, formalne i dekorativne delatnosti. Ovakav esteticizam može biti prihvatljiv u likovnim umentostima, pre svega onda kada su ne-reprezentativne; u muzici, toj 'čistoj igri formi', čini se da je to delom i neizbežno; ali u umetnostima koje koriste reč to je potpuno nemoguće. Jer tu, čak i na najpovršnijem nivou, ne može biti izbegnuto prisustvo 'značenja', a 'značenje' čoveku neminovno nameće borbu sa identifikacijama, koja nikada ne može biti neobavezna.

Koncept 'pretvaranja', kako u ekstremnom obliku potpune neobaveznosti tako i u umerenijem vidu delom obustavljene identifikacije, čini mi se, kratko rečeno, potpuno neprimerenim da bi se opisao način na koji književnost, pozorište i film vide takozvane 'fikcije'. I recepcija ovih umetničkih 'fikcija' potpuno se razlikuje od situacije u kojoj slušamo kako dete priča da je usred noći srelo Deda Mraza, i vrlo dobro znamo da je sve to izmišljeno, ali ponašamo se kao da verujemo zarad kreativnog razvoja dečije mašte. Kada se radi o umetničkim delima, ovo znanje o tome šta je prava stvarnost ni na trenutak ne igra nikakvu ulogu, i stoga u principu nikada ne mora biti 'suspendovano'.

Isto možemo reći i o autoru ili tvorcu fikcije u celini. I sama sugestija da se Tolstoj navodno na više od pet stotina strana 'pretvarao' pišući *Anu Karenjinu*, i da je samo 'oponašao' tvrdnje opisujući svoju junakinju tako dirljivo 'istinski', autentičnom čitaocu (koji u većini slučajeva nije filozof) može zvučati samo smešno. Ali, skloni smo da onda postavimo pitanje *šta je zapravo stvarno* tvrdio Tolstoj? Odgovor je naravno da Tolstoj uopšte ništa nije 'tvrdio'. Ali se isto tako nije 'pretvarao'. Ljudski činovi konačno ne moraju neminovno pripadati jednoj od ove dve kategorije. Postoje i činovi kojima čovek nešto *stvara*, kao što slikar oslikava platno ili kompozitor komponuje melodiju. Nijedan od njih ne bavi se bilo kakvim 'pretvaranjem'. Prvi *stvarno* pravi sliku, drugi *stvarno* komponuje muzički komad. I teško je reći da oni *tvrde/iskazuju* boje ili zvukove. S jezikom je upravo suprotno, jer je teško videti kako rečenice mogu da *ne iskazuju* nešto. Ali književni diskurs možda ima isto toliko mnogo ili malo zajedničkog s 'normalnom' upotrebom jezika koliko umetničke slike imaju s duginim bojama ili muzika s pesmom ptica. Ono što u svim ovim slučajevima *nešto* znači i nosi značenje nije materijal koji se koristi, već kompozicija kao celina.

Ceo problem lokucione istinosne vrednosti iskaza o 'fiktionalim entitetima' i ilokucionog načina na koji su oni sačinjeni, pretpostavlja razliku i razdvajanje forme i sadržaja kakvo je svojstveno 'normalnoj' upotrebi jezika, ali strano književnoj upotrebi jezika. Ili bolje rečeno:

pisac uopšte *ne koristi* jezik, već na naročiti način *radi* s jezikom – jezik kao takav nije njegovo *sredstvo* već *materijal*. I *upravo je to* prva i suštinska razlika između književne fikcije i istoriografije, a *ne* neistinost ili neiskrenost fiktivnih svetova. Uobičajeni postupak analize i vrednovanja normalne upotrebe jezika sastoji se u tome da prećutno odvaja forma od sadržaja, da bi se potom apstrahovalo od forme, za koju se pretpostavlja da je na ovaj ili onaj način irelevantna za sadržaj, da bi se konačno istinonosna vrednost sadržaja da tako kažemo ‘merila’ standardima jedne realnosti koja je nezavisna od jezika. Jedini formalni modalitet koji se ovde priznaje jeste već pomenuti ilokucionni aspekt, ali kao potpuno nezavisan i bez dubokosežnog uticaja na lokucionni sadržaj (osim možda u onoj čudnoj ‘performatinoj’ upotrebi jezika u ritualima i zvaničnim ceremonijama, s kojom književna upotreba jezika ima izvesne srodnosti).⁵ Književnost, sa svoje strane, nije određena ni formom ni sadržajem, već alhemijskim fenomenom ‘stila’ koji formu i sadržaj povezuje na takav način da se više ne mogu odvojiti jedno od drugog, niti se uopšte mogu razlikovati. Lep primer ovog ‘artistički performativnog’ jeste briljantni Selindžerov roman *Lovac u žitu*. Da mladić koji je ovde opisan, ili bolje rečeno opisuje samog sebe, nikada nije ni postojao čini mi se nepravednim i iritantnim rasuđivanjem, jer je njegovo postojanje upravo *prizvano* uverljivim prikazivanjem patnji i bola tinejdžera u kombinaciji s autorovom veštom upotrebom tipično američkog slenga adolescenata. Da je psihologija na kojoj ovo počiva bila tipična psihologija odraslih, a jezik komplikovan i literarni, *tada* – i samo *tada* – čitalac bi uistinu morao da ‘suspenduje’ svoje neverovanje i roman bi mu u celini izgledao kao ‘fikcija’. Ali *tada* ni priču više ne bi čitao kao književno umetničko delo, ili bi je u najboljem slučaju čitao kao loše umetničko delo. Možda ono što mi kao čitaoci bez dvoumljenja i neugodnosti nazivamo ‘fikcijom’ nije ništa drugo do ‘loša književnost’ u tom smislu da ne služi ni normalnoj, komunikativnoj svrsi jezika, niti uspeva da ostvari idiosinkrastičnu povezanost sadržaja i forme karakterističnu za ‘pravu’ književnost.

Ipak, nije sve rečeno tim *effect de réalité* koji postiže prava književnost. Jer, čitanje svakog književnog dela istovremeno prati i onaj neporecivi i teško objašnjivi efekt nadrealnosti. Ovo utoliko više

⁵ Performativni jezički iskazi su iskazi kojima se na čudan način, snagom samog iskaza, postiže ono što se iskazom opisuje: ‘Ovim brod krstim Johana Maria’, ‘Ovim proglašavam da je sklopljen brak’. Istinosna vrednost ovakvih iskaza je, razume se, izuzetno problematična.

zbunjuje i još teže je objasniti jer karakteriše i one romane za koje se zna da su po sadržaju potpuno 'istiniti' kao što su dramatizovane istoriografije, književne biografije, autobiografije, čak i dnevnici. Da li čitajući biografski roman Somerseta Moma *Mesec i stoparac*, čak i s jasnim ukazivanjem na to da se radi o 'Gogenovom životu', stvarno imamo osećaj da se u romanu radi o *stvarnom* Gogenu? I nemamo li neki skriveni osećaj pri čitanju izrazito književnih dnevnika Anais Nin da se ovde svako ne radi o 'fiktivnom entitetu', ali isto tako ni o potpuno realnom liku? Čini se kao da je samo u najdosadnijem pisanju istorije, pismima domaćice prijateljici u inostranstvu ispunjenim tračevima ili u dnevniku benznadežno zaljubljenog i svakog književnog talenta lišenog studenta dat onaj neosporni utisak izvan-književne stvarnosti. Englezi katkad sa žaljenjem kažu: „*We cannot have our cake and eat it.*” Ako bismo normalni jezik mogli uporediti s pragmatičnim jedenjem tog kolača, možda bi se književna funkcija mogla uporediti s beskonačno pažljivim čuvanjem tog kolača od kojeg bi tek povremeno okusili mali komadić. Ali ovo ponašanje je potpuno različito od onog 'praviti se kao da jedemo'.

Rezime: pisanje fikcije nije oponašanje vršenja ilokucionih činova, ali još manje je ilokucionni čin *sui generis*; to je način da se ilokucionni i lokucionni aspekti učine nerazdvojivim i to tako da se pitanje o istinitosti – u bilo kom drugom smislu osim u smislu umetničke istinitosti – više ne može postaviti. Tada i svi književni likovi imaju isti status, bilo da se radi o potpuno 'fiktivnim' entitetima ili o realnim likovima koji su književno stvoreni. Dakle, sa stanovišta književnosti ne postoji 'fikcija' u književnosti, kao što ne postoji ni 'stvarnost': Tolstojevo ukazivanje na Moskvu ne čini njegov opis 'stvarnijim', kao što nepostojanje sela Makondo ne umanjuje snagu i uverljivost Markesove fiktivne pripovesti. 'Fikcija' je, shvaćena kao suportnost 'stvarnosti', kategorija koja u potpunosti pripada normalnom jeziku i ne može – bez grubih izobličenja – biti primenjena na književnu upotrebu jezika. Svet književnosti je, ako smo prinuđeni da govorimo u terminima 'realnosti', neka vrsta 'nad-realnosti' u kojoj se 'istina' kreira samom 'predstavom' (prezentacijom), a ne, kako bi to htele teorije o 'drugim svetovima', surogatom prezentovanja imaginarnih referenata.

Obzirom da je *stil* osnovni koncept kojim se može objasniti uzajamna zavisnost forme i sadržaja koja je konstitutivna za umetničko delo, možemo u najmanju ruku smatrati začuđujućim da filozofi sve do danas gotovo nikada ne koriste taj koncept kada govore o 'fikciji'.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82

ERAZMO / glavni urednik Jelica Novaković-Lopušina. - 1992, br. 1-
. - Beograd : Centar za naučnu i kulturnu saradnju Srbije i zemalja
nizozemskog govornog područja, 1992- (Beograd : Megraf). - 24 cm
Godišnje.

ISSN 0354-2386 = Erazmo

COBISS.SR-ID 68117511